

Nettverk i arbeid

3 caser om nettverksorganisering

Øystein Hagen

Hovedoppgave i sosiologi cand polit 1992

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2007

Forord

La meg begynne der andre som regel avslutter: Går dette bra, er det fordi jeg har fått hjelp underveis. Går det dårlig, kan ingen av de jeg nevner her klandres for det.

Arvid Fennefoss var veileder fra ISS i innspurten av oppgaven. Han overtok etter Per Otnes. Jeg har fått gode råd og adgang til nye kunnskaper fra begge, og kommer til å bruke disse også etter at hovedfagsarbeidet er avsluttet. Takk.

Ut over å ha lest allminnelig, tilgjengelig kildelitteratur har jeg også samlet intervjuer, observasjoner, notater fra vanlige, «åpne» samtaler, informasjon fra gamle og nye dokumenter, rapporter, ditt og datt... Ikke noe av dette kom spaserende inn av seg selv. Det blir for pretensiøst å nevne alle som har hjulpet til, og urimelig å nevne noen foran andre. Takk likevel til alle hjelpere i Kjellermiljøet, på FFI og i B-bygg for tålmodigheten. Takk også til kildene i NTVP-nettverket for at de holdt ut utålmodigheten min da det ble travelt.

Som alle erfarer legger et arbeid av dette omfanget press på de nære, sosiale relasjonene. Takk til Turid.

Kampen i Oslo, april 2007

Øystein Hagen

Sammendrag

Hovedoppgaven handler om nettverk og nettverking.

Her presenterer jeg noen nettverk nedenfra, fra begynnelsen før noen kan vite hvordan det vil gå. Den som vil nettverking nedenfra trenger vilje til endring, noen å alliere seg med, egnede verktøy, omstendigheter som lar seg endre og enda noe i tillegg. Ostentativ kunnskap er kunnskap som læres gjennom praktisk erfaring, som vi kan ta til oss når noen peker, forklarer og gjør sammen med oss. Narrativer kan formidle ostentativ kunnskap. Det er bakgrunn for valget av tre narrativer (fortellinger) i denne hovedoppgaven:

Kjeller, 2003: Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) på Kjeller omorganiserer, og vil spare på støttetjenestene ved samlokalisering og stordriftsfordeler, men slik at forskningen i minst mulig grad blir berørt. Kan forskningen fortsette som før hvis støttetjenestene blir barbert, eller er det en bedre løsning å trekke f.eks. biblioteket nærmere forskningsprosjektene – så tilgangen til kunnskapskildene forbedres?

Norge 1992: Kringkastingsmonopolet falt da nærradioene kom på lufta. Da TV2 startet riksdekkende reklamefjernsyn høsten 1992 hardnet konkurransen i massemediefeltet, og etterhvert ble fjernsynet dominerende agendasetter. Uavhengige film- og videoproduksjonselskaper landet rundt så et begynnende marked for oppdragsproduksjon til fjernsyn, og noen av dem etablerte fellesskapet Nettverk TV-produksjon AS (NTVP). 15 år senere er nettverksmodellen fortsatt et forbilde for næringsutvikling, men NTVP ble oppløst i 2000.

ARPANET 1969 - 1982: IKT-forskere engasjerte seg i å få til internetting, dvs. datakommunikasjon via telenett, radio og satellitt. Fra å være få – uavhengig av om vi teller antall menneskelige aktører, deltagende institusjoner eller noder – vokser gruppa til et globalt, sosialt nettverk og internettende fellesskap som sprer seg over hele verden. ARPANET-prosjektet blir et samfunn på tvers av alle disipliner, grenser

og hierarkier, teknologisk knyttet samme av tjenester som epost, hypertekst, samtalefora, konferanser, digitale betalingstjenester mv.

Tre nettverk i arbeid, tre tidsperioder, tre forskjellige organisasjoner, varierende størrelser, mange ulikheter, vekslende hell. Hovedoppgaven har flere spørsmål og noen svar på hva nettverk er, hva nettverking gjør. Fra en effektiv og uformell arbeidsmåte i de tre høyst ulike nettverkene tar det ikke lang tid før «byråkratiske behov» for stabilisering og fastere organisering kommer på dagsordenen.

Innhold

FORORD	2
SAMMENDRAG	3
INNHold	5
1. PROBLEMSTILLING OG TEMA: AKTIV BRUK AV NETTVERK	9
1.1 BAKGRUNN	9
1.2 EN DEFINISJON MED ET TILLEGG	9
1.3 FORSKNINGSSPØRSMÅL: HVA KJENNETEGNER AKTIV BRUK AV NETTVERK?	11
1.3.1 <i>Delspørsmål: Hvordan brukes nettverk aktivt når FFI vil effektivisere støttetjenestene bibliotek og informasjon?</i>	<i>12</i>
1.3.2 <i>Delspørsmål: Hvordan brukes nettverk aktivt når Nettverk TV-produksjon vil tilby dokumentarserier til gamle og nye fjernsynskanaler?</i>	<i>13</i>
1.3.3 <i>Delspørsmål: Hva kjennetegner aktiv bruk av nettverk når ARPANET vil internette via kabel, radio- og satellittr transmisjon? Kan disse kjennetegnene forklare ARPANETs raske vekst og utbredelse?</i>	<i>13</i>
1.4 NETTVERK I SAMFUNNET	14
1.5 GANGEN I FRAMSTILLINGEN	14
1.6 AVSLUTNING.....	15
2. METODOLOGI OG METODER	16
2.1 INNLEDNING.....	16
2.2 METODOLOGI.....	16
2.3 METODER: OBSERVASJON, SAMTALER, INTERVJUER	19
2.3.1 <i>Om Hverdager i B-bygg.....</i>	<i>19</i>
2.3.2 <i>Om Ser det ut som en fabrikk?</i>	<i>21</i>
2.3.3 <i>Om Da Nettet kom til Norge.....</i>	<i>23</i>

2.4	SKRIFTLIGE KILDER	23
2.5	EGEN ROLLE	24
2.6	HVA CASENE HETER, OG HVORFOR	25
2.7	AVSLUTNING	26
3.	TEORETISK FORANKRING OG ANALYSERAMMER.....	28
3.1	INNLEDNING	28
3.2	SYKEHUSHIERARKI OG PASIENTFELLESSKAP	28
3.3	NETTVERK I POSISJON	29
3.4	LIKEVERD, BÅND OG BROER.....	31
3.5	NETTVERK OG ENDRING I ORGANISASJONENE	33
3.6	ENDRING OG NETTVERK	36
3.7	PHRONISK FORSKNING, PRAKTISK OG TAUS KUNNSKAP	38
3.8	KOMMUNIKASJON OG KUNNSKAP	41
3.9	NETTVERK PÅ VEI TIL FELT.....	42
3.10	SKISSE TIL ET INDIKATORSYSTEM	46
3.11	AVSLUTNING.....	50
4.	CASE 1 HVERDAGER I B-BYGG	52
4.1	INNLEDNING	52
4.2	REDUKSJON I FORSVARSBUDDSJETTET	52
4.3	POSISJON: EN TRYGG ARBEIDSPASS I B-BYGG	54
4.4	HVA FOLK GJØR, ETASJE FOR ETASJE.....	55
4.4.1	<i>Tekst, layout og tegning</i>	56
4.4.2	<i>Trykk (mangfoldiggjøring)</i>	59
4.4.3	<i>Foto/video</i>	60

4.4.4	<i>I. etasje: Biblioteket</i>	62
4.4.5	<i>Jobb-rotasjon</i>	64
4.4.6	<i>Arbeidstrim</i>	65
4.4.7	<i>Møteplass</i>	66
4.5	INNENFOR ELLER UTENFOR?.....	68
4.6	EN FEILSLÅTT INVESTERING.....	74
4.7	«NOEN» MÅ GJØRE DET.....	77
4.8	VELGER SJEFENE SELV.....	79
4.9	MAKT I MATPAKKA.....	82
4.10	HØY OG LAV I FFI.....	84
4.11	FRA STATUS QUO TIL ENDRING.....	89
4.12	AVSLUTNING: KLARGJØRING AV ENIGHET OG UENIGHET.....	91
5.	CASE 2: SER DET UT SOM EN FABRIKK?	95
5.1	INNLEDNING.....	95
5.2	BAKGRUNN: TV-MONOPOLET FALLER.....	95
5.3	LOKAL FORANKRING.....	98
5.4	INNTEKTSMODELLEN.....	99
5.5	«KOOPERASJON» FOR EN NY TID.....	101
5.6	UT I MARKEDET.....	103
5.7	ARBEIDSDELING.....	107
5.8	SAMARBEIDET SLÅR SPREKKER.....	109
5.9	KUNNE NTVP GJORT ANNERLEDES?.....	114
5.10	IKKE HELT ITALIA.....	117
5.11	KOMMERSJ I ALLE KANALER.....	120

5.12	AVSLUTNING: DEN ANDRE SIDEN AV BORDET	125
6.	CASE 3: DA NORGE KOM PÅ NETTET.....	130
6.1	INNLEDNING	130
6.2	SOM VI SPØR.....	130
6.3	KORT OM FORHISTORIEN	132
6.4	FFI BLIR VALGT	135
6.5	DIGITAL INTERAKTIVITET.....	136
6.6	REQUEST FOR COMMENTS, RFC.....	139
6.7	NORSKE BIDRAG.....	142
6.8	DISKUSJONEN OM NETTET SOM FORSVARSVERK	145
6.9	NETTET SOM ARENA FOR DIALOG.....	148
6.10	NYE INSTITUSJONER FOR ET NYTT SAMFUNN	149
6.11	AVSLUTNING.....	151
7.	SVAR.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
KILDELISTE		156

1. Problemstilling og tema: Aktiv bruk av nettverk

1.1 Bakgrunn

I dette kapittelet skal jeg angi tema, definere aktivt nettverk, og stille forskningsspørsmålene. Hovedoppgaven handler om nettverk i arbeid. Jeg skal argumentere for oppgavetemaets relevans, og redegjøre for framdrift i oppgaven. Med utgangspunkt i tre caser forsøker jeg å finne ut hva som kjennetegner de aktuelle nettverkene som blir tatt i bruk som arbeidsverktøy.

1.2 En definisjon med et tillegg

Indirekte, under oppslagsordet nettverksteori, gir Sosiologisk leksikon en definisjon av hva nettverk er:

«Teoretisk grunnlag for studier av sosiale nettverk, dvs. mønstre av sosiale relasjoner mellom individer, grupper eller organisasjoner. Nettverksteori fokuserer altså ikke på egenskaper ved de enkelte aktørene, men derimot på relasjonene mellom aktørene. Det samlede nettverket som disse til sammen utgjør, betraktes som en viktig strukturell kontekst for å forstå de enkelte aktører og deres relasjoner» (Korsnes, Andersen og Brante 2001: 218, min understreking).

Likevel kan det være vanskelig å skjelle mellom hva som er sosiale nettverk, og hva som *ikke* er sosiale nettverk. Selv nettverk i naturen har vi satt ord på, og dermed fortolket på vår måte. For edderkoppene er det naturlig å fange fluer i nettet. Kan vi på edderkoppens vis bruke nettverket vårt til å fremme våre interesser, eller blir vi som flua fanget i et sosialt nett av regler, konvensjoner, relasjoner, institusjoner og omsluttende samfunn? Er nettverk noe vi har mer eller mindre av? Kan nettverking være noe vi gjør, når vi arbeider for å etablere og styrke strukturer av relasjoner?

For å lykkes med nettverking trenger du først å ha etablert en bred vifte av kontakter innenfor et område, deretter å få disse kontaktene til å arbeide for deg, hevder danske

Abelohne Glahn som har gitt ut flere bøker om å etablere og arbeide med nettverk (Glahn 2004: 21). I boka *Kvinnenettverk – nye kvinnefellesskap i praksis* forsøker forfatterne å avgrense kontaktnett fra andre organisasjonsformer i nærmiljøet. De finner at kontaktnettet er satt sammen av enkeltpersoner du kan henvende deg til på alle måter, for informasjon, til hjelp og gjensidig nytte. I kontaktnettet er det ikke nødvendig at personene kjenner hverandres kontaktpersoner. Viktigst er at nettverket er personlig, går på tvers, og kan nyttes til å knytte folk sammen (Nilsen og Nygård 1992: 18-20). I kvinnenettverk er det altså i nærmiljøet, og gjennom de personlige relasjonene, at handlingen skjer.

En allment godtatt og velbrukt definisjon av Internett (Nettet) er at det er et nettverk av nettverk. Nettene i Nettet er ulike. Det som gjør det mulig å knytte disse nettene sammen er protokollene som forener ulikhet, uavhengig av hvilke andre typer kunnskaper, utfordringer og «lim» som er brukt for å etablere de enkelte nettverkene for seg. Det gjelder uavhengig av om vi mener datateknologi eller sosiale konvensjoner, siden begrepet protokoller brukes i begge sammenhenger. Nettet av nett samler alle som tilpasser seg protokollene. I *Powershift* peker Alvin Toffler på at nettverk i det nye, etter-industrielle samfunnet har flere fellestrekk:

«These networks, formal or not, share common characteristics. They tend to be horizontal rather than vertical – meaning they have either a flat hierarchy or none at all. They are adaptive - able to reconfigure themselves quickly to meet changed conditions. Leadership in them tends to be based on competence and personality rather than on social or organizational rank. And power turns over frequently and more easily than in a bureaucracy, changing hands as new situations arise that demand new skills.» (Toffler 1990:200)

Nettverk fantes før Internett. Nettverking avhenger ikke av om Internettet finnes. Det skjer mye nytt med Internett, og utfordringen er på sett og vis å finne ut hva dette nye er. Internettet er trolig mer enn summen av delene, altså de ulike nettverkene som Nettet per definisjon er bygget opp av. For å finne ut hva dette «mer» er finner jeg det riktig å gå veien om de ulike nettverkene – de forbundne, sosiale relasjonene – som nettet av nett er konstruert av, her ved tre av dem.

1.3 Forskningsspørsmål: Hva kjennetegner aktiv bruk av nettverk?

Hvordan aktiviseres nettverkingen? Endrer nettverkene seg underveis? Hva og hvem påvirker forløpet?

Implisitt i spørsmålet ligger en formodning om strategisk bruk av nettverk. Nettverket aktiviseres fordi aktørene vil oppnå noe, altså en form for endring. Dette skjer i et handlingsforløp, og det som blir endret i løpet av forløpet, lar seg beskrive (representere).

Spørsmålene kan best besvares ut fra de partikulære sammenhengene, altså ut fra hvordan utfordringen står konkret, i situasjons-, tid- og stedsbestemte sammenhenger. Her finnes neppe svar som er universelt gyldig, og særlig i en opplevelse av samfunnet der alle deler framstår som i konstant endring. Endringsparadigmet understrekes ved at informasjonsteknologien hevdes å oppheve situasjons-, tid- og stedsbegrensninger, og gjør Internettet til alltid til stede allmenning. Drømmen om den globale landsby (McLuhan 1987) er en kraftfull metafor og visjon, men likefullt en drøm, ovenfra sett. Derfor er det viktig å understreke: Det kommer an på...

Jeg vil understreke en bevisst tvetydighet i spørsmålstillingen. Å skrive Nettet med stor N betyr i dagligtale, og i de aller fleste sammenhenger, Internett. Det kan også bety nettverket med stor N, altså den ypperste måte å organisere våre relasjonelle forbindelser på for at nettverket skal tilfredstille våre behov. Dobbeltbetydningen skal lokke fram det ubehagelige i at nettverk ikke bare er en beskrivelse av hvordan sosiale relasjoner hektes sammen, men noe vi refleksivt og strategisk arbeider med ut fra de premisser vi har til rådighet. Det er litt ufint og ubekvent å påvise at disse ressursene ikke er de samme for alle. Ikke alle har samme tilgang til å aktivisere nettverk, og nettopp derfor trenger jeg å minne om det.

Siden nettverking er noe vi gjør, er målrettet, vil jeg se nettverking som endringsarbeid og interessekamp. Sosiale felt, slik Bourdieu bruker begrepet omfatter hva mange andre oppfatter som samfunnets sosiale institusjoner. Sosiale felt er ikke

noe som alltid har vært der. De blir til gjennom en sosial praksis som endrer samfunnet, og konsoliderer en samfunnspraksis. Jeg ser nettverking som en sosial endringspraksis, og derfor et skritt mot å etablere sosiale felt. Flere faktorer påvirker, så et sosialt felt er bare en indikasjon, ikke et bevis, på hvordan sosiale felt oppstår, og hvilke nye sosiale felt som er i ferd med å bli etablert.

Sosiologi skiller seg fra andre samfunnsfag ved at forskning innen faget er (bør være) mest opptatt av relasjonene mellom mennesker i samfunn, mindre opptatt av sjelelige forandringer på individuell basis eller individenes relasjoner til bestemte objekter (f.eks finans eller lovverk). Nettverking blir følgelig sett som en prosess der noen deler en ambisjon om endring i samfunnet, og samarbeider om å realisere denne ambisjonen. Vi er mer opptatt av relasjonene mellom aktørene enn vi er opptatt av aktørenes indre liv og giv. Å utdype dette ut fra casestudier innebærer å finne ut hva det står om, dvs. velge ut arena for interessekampen, og skildre forløpet mot konfrontasjon og avgjørelse. Det vil også si å beskrive snittflaten mellom felt og nettverk. Her skal det skje ved hjelp av tids- steds- og situasjonsbetingede underspørsmål, som jeg ønsker å legge til rette for en drøfting av hvilken interessekamp som foregår i de enkelte casene.

Forskningsdesignet er basert på tre ulike casestudier. Det blir generelt advart mot å trekke generelle, universelle slutninger i et slikt forskningsdesign (Abercrombie, Hill and Turner 2000: 41). Underspørsmålene tar hensyn til det, ved at de retter seg direkte til de spesifikke, tid og sted-baserte relasjonene som beskrives i hver case.

1.3.1 Delspørsmål: Hvordan brukes nettverk aktivt når FFI vil effektivisere støttetjenestene bibliotek og informasjon?

Hvordan aktiviseres nettverkene? Endrer de seg underveis? Hva og hvem påvirker forløpet?

B-bygg er en av de tre opprinnelige bygningene blant mange bak gjerdene på FFI, og huser bibliotek, forskningsformidling og informasjonstjenester. I 2003 er disse tjenestene under omorganisering. Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) på Kjeller

omorganiserer, og vurderer å flytte tjenestene utenfor gjerdet, i et felles administrasjonsbygg. Ansatte i B-bygg (biblioteksbygningen) responderer med tettere nettverksbånd og alternative strategier. Hva kjennetegner dette forløpet?

1.3.2 Delspørsmål: Hvordan brukes nettverk aktivt når Nettverk TV-produksjon vil tilby dokumentarserier til gamle og nye fjernsynskanaler?

Hvordan aktiviseres nettverkene? Endrer de seg underveis? Hva og hvem påvirker forløpet?

Med etablering av TV2 høsten 1992 øyner en gruppe uavhengige film- og videoproduksjonselskaper landet rundt et gunstig, felles marked. De etablerer fellesselskapet Nettverk TV-produksjon (NTVP), først og fremst for å tilby programproduksjon til nye og gamle fjernsynskanaler. Nettverkselskapet blir nedlagt i 2000. Var det nettverksarbeidet eller andre forhold som førte til nedleggelsen? Hva kjennetegner denne prosessen?

1.3.3 Delspørsmål: Hva kjennetegner aktiv bruk av nettverk når ARPANET vil internette via kabel, radio- og satellittr transmisjon? Kan disse kjennetegnene forklare ARPANETs raske vekst og utbredelse?

Hvordan aktiviseres nettverkene? Endrer de seg underveis? Hva og hvem påvirker forløpet?

Fra 1969 til 1983 var ARPANET et prosjekt finansiert av det amerikanske forsvaret - Hva fører til Internettets vekst og utbredelse? Ferske forskere tenner på mulighetene for datakommunikasjon via telenett, radio og satellitt. De kaller det internetting. Fra å være få – uavhengig av om vi teller antall menneskelige aktører, deltakende institusjoner eller noder – vokser gruppa til et mangfoldig nettverk som etablerer sosial praksis på tvers av alle disipliner, grenser og hierarkier. Her startet Internettet, men var det netteknologien eller nettverkingen som vant fram?

1.4 Nettverk i samfunnet

Samtidig som begrepet nettverk later til å ha fått mange forskjellige betydninger, knytter det seg mye håp til nettverking som en måte å arbeide på, i offentlig forvaltning, i innovasjon og næringsutvikling, og i arbeids- og organisasjonsliv. Nettverking framstår som en mer effektiv arbeidsform enn hva vi i dagligtale kaller byråkrati. Ordet har en liknende betydning i samfunnsvitenskaplig språkdrakt, men med forankring hos Max Weber og med mindre negativ undertekst (Weber 2000). Nettverking representerer en tilsynelatende ny og mindre hemmet arbeidsform enn «tjenestevei» og bruk av etablerte kanaler. I mediasammenheng blir nettverking av og til presentert som en fordekt, tvilsom og belastende organisasjonsform. Å rette oppmerksomheten mot nettverk og nettverking er å bidra til en åpen, offentlig debatt om fenomenet. Som arbeidsform er nettverking mindre formell og byråkratisk, men derfor behøver ikke denne formen for sosialitet og samarbeid være mindre legitim eller skje mindre åpent.

Nettverk og nettverking har lenge vært relevant, jfr. Auberts beskrivelsen av en næringslivselite på tvers i kap. 3.1. Begrepene framstår som mer relevant enn tidligere nå, f.eks. når mange kommunale organer føler seg overstyrt av øremerkede tildelinger fra staten, og forsøker å etablere nettverk for å skape handlingsrom på den måten. Begrepene blir for det tredje ytterligere aktualisert når Internettet blir allmenning, og nettverkstrategiene via denne kanalen – som defineres som et nettverk av nettverk – gir nettverking praktisk talt ubegrenset rekkevidde.

1.5 Gangen i framstillingen

Jeg vil fortsette hovedoppgaven med å redegjøre for valg av metodologi og metoder i kapittel 2. I kapittel 3 går jeg igjennom de teoretiske føringene, som legger idégrunnet for analysen av innsamlede data. I kapitlene som følger presenteres casene, et for hvert kapittel, fra utdyping av forskningsspørsmålene til en oppsummering som svarer på delspørsmålene. Avslutningsvis forsøker jeg å svare på

forskningsspørsmålet, og redegjør for forskjeller og likheter mellom de casene som er brukt, opp mot de spørsmålene som er reist.

1.6 Avslutning

I dette kapitlet har jeg skaffet til veie en definisjon av nettverk, utvidet definisjonen ved å bringe inn aktiv bruk av nettverket (nettverking), redegjort for hoved- og delspørsmål, argumentert for oppgavetemaets relevans, og beskrevet gangen i oppgaven.

2. Metodologi og metoder

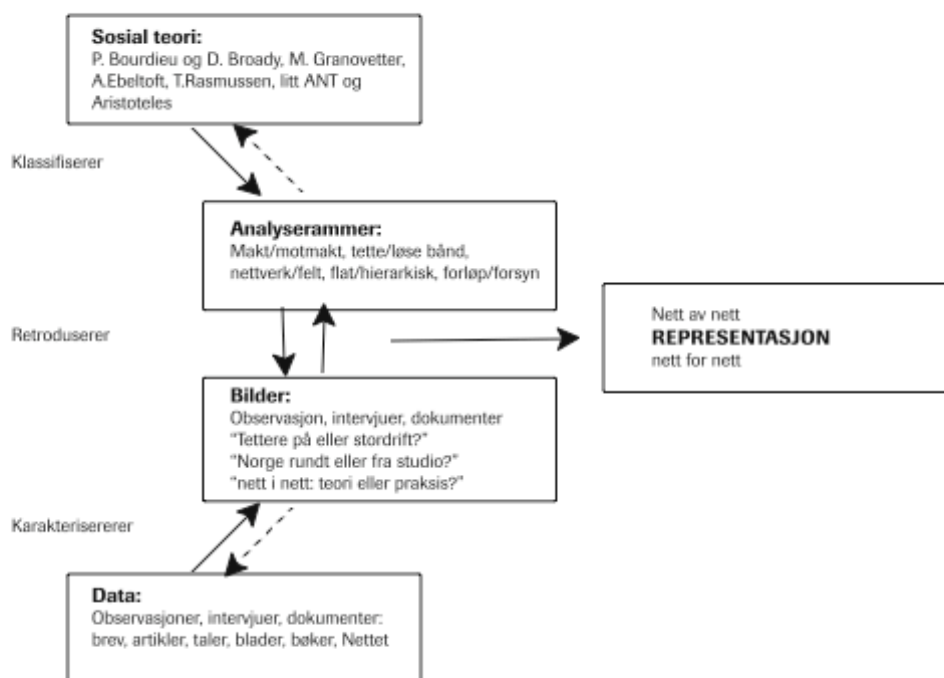
2.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg presentere metodologi og praktiske metoder jeg har brukt i hovedoppgaven, redegjøre for bruk av retroduksjon og Ragins forskningsmodell, Flyvbjergs oppdeling mellom tre typer kunnskap, bruk av observasjon, intervju og skriftlige kilder, hvorfor casene har fått de titlene de har fått, og om egen rolle i forhold til forskningsobjektene.

2.2 Metodologi

Ragin understreker betydningen av å legge vekt på ikke bare det som framtrer klart, men også fenomener som framtrer ved sitt fravær. (Ragin 1994:54-76), og særlig ved å legge vekt på dikotomiene mellom tilstedeværelse og fravær i komparative studier der formålet ofte er å rette oppmerksomheten mot diversitet, ved å kontrastere.

I Ragins modell for samfunnsforskning fører forskeren dialog mellom ideer basert på sosiale teorier og bilder basert på innsamlede data (empiri). Utvalget av teoretiske tekster jeg benytter meg av er valgt ut fra en formodning om at de kan bidra til å gi svar på forskningsspørsmålene og til å gi mening til dataene som er samlet inn. Ragin spør konstruktivt: What is this a case of? «Case of» representerer analyserammene som springer ut av de teoretiske tekstene jeg har valgt. For å få analysebasis har jeg forsøkt å klassifisere de teoretiske tekstene til et sett av rammer som kan brukes operativt til mitt formål.

Motvekten til analyserammene er de bildene som formes med utgangspunkt i innsamlede data. «This» er forestillinger eller bilder av hva dataene forteller, og prosessen for å komme fram til disse bildene er en karakterisering/kategorisering hvor deler av observasjoner, intervjuer og andre kilder trekkes sammen til et konsistent uttrykk eller bilde av fenomenene som skal analyseres. Siden jeg oppfatter det som skjer i casene som en interessekamp, skal bildene vise hvem som står mot hverandre og hva de kjemper om, om interessekampen fører til endringer, og hvordan forløpet forløper. Rammeverket av bilder samles og legges til i en syntese som gir rikest mulig grunnlag for å utfordre analyserammene. Deretter starter den retroduserende prosessen der bildene prøves ut mot analyserammene. Resultater av retroduksjonen bør bli en sannferdig representasjon av sosialitetene forskningsspørsmålene retter seg mot, og gi grunnlag for svar på forskningsspørsmålene som er stilt. Denne forskningsmodellen kalles også for en detektivisk metode, fordi spørsmålet «What is this a case of?» gir et slags svar på «hvem var det som gjorde det, og hvordan gikk det for seg?».

Valg og bruk av casestudie er inspirert og påvirket av Bent Flyvbjergs *Rasjonalitet og makt. Det konkrete vitenskap*, bind 1 og 2. (Kbh. 1993). Flyvbjerg tar til motmæle mot påstander om begrensninger i casestudiets virkeområde, slik de (fortsatt) blir formulert i *The Penguin Dictionary of Sociology* (Abercrombie m.fl. 2000: 41). Sammenfattet argumenterer Flyvbjerg med at samfunnsforskning under ingen omstendigheter kan brukes til å sannferdiggjøre forutsigelser og universale sannheter om mennesker og samfunn. Konkret, kontekstavhengig viten, som tilkommer ved bruk av casestudier, gir uansett bedre resultat enn forgjeves leting etter noe som ikke finnes. Enkeltcaser kan, trass påstanden om det motsatte, også brukes til generalisering, slik f.eks. funnet av en enkel svart svane som case generelt falsifiserer hypotesen «Alle svaner er hvite». Generalisering er overvurdert som vitenkilde, sammenliknet med gode eksempler til etterfølgelse, hevder Flyvbjerg. Han avviser også at casestudier bare egner seg til pretesting av hypoteser. Tvertimot er case godt egnet både til å generere og teste teser, men uten at de er avgrenset til dette formålet. Det er heller ikke rett, hevder han, at casestudier har en tendens til å konkludere i samsvar med forskerens forutanelser. Tvert om tyder erfaringer med case på det motsatte - at det er vanligere at forskeren ved sin nærhet og dermed større kjennskap til temaet oftere avviser forutfattede oppfatninger. Tilsist medgir Flyvbjerg også at det kan være særs vanskelig å oppsummere case studier i generelle utsagn og teorier. Det skyldes ikke metoden, men mangfoldet i dokumentasjon som virkeligheten frambyr ved bruk av casemetode. (Flyvbjerg 1991: 165-166).

Flyvbjerg utvikler også teori om dynamikken i menneskenes læreprosess, basert på Aristoteles oppdeling mellom vitenbegrepene episteme, techne og phronesis, som her forstås som hhv. «know why», «know how» og «know good from bad». (Flyvbjerg 1993:71-76). Dette kommer jeg tilbake til i drøfting av de teoretiske analyserammene i oppgaven, men det har relevans i forhold til metodevalget for bruk av narrativer. Aristoteles *Ars Poetica* (1969) beskriver dramaturgien, som betingelse for at drama og dialog skal kunne utøve oppgaven som samfunnsoppdrager. Fortellerkunstens oppgave har nok endret seg en smule på 2300 år, men beskrivelsen av dialog som et forløp med begynnelse, midte og slutt er fortsatt en nødvendighet for at narrativ som

forskningsdialog skal bli forstått. Dynamikken i Aristoteles dramaturgi, menneskenes læreprosess som Flyvbjerg gjengir etter Dreyfus (Flyvbjerg 1991: 35), og de ulike begreper og stasjoner i Aktør-Nettverk-Teori (jfr. Hafnor 2004: 14-15) har til felles at de er generelle teorier om dynamikk i samspillet mellom mennesker som best egner seg til operasjonalisering i spesifikke, situasjons- og kontekstavhengige sammenhenger. Jeg leser teoriene om disse som phronistisk kunnskap om hvordan vi kan tilrettelegge og konsentrere erfaringene i et hendelsesforløp, slik at andre kan tilegne og nyttiggjøre seg dem. Innholdet i enhver fortelling består av et forløp, og gjengivelse av et forløp innebærer en tolkning, utvelgelse og fortetting av dokumentasjonen som foreligger. Det er et metodisk paradoks i at komparative casestudier ofte foretar innsamling av empirisk materiale gjennom «små spørsmål» som gir et rikt materiale i form av «tykke beskrivelser» (Flyvbjerg 1993: 84), for deretter å distanserer seg fra forvirrende detaljer og syntetisere til større sammenhenger ved å lage en fortelling. I denne prosessen vil det bli å lettere se hva som er skjellsettende, altså hva som setter skiller mellom casene.

2.3 Metoder: Observasjon, samtaler, intervjuer

Det er brukt litt ulike metoder i innsamling av dokumentasjon i de ulike casene. Årsaken til dette er dels at forskningsdesignet ble endret underveis, etter at de metodiske valg og premisser som opprinnelig var lagt til grunn ikke førte fram til mål.

2.3.1 Om *Hverdager i B-bygg*

I 2. halvår 2003 fikk jeg låne et kontor i Biblioteksbygningen på FFI, som jeg i denne oppgaven kaller B-bygg. Jeg var til stede i lokalene flere ganger per uke, og gjennomførte studier, litteratursøk etc. samtidig som jeg observerte og delvis deltok i ulike aktiviteter. Observasjoner, samtaler og intervjuer ble loggført. Forskjellen på observasjoner og samtaler på den ene sida, og intervjuer på den andre, er at sistnevnte

hadde en noe mer høytidelig form. Intervjuene ble avtalt på forhånd, og tatt opp på bånd.

Dag Album understreker, i *Nære fremmede - pasientkulturen på sykehus*, forskjellen på tilfeldige samtaler med personer under observasjon i felt, og intervjuer av samme. I selve intervjusituasjonen var intervjuene lite strukturerte. Han understreker at intervjuene er ment som supplement til observasjonene. I tillegg brukte han intervjuene for å understreke forskerrollen. Det følte også riktigere å etablere situasjonen der forskeren og den som blir forsket på sitter sammen i et rom, og den ene stiller spørsmål mens den andre svarer. (Album 1996: 236-237).

Jeg kjenner meg igjen i denne beskrivelsen. I intervjuene med de ansatte i B-bygg forsøkte jeg å skape en avslappet samtalsituasjon. Jeg hadde lagt opp visse stasjoner som jeg ville innom, og alle fikk lese igjennom spørsmålene på forhånd. Samtidig ble de forskningsetiske problemstillingene for intervjuet gjennomgått, med redegjøring for prinsippene om informert samtykke, krav på konfidensialitet og at intervjuobjektet kunne trekke seg når som helst. Gjennomgangen av intervjuguiden (vedlegg 1) på forhånd var dels ment for å få intervjuobjektene til å føle seg vel med intervjusituasjonen, dels for å strukturere intervjuet og sikre at temaene som var lagt vekt på i intervjuet ble gjennomgått. Intervjuobjektene ble oppfordret til å legge til både temaer og episoder innen de enkelte temaene i intervjuet, uten å behøve å føle seg for hemmet av spørsmålene i intervjuguiden. Samtidig regnet jeg på dette tidspunktet observasjonene som fullført, og intervjuene som en oppsummering der de som ble observert også fikk formulere egen oppfatning av det som skjedde i B-bygg. Jeg tok opp intervjuene på bånd, men skrev i tillegg notater i løpet av intervjuene. Underveis i etterarbeidet vurderte jeg også hvor mye jeg skulle legge vekt på pauser, nøling, kroppspråk mv. men valgte å prioritere hva intervjuobjektene hadde å fortelle framfor hvordan de fortalte det. Intervjuene ble skrevet ut løpende, det seneste 26. desember 2003. Intervjuene ble sammenholdt med observasjonsdata fra forskningslogg og åpne observasjoner i ukene/månedene foran.

- Observasjonsperiode fom. uke 37/mandag 8 sept. til og med uke 51/19. des. 2003.

-
- Ansatte i Biblioteksbygningen: 15 personer jobber i fem forskjellige tjenester i omlag 12-13 årsverk. Av disse ble 13 intervjuet, samt ytterligere to som ikke hadde tilhold til B-bygg
 - Biblioteket 1. etg. Intervjuet tre personer 16.12. 2003, 19.12.03 og 19.12.03
 - Trykkeriet 2. etg. Intervjuet tre personer 5.12. 2003, to sammen
 - Foto 2. etg. Intervjuet to personer 17.10.03 og 29.10.03, en ikke intervjuet pga. sykmelding
 - Illustrasjon 3. etg. Intervjuet to personer 2.12.03, én 16.12.03
 - Tekstsenteret 3. etg. Intervjuet to personer 21.10.2003, én 28.10.2003 og den siste på tekstsenteret 25.11 og 2.12.2003, altså intervjuet delt i to pga. at vi ble avbrutt mitveis.

Jeg valgte å begrense bruk av intervjuer til dem som hadde fast arbeidsplass i B-bygg under observasjonsperioden høsten 2003. Som følge av det var det enkelte intervjuer jeg valgte å ikke bruke, og et par personer jeg valgte å ikke intervjuer. To personer som ikke hadde tilhold i B-bygg deltok i arbeidet med å planlegge og iverksette FFIs stand på Forsvarsutstillingen høsten 2003. I utgangspunktet hadde jeg tenkt å ta denne begivenheten med i materialet, men valgte når det kom til stykket å la være, og unnlot følgelig å bruke intervjuene om denne sammenhengen. Leder og nestleder for den nye informasjonssenheten flyttet over fra stabsbygningen til B-bygg ved årsskiftet, etter at jeg hadde avsluttet observasjonsperioden. I alt ble det gjort 15 intervjuer, og i tillegg er det hentet materiale fra flere uformelle samtaler og observasjoner som ble registrert i en egen forskningslogg. Valgene jeg gjorde underveis og i ettertid, innebærer at jeg la større vekt på observasjonene og mindre på intervjuene, enn jeg i utgangspunktet hadde planlagt.

Anonymisering av intervjuobjektene har ikke vært helt enkelt, siden det er vanskelig å beskrive hva intervjuobjektene sier og gjør uten at de som kjenner dem vil kjenne dem igjen. Jeg unngår å nevne navn, og presenterer resultat av intervjuer og andre kilder samlet, slik at identifisering skal bli vanskeligere.

2.3.2 Om *Ser det ut som en fabrikk?*

I case 2 *Ser det ut som en fabrikk?* var fjernintervjuer sentral metode. Først sendte jeg epost til de deltakerne jeg klarte å spore opp. I praksis var det medlemsbedriftene som

fortsatt er i aktivitet. Et åpent spørreskjema ble sendt ut med epost til daglig leder. Personutvalget ble etter råd fra en av deltakerne supplert med en frilansfotograf som hadde vært aktiv frilanser i et av nettverkselskapene. Det ga bredere grunnlag for analysen, samtidig som dette intervjuet ga en litt annen inngang enn bedriftslederens i synspunktene på hva som hadde skjedd. De som ikke svarte på henvendelsen ble fulgt opp på telefon. Deretter ble spørreskjemaet sendt ut, og besvart på samme måte, altså via epost. I to tilfelle drøyde epost-svarene, og de det gjaldt ble fulgt opp og intervjuet per telefon. På forhånd ble det avtalt at intervjuobjektene kunne ringes opp og svare på utfyllende spørsmål om det var behov for det, og denne muligheten ble brukt i et par tilfeller.

Framgangsmåten sikret at samtlige som ble spurt, deltok i undersøkelsen. De som ikke deltok er altså ikke lenger aktive i samme bransje. Å utelate deres erfaringer gir en fare for bias, men min vurdering av dette er at selve forløpet, som gir grunnlaget for analysen, ikke ville bli vesentlig endret som følge av at de ikke var med. Jeg var i tvil om det var nødvendig å anonymisere intervjuobjektene, siden de aller fleste allerede var navngitt i Ebeltofts studie fra 1992. Jeg har valgt å la de daglige lederne bli presentert under bedriftens navn, og to som har stått i frilans underleverandørposisjon, blir presentert som fotograf 1 og fotograf 2.

Kontakt via epost og telefon, samt intervjuer for å supplere svar på epostsendte spørsmål ble innhentet, gjennomgått og fulgt opp i tidsrommet 13. mars - 26. mars 2007.

Jeg har bakgrunns erfaring fra feltet i den tidsperioden det her er snakk om. Fra 1981 til 1987 var jeg redaktør for Radio 1 i Oslo, som etter en tid var landets største nærradio. Fra 1992 til 1997 var jeg norsk redaktør for den nordiske fagavisa Audiovisuelle Medier, som bl.a. skrev om framveksten av nye medier, kommersielle fjernsynskanaler og uavhengige produsenter. Jeg skrev derfor både om utviklingen i TV2 og produksjonsselskapene i Nettverk TV-produksjon. Dette påvirket nok valg av case. Ut over det, og i vurderingen av caset, mener jeg egen deltakelse og betydning i historien har liten innvirkning på presentasjonen av caset.

2.3.3 Om *Da Nettet kom til Norge*

Case 3 baserer seg mest på skriftlige kilder. Mye av det skriftlige materialet fikk jeg tilgang til gjennom Pål Spilling, professor emeritus ved Universitetsstudiene i Kjeller (UNiK). Mitt første møte med Spilling fant sted på forsommeren 2003, på oppdrag for FFI. Det var gått 30 år siden Norge ble koblet til Internet (ARPANET), og jeg intervjuet Spilling i forbindelse med jubileet. Møtet ga lyst til å vite mer, og hadde utvilsomt innflytelse på at jeg valgte å fordype meg i Norges medvirkning til utvikling av Internet. Jeg møtte Spilling til flere samtaler i 2003, og fikk kommentarer til hva jeg hadde skrevet, samt tilgang til relevante artikler fra hans arkiv. Ut over dette har jeg brukt bøker og kilder på Internett.

Det er skrevet atskillig både om Internettet generelt, og etterhvert om den norske deltakelsen i utviklingen av Nettet. Når jeg likevel velger å ta med en presentasjon av dette som case er det fordi nettverksarbeidet og varigheten av den norske deltakelsen kommer lite fram i dette materialet.

2.4 Skriftlige kilder

Både case 1 og case 3 er delvis basert på dokumentasjon hentet inn fra FFI og Kjeller. FFI og Institutt for energiteknikk (IFE) har begge fått skrevet jubileumshistorier (Njøstad og Wicken 1997, Njøstad 1999). FFI og forskningsmiljøene på Kjeller er også ofte omtalt i allment tilgjengelig samfunnsforskning, fra bokverk som Slagstads «De nasjonale strateger» (2000) til fagrapporter fra FFI, NIFU-STEP og andre. De fleste rapportene kan lastes ned fra Internett.

I forbindelse med utarbeidelsen av FFIs jubileumsbok skrev to FFI-ansatte, Egil R. Eriksen og Eigil Strømsøe, en omfattende bakgrunnspresentasjon av instituttets historikk med vekt på sentrale forskningsprosjekter. Dette skriftstykket ble kvalitetssikret gjennom flere komiteerevideringer fram til utgangen av 1995, og var et viktig kildemateriale for Wicken og Njøstad i arbeidet med jubileumsboka. Jeg har også hatt tilgang til dette, videre til arkiverte utgaver av FFIs eget magasin,

Mikroskopet, som ble nedlagt i 2003, samt en serie med historiehefter om FFIs viktigste prosjekter redigert av Erling Skogen og utgitt/ publisert på www.ffi.no fra 2004 av. Årsmeldinger, andre utgivelser, enkelte ikke-publiserte dokumenter og rapporter etc. har også vært nyttige kilder. Mange av dem finnes publisert på ovenstående adresse. Det blir redegjort for bruk av slike kilder underveis, og de har særlig hatt betydning for case 1 og 3. Jeg har ikke hatt tilgang til skriftlige kilder – eller andre for den saks skyld – som har vært stemplet hemmelig eller fortrolig.

Skriftlige kilder er lastet ned fra Internett, enten som tekst- eller pdf-dokumenter. Pdf-dokumenter er formatert, og det er mulig å gjengi sidetall som stemmer overens med sidetallene på leserens skjerm. Word- og html-sider er umulig å forutsi slik, siden det avhenger av skriftsnitt, skriftstørrelse og linjeavstand leseren har valgt. Jeg dropper sidenummer for slike kilder, og nøyer meg med URL-adressen. Jeg har tilslutt valgt å legge fotnoter under løpende tekst, for å lette lesingen.

2.5 Egen rolle

Våren 2002 ble frilansfirmaet jeg er medeier og ansatt i engasjert til å skrive artikler til FFIs publikasjoner på Internett og papir. Engasjementet varte ut juni 2002, og var min første kontakt med FFI og forskningsmiljøet på Kjeller. Høsten 2002 ble vi engasjert av Kunnskapsbyen Lillestrøm, der også FFI er medlem, til å skrive og produsere organisasjonens lokalavis. Dette engasjementet varte fram til sommeren 2003.

Det vil være naivt å påstå at engasjementene på Kjeller ikke kan ha påvirket mine oppfatninger om såvel FFI som Kjellermiljøet. Jeg la vekt på å ikke være forutinntatt da innsamling av observasjoner og intervjuer startet høsten 2003, på et tidspunkt da jeg ikke lenger hadde interessemessig tilknytning til FFI og Kjellermiljøet ut over arbeidet med hovedoppgaven. Det har altså ikke vært knyttet noen særinteresser til instituttet eller andre virksomheter på Kjeller i tidsrommet fra selve innsamlingsperioden av observasjoner og intervjuer tok til høsten 2003 og fram til levering av hovedoppgaven.

2.6 Hva casene heter, og hvorfor

For å redegjøre også for titlene som er valgt til de tre casene:

Hverdager i B-bygg spiller på at dette er en «everyday life»-undersøkelse, inspirert bl.a. av Chicagoskolen, etnometodologi og for den saks skyld norsk sosiologi med en grunnholdning til å se samfunnet nedenfra fra Eilert Sund, Vilhelm Aubert, Ottar Brox *Avvisning av storsamfunnet som økonomisk tilpasningsform* (1964), Leira og Berghs *Hå har et kvinnfolk å sia, da!* (1974) til Albums *Nære fremmede - pasientkulturen på sykehus* (1996).

Når jeg nevner Chicagoskolen særskilt, er det særlig ut fra kommunikasjonsperspektivene hos G.H. Mead (1934) og i respekt for festtalen Andrew Abbott holdt ved hundreårsjubileet for University of Chicago. Han understreker hvor betydningsfull situering i sted, tid og kontekst var for Chicagoskolen. Innen denne skoleretningen i sosiologien er det rett og slett ikke mulig å forstå sosial handling og sosiale aktører uten å situere dem i tid, rom og kontekst. (Abbot 1997).

Ser det ut som en fabrikk? spiller på kriterier Alvin Toffler foreslår for å skille mellom utviklingstrekk som er representative for tredje bølge, og trekk som er representative for industrisamfunnets krampetrekninger. Etablerte makthavere kan i egen interesse forventes å bekjempe samfunnsendringer knyttet til framveksten av et etter-industrielt service- og informasjonssamfunn. Initiativer, forslag, tiltak mv. bør derfor vurderes ut fra i hvilken retning de trekker. For å skille slike grep fra endringstrekk som innebærer reelle fornyelser mot tredjebølge-samfunn foreslår Toffler fem klassifiserende spørsmål som kan avsløre hvorvidt foreslåtte endringer er tilbake- eller framskritt. Det første av disse fem er spørsmålet: *Ser det ut som en fabrikk?* Fabrikken er ifølge Toffler det mest karakteristiske kjennetegnet ved industrisamfunnet. Når argumentasjonen ved forslag til samfunnsendringer er knyttet til prinsipper om standardisering, sentralisering, maksimering, konsentrasjon og byråkrati er det fortidens politiske handverk som utøves. Toffler nevner det amerikanske skoleverket som eksempel på hvordan fabrikkmodellen har påvirket

samfunnsinstitusjonene. Råvarene i produksjonen (barna) utsettes for en samlebandspreget instruksjon, og rutinepreget og standardisert kontroll. De fem kontrollspørsmålene er disse, i fornorsket form:

- Ser det ut som en fabrikk?
- Massifiserer det individene?
- Legges alle egg i én kurv?
- Vertikal (hierarkisk) eller virtuell maktdeling? (Idag er jeg sjef, i morgen du)
- Tar det flere jobber hjem til familien? (Toffler 1997: 82).

Toffler peker mot en etterindustriell organisering av arbeid som distanserer arbeidet fra hierarkiske styringsformer. Samtidig ligger det et element av teleologi i Tofflers analyser som jeg ikke tar stilling til her.

Da Nettet kom til Norge knytter forbindelsen mellom datamiljøene i Silicon Valley. Forskningsmiljøer på MIT-universitet m.fl. etablerte de første nodene på Internett., Den første noden utenfor USA ble etablert i FFI-miljøet på Kjeller, som har hatt særs god nettverkskontakt med både MIT og mange av de sentrale personene som arbeidet med utvikling av datamaskiner og nett i sentrale miljøer ved univertitene og i Silicon Valley. MIT-universitetet tok over føringen i dette feltet etter Manchester University i England, som dominerte feltet fram til midten av 1960-tallet. MIT oppfattes fortsatt som det mest innovative IKT-miljøet. Mye av forskningen på feltet ble finansisert av våpengrenene i USA og Forsvarsdepartementet. Det gjelder i høy grad også utviklingen av Internett. De første årene fikk ingen som ikke hadde FoU-kontrakt med Forsvarsdepartementet eller de militære anledning til å opprette node på Nettet. Det er skrevet mye om utviklingen på Internett. I Norge er det særlig Terje Ramussen (2002,2003, 2003b og 2005) og Gisle Hannemyr (1999, 2006), som har skrevet om dette.

2.7 Avslutning

I dette kapittlet har jeg presentert metodologi og praktiske metoder som brukes i hovedoppgaven, redegjort for valg av retroduksjon og Ragins forskningsmodell, samt for

bruk av Flyvbjergs oppdeling mellom tre typer kunnskap. Datainnsamlingen har skjedd ved bruk av bruk av observasjon, intervjuer og fra skriftlige kilder i og om de tre forskningsobjektene. Tid-, sted- og kontekstfastsettelse av casene er gjort, og jeg har fortalt om egen rolle i forhold til forskningsobjektene.

3. Teoretisk forankring og analyserammer

3.1 Innledning

I dette kapitlet skal jeg redegjøre for ideer og teorier jeg vil basere analyserammene på. Målsetningen er å finne et fundament som egner seg som «briller» for å se hvordan de bildene som formes ut av innsamlede data kan forstås innen et rammeverk for konfrontasjoner mellom hierarkisk maktfelt og aktiv nettverking. Rammeverket kan gjøre det lettere å forstå og fortolke tids- og stedsfastlagte situasjoner og bilder i de enkelte casene, for å svare på spørsmålet: What is this a case of?

Teori som eventuelt kan møte behovet blir presentert: Dag Albums beskrivelse nedenfra når pasientfellesskapet møter sykehushierarkiet, med fokus på hvilken jobb pasientene gjør. Nettverksbegrepet blir gått igjennom, fra opprinnelse, hva og hvordan nettverket ordner samfunnet, og hvordan latente og manifeste nettverk arbeider ulikt. Granovetters forskning viser hvordan tette og løse nettverksband gir ulike muligheter. I endringstider blir manifeste nettverk endringsredskaper, inntil nettverket eventuelt konsoliderer seg som felt, som et klassisk byråkrati, eller på andre måter.

Feltbegrepet, byråkratibegrepet og begreper om sosial endring og kunnskap gir analyserammer som kan brukes som indisier, i sammenlikninger mellom etablert, sosial orden og nettverk som en utfordrende organisasjonsform, ut fra de casene som blir presentert i kapitlene som følger.

3.2 Sykehushierarki og pasientfellesskap

Album beskriver, etter observasjonsperiode på sykehus, hvilke «jobber» pasientene, som den ene ekspertgruppa på sykdom, utfører. Han deler opp mellom pasientenes

samværsform, kunnskapene pasientene har og hvilke rammer og roller de tar. Jeg har forsøkt å legge større vekt på relasjonene mellom folk enn de enkelte som aktører i visse roller. Album understreker at han var mer opptatt av relasjoner og situasjoner enn individer, men tolker samtidig . Oppdelingen mellom to typer ekspertise er å tolke de to ekspertisene (Album 1996: 225-247). Utfordringen gjennom feltarbeid med observasjoner er nærheten til personene du observerer, og faren for å få vesentlige sammenhenger for tett inn på livet. Det var vanskelig nok å komme på avstand etterpå, og det tok tid før jeg fant hva jeg i dag anser som den vesentligste interessekampen mellom ansatte i B-bygg og de dominante, såvel i instituttledelsen som i nettverket i og rundt Kunnskapsbyen Lillestrøm. Implisitt i Albums tilnærming ligger det et etablert maktfelt – det institusjonaliserte makthierarkiet på sykehus, og pasientfellesskapet. Album fordeler roller og oppgaver, og konstituerer pasientfellesskapet indirekte som en motmakt, uten at denne motmakta i og for seg trenger å være i opposisjon til sykehushierarkiet. De to maktprinsippene - det etablerte og institusjonaliserte makthierarkiet mot det mer spontant etablerte, likeverdige nettverket, kan benyttes som en teoretisk analyseramme for alle de tre casene.

3.3 Nettverk i posisjon

J. A. Barnes brukte i 1954 begrepet nettverk for å beskrive lokalsamfunnet Bømlo i studien «Class and Committees in a Norwegian Island Parish», inspirert av fiskegarn som hang til tørk. Trådene på kryss og tvers, knyttet sammen i rutemønstre, ble en modell for å beskrive hvordan det sosiale nettverket i lokalsamfunnet hang sammen (Nærum 2001).

Aubert bruker uttrykket nettverk om en elite av eiere, administratorer og eksperter som disponerer størstedelen av privateid kapital i Norge anno 1975. Det finnes mange bånd og forbindelser, og Aubert ser at materialet som er samlet inn i eierundersøkelser kan peke mot at det finnes et nettverk med nære forbindelser og vennskskapsrelasjoner der det er etablert tillitsforhold på tvers av bedriftsgrensene. Han

antar at den observerte strukturen virker homogeniserende, og kan dyrke fram en felles virkelighetsoppfatning. Likevel tviler han på at dette har stor betydning.

«Det sosiale nettverk som vi ser strukturen av er for løst i strukturen, preget av for mange ulike interesser, til at vi kan betrakte det som grunnlag for noen privat «regjering» eller noen næringslivspolitisk «generalstab». (Aubert/Det norske samfunn (DNS) 1975:179)

I en kronikk i Dagens Næringsliv kommenterer samfunnsgeograf Karl-Fredrik Tangen nettverk, og viser til at tidligere politimester, nå forsvarsadvokat Ellen Holager Andenæs, er i posisjon i et nettverk av mektige kvinner i næringsliv, forvaltning og politikk. Hun avviser påstanden med at det er helt naturlig å ha venner og at «bare ordet nettverksbygging er motbydelig». En slik avvisning av egne nettverk bidrar til å kamuflere hvordan de som er født inn i, eller vokser inn i, gode posisjoner får så strategisk riktig nettverk at de slipper å tenke strategisk, påpeker Tangen.¹

Bourdieu kaller slik fornektelse for eufemisering og formgiving. I arbeidet for å akkumulere symbolsk kapital er det viktig å stadfeste «æresfølelse», Det gjør Holager Andenæs ved å gi inntrykk av at hun avviser med forakt at vennskapet kan ha bakenforliggende motiver for å fremme egne interesser. (Bourdieu 1996: 84) Noen kan nok hevde at Aubert gjør det samme når han benekter eiernettverkets betydning. De «passive» nettverkene, som deltakerne kanskje ikke engang ser som verktøy for å oppnå fordeler og bevare status, er ikke så passive at det gjør noe. Men det er viktig å gi inntrykk av at de er det. Her er temaet først og fremst nettverking for endring, ikke for bevaring. Vi kan skille mellom disse to typene nettverk ut fra et handlingsperspektiv. Nettverkene som Aubert og Tangen beskriver er i den synsmåten jeg legger opp til *latente* nettverk, mens nettverkene jeg forsøker å beskrive i de casene som blir presenterte er *manifeste*.

¹ Dagens Næringsliv 27. juni 2006.

3.4 Likeverd, bånd og broer

Aubert har forståelse for hva tette bånd og nært nettverk kan brukes til. I «Den hemmelige organisasjon, - undergrunnsbevegelsen som sosialt system» (Aubert 1969/1974) kategoriserer han de grunnleggende egenskapene som er relevant for et hemmelig nettverk. At de som er rekruttert inn i nettverket brenner for sitt formål gjør at de uten videre setter til side sosial posisjon og hevdvunnet rang, og aksepterer å bli ledet og kommandert av andre som ville stå langt under dem i rang i alle andre sammenhenger. Samholdet i nettverket holdes ved like ved bevisst bruk av vennskap som «lim» for samholdet, som både legitimerer at motstandsbevegelsens medlemmer holder sammen trass andre sosiale skillelinjer, og som bidrar til å bygge den gjensidige tillit og lojalitet som trengs for å holde nettverket sammen. Alle er klar over at vennskapet er «spill», men det vokser likevel varige vennskap ut av forstillingen. Deltakerne spiller av nødvendighet, de hykler ikke.

Motstandsbevegelsen som nettverk med nære bånd kompletteres av mer løselig sammenknyttede nettverk, som Mark Granovetter beskriver som nettverk med «loose ties» i sitt essay fra 1973. Styrken i nettverk med løse band er ikke bare at de i visse partikulære sammenhenger viser seg mer effektive enn nære, tettere sammenknyttede nettverk. Fjerne bekjentskap er vel så effektive som nær familie og venner vi treffer daglig når det gjelder å lete opp ny jobb eller andre ting som ikke trengs hver dag, særlig fordi vi kan si at vi «bruker opp» en del av de ressursene våre nærmeste har å tilby gjennom den varige og løpende hverdags-kommunikasjonen, og også erverver oss deres kyndighet i ulike sammenhenger. Samtidig som Granovetter retter oppmerksomheten mot de svake båndenes styrke, viser han også hvordan nære grupper kan knyttes sammen til større sammenhenger via svake bånd som broer over til andre nettverk.

Seen from a more macroscopic vantage, weak ties play a role in effecting social cohesion. When a man changes his jobs, he is not only moving from one network of ties to another, but also establishing a link between these. (Granovetter 1973: 1373)

Dermed blir komplementariteten mellom tette og nære nettverk på den ene sida, broene til andre nettverk via svakere eller løsere bånd på den andre, viktig for spredning og kommunikasjon. Granovetters nettverksteorier egner seg til å knytte sammen mikro- og makroperspektiver. Granovetter viser også hvordan nettverksteori og økonomisk sosiologi gir begrepet entreprenør nettverksrelatert betydning. Schumpeter definerer entreprenørskap som evnen til å binde sammen uutnyttede ressurser for et nytt, økonomisk formål, altså som et virkemiddel for å få ny næringsvirksomhet etablert via nettverk. Granovetter fortsetter på 2000-tallet studiene av nettverk i flere arbeider knyttet til næringsutvikling i Silicon Valley. Han finner riktignok framvekst av nettverk med kombinasjoner av sterke og svake bånd i Silicon Valley, men også tilsvarende for andre næringsregioner som ikke er like økonomisk vellykket. Han viser til næringsstudier som framhever inter-sosialiteten mellom små og store virksomheter, bl.a. Lazerson and Lorenzoni (1999) som påviser at det ikke nødvendigvis er slik at et nettverk i en region er så avgjørende. Det er heller snakk om at hvis nettverket klarer å forene krefter og kompetanse på tvers av skillelinjer som stor/liten kan det åpne for globale allierte og leverandører.

«This means that the interesting problem is not whether networks are important in a region, but what kinds of networks are associated with what kinds of outcomes.(...) point to situations where what really matters is what kind of ties connect networks of small firms to larger firms that can in turn connect them to global partners and suppliers. In such a scenario, the analytic problem shifts from whether large or small firms will triumph, to how the regional economy links firms of various sizes and competencies together, and with what results. Such an emphasis should be important in Silicon Valley as well, because although most attention has gone to the network of small firms and connections among them, it is amply clear that the Valley's success also depends crucially on the Hewlett-Packards, the Intels, and the Cisco Systems. These firms do not compete to the death with small firms, but instead have an elaborate and complex relation to them that has been a source of vitality not yet adequately charted.» (Castilla, Hwang, Granovetter og Granovetter 2000: 246, min understrekning).

Fra tre forskjellige sammenhenger – arbeidsmarked, interesseorganisasjoner og næringsutvikling, til tre forskjellige tidspunkter – 1973, 1983 og 2000 - underbygger Granovetters nettverksteorier Vilhelm Auberts etablerte sannheter: Likhet, nærhet og komplementaritet skaper kohesjon både i samfunn og nettverk, i et komplekst samspill. (Granovetter 1973, 1983, 2000).

3.5 Nettverk og endring i organisasjonene

Arne Ebeltoft presenterer nettverksframvekst i norsk næringsliv på tampen av forrige århundre, med framvekst av nettverks- og klyngebedrifter i andre land, særlig USA og Italia, som referanser. Han tar utgangspunkt i Thomas Kuhns teorier om paradigmeskifter, og sporer næringslivets organisatoriske utvikling fra 12-1300-tallet til dagens service- og informasjonssamfunn, i ulike deler av verden. Særlig er referansen til keiretsu-systemet, det japanske systemet med et skille mellom ikke-

hierarkiske næringsnettverk og et proprietært system for å organisere selveide underleverandører i et hierarki under seg. Matsushitakonsernet (som markedsfører produkter under merkevarenavnet Panasonic) skal ha mer enn 600 selveiende bedrifter i stallen av keiretsu-organiserte underleverandører (Ebeltoft 1991: 32-33).

Arbeidslivet trenger både offentlig støtte og kompetanseheving i tidskiftet fra hierarkisk tenkemåte i industrisamfunnet til likestilte nettverksforbindelser som utvikler seg nedenfra og opp. Nettverk er ikke nytt i seg selv, men det nye er at nettverkene kan benyttes strategisk og målstyrt. (Ebeltoft 1992: 77)

I alle de tre casene er det også et tema hvordan arbeidet organiseres. Lysgaards «Arbeiderkollektivet» (2001) er den klassiske, norske arbeidslivsstudien. Arbeidslivet har endret seg mye, og det blir tydelig når jeg sammenlikner arbeiderkollektivet med hvordan arbeidet er organisert i B-bygg. Arbeidsorganiseringen i alle de tre casene tåler sammenlikning med hvordan Liestøl og Rasmussen beskriver strukturen i nettverksorganiserte arbeidsprosesser:

«Denne nye strukturen legger større vekt på samarbeid og nettverk mellom ulike elementer i produksjonsprosessen. Organisasjonen minner mer om en slags føderasjon av delvis autonome avdelinger. På samme måte gjøres relasjonene med andre organisasjoner mer midlertidige. Indre relasjoner gjøres eksterne, og de eksterne relasjonene blir viktigere. Dette er en organisasjon som i mindre grad er hierarkisk og mer innrettet mot individuell kompetanse. Det er en organisasjon som tar aktivt i bruk uformelle kommunikasjonsveier for å nå organisasjonens mål.» (Liestøl og Rasmussen 2003:159-160).

Denne nye autonomien i arbeidsforhold bekreftes i Knut Fossestøl m.fl. i boka *Relasjonsmesterere - Om kunnskapsarbeid i det nye arbeidslivet*. Det nye arbeidslivet, særlig for velferdsyrkene, er basert på IKT og setter nye krav til ledelses- og organisasjonsformer. Hensynet til brukere og kunder står sentralt, og bidrar til kriseopplevelsen av tradisjonelle hierarkiske og byråkratiske systemer for oppgaveløsning. (Fossestøl m.fl.2004: 98-99).

«I korte trekk synes organisasjonsformen som anbefales, å være kjennetegnet av flate, medvirkningsbaserte, kontinuerlige lærende arbeidsformer. Lederens oppgave blir her i stor grad indirekte, knyttet til informasjonsbearbeiding og valg av retning, mål og ressurser, og å bidra til å skape en infrastruktur på tvers av teamene som fremmer den gode dialogen, og som gjør refleksjon og utvikling av egen praksis mulig.» (Fossetøl 2004: 100).

Her kan vi peke videre fra hva Liestøl og Rasmussen sier om samarbeid mellom *ulike* elementer i produksjonsprosessen til hva Glahn sier om å *søke ulikhet* i oppbyggingen av nettverk. Tverrfagligheten – diversiteten – er sentral i moderne nettverking. Glahn understreker betydningen av å «oppsøke diversiteten». Det er bekvemt å søke samvær blant dem du identifiserer deg med, men skal nettverkingen gi vekst og fornyelse må nettverkeren aktivt søke allierte som er forskjellige, og har noe nytt å bidra med til et nettverkfelleskap (Glahn 2005: 88). Det innebærer en markant endring i fellesskapet ift. i den uforbeholdne likhetstankegangen – sammen er vi sterke og alle for én – som arbeiderkollektivet og generell fagorganisering bygger på.

Pål Karlsen (1992) utredet muligheter og finansieringsmodeller for forskningsprogrammer på fjernsyn, som var relevant både for FFI og NTVP. Danske Abelohe Glahn og Margrete Bak (2006), og norske Eva Ch. Nilsen og Anne Nygård (1992), framhever hhv. frilans- og småbedrifters interesser og kvinnefellesskapet i sine bøker om personlige nettverk, og gir synsvinkler på i hvilken grad nettverk kan utnyttes strategisk. Daniel Bell (1976) og Richard Sennet (2002) beskriver fra ulike tidsrom, synvinkler og sympatier de store samfunnsendringene som skjer i samfunnet med utvikling av nye regler og verdier i arbeidslivet, og bruk av ny teknologi som også endrer betingelsene i livsverdenen forøvrig.

I *Bowling alone - The collapse and revival of American community* drøfter Robert Putnam hvordan sosiale nettverk i lokalsamfunnet ble svekket de siste tiårene i forrige århundre. Han bruker begrepet «sosial kapital» på en annen måte enn Bourdieu, påviser Broady (Broady 2002: 39, note 9). I Putnams definisjon er sosial

kapital en beskrivelse av normsystemet i lokalsamfunnet og lokalt organisasjonsliv. Putnams omfattende studie er først og fremst kvantitativ, og gir en allsidig og omfattende dokumentasjon av at de sosiale nettverkene – operativt forstått som deltakelse i lokalsamfunnet og lokale NGOer – ble kraftig svekket i andre halvdel av forrige århundre. (Putnam 2000)

Som et direkte svar på Putnams bok, og med mange referanser til Granovetter, publiserte Boase, Horrigan, Wellman og Rainte rapporten *The strength of Internet ties* The internet and email aid users in maintaining their social networks and provide pathways to help people when people face big decisions» Rapporten fra Pew/Internet & American Life Project er basert på survey-intervjuer av 2.200 amerikanere over 18 år i to omganger; i mars-april 2004 og samme tidsrom 2005. Rapporten viser at svekkelsen Putnam beskriver i de sosiale nettverkene fra forrige århundre av kompenseres i dette århundredet ved at Internettbrukere både vedlikeholder, styrker og bygger ut sine sosiale nettverk via Internett. Putnams bok og Pew/Internet-rapporten trekkes inn som supplerende dokumentasjon av hvordan Internett forsterker effekten av nettverking (Boase m.fl. 2006).

3.6 Endring og nettverk

Aristoteles gir tre betydninger av endring:

- Endring i mengde (mer eller mindre)
- Endring i posisjon
- Substansiell endring når noe streber mot sin fullbyrdelse. (Næss 1972:154-155,)

Endring i mengde ser vi når noen tjener eller taper på børsen, får bedre lønnet jobb når artister får flere uker på hitlistene, eller når f.eks. en forfatter øker sitt ry gjennom litterære priser og positive anmeldelser fra kritikere som teller. Slike «gaver» i form av anerkjennelse innen et felt er kvantitative tilganger i den sosiale kapitalen.

Endring i posisjon forutsetter at noe – aktører, institusjoner el.l. hevder seg sterkere versus noen andre. «Klassereisen» er en slik endring i posisjon hvor enkeltpersoner forbedrer sin plassering i et klassesystem som ligger noenlunde fast. Broady antar at massemediefeltet har styrket sin posisjon versus vitenskapsfeltet, og dette er også et eksempel på endring av posisjon, ved at det ene feltet styrker sin posisjon versus det andre. (Broady 1988: 8). Generelt kan vi regne med at når et personnettverk brukes aktivt for å fremme egne interesser, slik Glahn beskriver det i sitatet innledningsvis, er det for å skape endring, selv om dette kan oppfattes å avgrense seg til personlig forbedring av posisjon. (Glahn 2004: 21). I den tredje betydningen, som endring mot fullbyrdelse, har teleologien sin rot. Talcott Parsons funksjonalisme, absoluttistiske naturvitenskaper og marxistenes overtro på det klasseløse samfunnet var i siktet da positivismekritikere som Hans Skjervheim og Dag Østerberg gikk i rette med positivismen. Østerberg viser f.eks. til at dagligspråket har mange talemåter, f.eks. «forut for sin tid», som gir inntrykk av at framtida er forutsigelig og gitt. Han distanserer seg fra denne teleologiske historieoppfatningen, og understreker at mennesket både før og nå handler i en åpen og uviss situasjon som ikke har noen forutgitt mening eller fasit. Mening og betydning skapes og omskapes løpende, og må vurderes situasjonsavhengig og i kontekst (Østerberg 1999:18)

Max Webers idealtyper for et hierarkisk byråkrati kommer under press når nettverking og Internett utfordrer lokale maktpyramider, selveste nasjonalstaten, og det moderne samfunnets organisasjoner og institusjoner. Slik Arne Ebeltoft beskriver nettverk i næring, og hvordan nye organisasjonsmodeller utfordrer de gamle, er det nettopp den hierarkiske organisasjonsmåten som står for fall. Terje Rasmussen viser i flere sammenhenger hvordan kommunikasjon og digital organisasjon utfordrer eksisterende makt-, organisasjons- og kommunikasjonsstruktur, og drøfter ny nettverkspreget kommunikasjonsform opp mot Webers idealtyper for byråkratiet. (Liestøl og Rasmussen 2003, Rasmussen 2002, 2003).

Hvis interessekampen mellom byråkrati og nettverk får konsekvenser, virker det inn på klassestrukturen. Med klasser forstår jeg et system med en dominerende og en dominert klasse og en middelklasse i mellom. Dermed er det ikke gitt hvordan

klassene skal klassifiseres, og hvilken egenoppfatning klassen som sådan har. Det må naseres på en analyse v interessekampen i det sosiale rommet, og det har jeg ikke gjort her. (ref. Bourdieu 1995: 30-43).

Alvin Tofflers bølgeteorier ble presentert i flere bøker de siste tiårene av forrige århundre. Daniel Bell, Toffler og flere andre presenterte analyser av hvordan industrisamfunnet gjennomgår en transformasjon der service og informasjon blir viktigere enn industri og sentralmakt. Industrisamfunnet blir slik han ser det feid til side av den tredje bølgen. I «Trådje Vågens Samhållsbyggja» (1997) gir Toffler en slags oppskrift for å hjelpe oss til å se hva som er det nye samfunnets ektefødte endringer, og hva som er industrisamfunnets dødsrampe (Toffler 1997:82). Den er referert i forrige kapittel 2.2.3.

3.7 Phronisk forskning, praktisk og taus kunnskap

Bengt Flyvbjerg følger Aristoteles når han utvikler tenkemåter basert på Aristoteles oppdeling mellom vitenbegrepene episteme, techne og phronesis (Flyvbjerg 1993:71-76). Her forstås begrepene som hhv. «know why», «know how» og «know good from bad».

Episteme dreier seg altså om en viten basert på universalitet og analytisk rasjonalitet. (Vi kjenner ordet fra epistemologi, læren om universell kunnskap). Techne er kyndighet innen handverk og teknikk. I kunnskapsretningen som kaller seg AktørNettverkTeori (Latour, Callon og Law m.fl) blir artefakter beskrevet som handlende aktanter, ut fra inskriberte ambisjoner. Jeg finner det naturlig å knytte ANT til technebegrepet, som know how. Phronesis dreier seg om kunnskap som kan være handlingsutløsende og relaterer seg til praktisk kunnskap og temaer/modeller for samfunnsforskning om makt, verdier, nærhet («forskning på kroppen»), casestudier, bruk av narrativer, aktør/strukturnivåene, dialog mv. (Flyvbjerg 1991:82-85). Denne heurstikken og flere andre likheter viser slektskap mellom Flyvbjerg og Bourdieus sosiologi, som begge forankrer seg i forskning om praksis.

Her blir det også relevant å trekke inn Michael Polanyis introduksjon til taus kunnskap. Flyvbjerg viser til en modell utviklet av Hubert Dreyfus for dynamikken i menneskets læreprosess. Læringen foregår i en femtrinns prosess, der en nybegynner tar skrittet til å bli avansert begyner, deretter kompetent utøver, så kyndig utøver før hun eventuelt til slutt blir ekspert. Viktigst i denne læreprosessen er at kyndighet og ekspertise gir en form for intuitiv handleevne, og en evne til å parallellisere fra en erfaring til den neste. På den måten kan den kyndige komme opp en intuitiv løsning som ikke lar seg finne ved vanlig deduksjon. Mestringen er ikke mulig uten å gå de første trinnene i læretrappa. Hvis epistemebasert forskning får dominere i høyere utdanning vil det også bli akseptabelt å anerkjenne ekspertise uten praktisk kyndighet innen et fagfelt, antyder Flyvbjerg. Det blir som å lese seg til å bli god sjåfør.

Polanyi hevder at vi vet mer enn vi kan si. Det kan sette oss i stand til å kjenne et ansikt fra et annet, uten å kunne beskrive hva som er forskjellig. Polanyi forklarer dette med gjenkjennelse. Deskriptive vitenskaper studerer fenomener som ikke kan forklares fullt ut verken ved ord eller i bilder. I vitenskapen forklares slike fenomener ved hjelp av ostensive definisjoner, navngiving ved peking (Polanyi 2000:17). I psykologien regnes det med at hjernen arbeider etter kognitive kart som dels kan være arvet, dels etableres gjennom erfaring, og mest i tidlig alder. Denne erkjennelsen har også plass i sosiologi via Meads beskrivelse av hvordan vi danner vårt selv bilde ved å innta posisjonen til den betydningsfulle andre, og ser oss selv utenfra. Habermas aksepterer en slik tenkemåte når han klassifiserer dramaturgisk handling som en form for handling som forutsetter to verdener, en indre og den ytre. Vi kontrollerer de to verdenene mot hverandre. Polanyis forklaring av hva det er som driver forskeren til å forske, er at han allerede kjenner til svarene på sine spørsmål, men ikke klarer å formulere dem. Valgene som gjøres i et forskningsforløp er ikke basert på innfall. Argumentasjonen leder fram til at ny erkjennelse først og fremst bygger på gjenkjennelse, når det vi erkjenner stemmer overens med de kognitive modellene i den indre verdenen, og blir oversatt til en modell vi gjenkjenner fra den ytre, objektive livsverdenen. Polanyi argumenterer med at kunnskap kan være både av intellektuell og praktisk opprinnelse, og viser til Gilbert Ryles distinksjon mellom

«knowing what» og «knowing how», som på norsk gjerne vil kunne sees som forskjeller på kunnskap og praktisk kyndighet.

«De er hans handlinger, men han forfølger ikke noe han har laget. Handlingene hans er underlagt dommen til den skjulte virkeligheten som han søker å avdekke. Hans visjon av problemet, hans besettelse av det, og han endelige sprang til en oppdagelse er fra begynnelse til slutt fylt med en forpliktelse overfor et ytre mål.» (Polanyi 2000:77).

Om forskeren imidlertid klarer å avdekke nye sannheter, er jobben ikke gjort. Epistemisk vitenskap som fordrer universelle framfor partikulære og kontekstbaserte erkjennelser, er angivelig desinteressert, noe Polanyi hevder er idealiserende, misvisende, ulogisk og i strid med all erfaring. Forskerens bestrebelse...

«...fødes av forestillingsevnen som søker oppdagelser. En slik bestrebelse risikerer å mislykkes, men den etterstreber aldri nederlag: det er faktisk forskerens lengsel etter suksess som gjør at han tar sjansen på å mislykkes. Det er ingen annen måte. I rettsaker brukes det to forskjellige advokater som fremmer motsatte påstander, fordi det bare er gjennom en emosjonell forpliktelse på et bestemt syn forestillingsevnen kan oppdage materialet som støtter det» (Polanyi 2000:79).

Jeg sammenfatter dette med at forskere som finner, finner det ved å gå i klinsch – i dialog – med sannheter de forsøker å avdekke, og igjen må gjøre det for å forsvare funnene overfor fagfeller i dialog. Forskningsprosessen går gjennom flere nødvendige trinn fra taus, praktiske kunnskap på leting etter sannhet. I denne flerstegsprosessen blir det ikke «vitenskap» før forskeren for det første har avdekket hva han innerst inne vet, for det andre har forsvart det offentlig.

Denne prosessen – først ved å gå fra erfaringen inn i en indre verden for å søke kognitive kart som stemmer overens med det nye terrenget, så ved å gå ut og søke anerkjennelse fra vurderinger hos dem vi har tillit til - er ikke forskere alene om.

Forskere akkumulerer symbolsk kapital gjennom anerkjennelse i det akademiske feltet. Andre felt har tilsvarende anerkjennelser. Bourdieu kaller disse konsekrasjonsinstanser, etter konsekrasjonen da romerske keisere ble opphøyd til guddommer etter sin død.

«Symbolsk kapital er en kapital basert på det kognitive, den hviler på kunnskap og anerkjennelse» sier Bourdieu. (Bourdieu 1966:142).

Her er samme flerstegsprosess, som metodisk utgangspunkt for metodisk, refleksiv relasjonalitet basert på kunnskap forskeren erverver kombinert med den anerkjennelse han oppnår ved å fremme kunnskapen. Bourdieu går videre, og forklarer langt på vei det Polanyi hevder ikke kan forklares, når han forklarer og begrepsfester tilsynelatende uforståelige handlingsmønstre i sosiale felt med det bakenforliggende engasjement i spillet – *illusio* – som en viktigere faktor enn det som fortøner seg som interessebasert, adekvat grunn. En aktør som mestrer sitt felt – f.eks fotball – er mer opptatt av å mestre spillet enn å vinne medaljer og høyne sin salgsverdi. Å mestre spillet vil si å ha en erfaringsbasert intuisjon som gjør spilleren i stand til å plassere seg der han mener ballen vil komme, uten at han kan begrunne hvorfor det vil skje at ballen kommer akkurat dit han stiller seg. Det er heller ikke sikkert at den vil komme der, men en god spiller har grunn til å tro det selv om han verken kan vite eller begrunne det. Det er en erkjennelse basert på gjenkjennelse og oversettelse av tidligere erfaring.

Det er denne felles bevisstheten, det å ha noe på deling som vi ikke riktig klarer å sette navn på, som karakteriserer et forskerfellesskap som slutter opp om et paradigme av Kuhn-modell, og som også er karakteristisk for fungerende nettverk.

3.8 Kommunikasjon og kunnskap

Habermas skiller mellom normativ, strategisk og dramaturgisk talehandling. Handling er hva aktøren foretar seg overfor den objektive livsverdenen, Habermas aksepterer at aktøren har en indre, subjektiv verden som influerer sterkt på hvordan

aktøren opptrer i den objektive verdenen. Dramaturgisk er mindre kalkulerende og resultatstyrt enn strategisk handling. Normativ handling er handling motivert i å tilpasse og underordne seg samfunnets normer og regler, hva vi i dagligtale kaller regelstyring. (Habermas 1997: 75-101 og Rasmussen 2001: 25-32).

Relevansen i denne sammenhengen er hva aktørene måtte ha for motiver i skrittet fra et latent til et manifest personnettverk. Når Abelohne Glahn sier at nettverking er en mulighet for å få andre til å arbeide for seg, gjenkjenner vi det i første omgang som et strategisk, og ikke helt sosialt akseptabelt, utsagn. Etterhvert presiserer hun det gjensidige i en slik posisjon, og understreker at det er nødvendig å være beredt til å gi for å få noe igjen i et personnettverk. Å nettverke handler like mye om å gi som å motta. Det er en resiprok handling, som må baseres på likeverd og gjensidig tillit for å fungere.

«Hvis man forstår at netværke, vil man grundlæggende arbejde for at skabe win-win-situasjoner, hvor begge får noget ut av kontakten.»

(Glahn 2004: 17).

Her er det lett å gjenkjenne hva Habermas forutsetter i kommunikativ handling.

Broady påviser forskjellene mellom hans definisjon av nettverk og Castells oppfatning av nettverk, eller snarere av Internett. I følge Broady interesserer Castell seg for et system der det som skjer i en node umiddelbart får konsekvenser for alle de andre nodene i nettverket. (Broady 2002:38, note 8).

Og en karakteristikk som ytterligere skiller nettverk fra fleksibilisering i markedsøkonomisk forstand: Nettverkene vil som regel eies, styres og drives av deltakerne.

3.9 Nettverk på vei til felt

Et maktfelt blir her forstått som et etablert system av posisjoner bestemt av menneskelige roller og institusjoner. Dette er definisjonen Donald Broady bruker når

han avgrensner mellom Bourdieus definisjon av felt og nettverk (Broady 2002:2). Her definerer han også hva han legger i begrepet nettverk, som er «personlige relationer mellom människor som er nära forbundne med varandra» (Broady 2002:8). Dette gir to teoretiske rammer: Feltet er etablert. Nettverket kan være kortvarig og varierende, som de fleste personlige, sosiale relasjoner. Maktfeltet har følgelig også kommet fram, mens nettverket er «på vei». Uavhengig av om vi ser livsløpet eller utviklingspotensialet er forskjellen at maktfeltet er i mål, nettverket underveis.

Et sosialt nettverk består av menneskelige aktører som konkurrerer og konspirerer (allierer seg med andre) for å nå visse mål. Abelohne Glahn og Margareta Bak kaller disse aktørene for konkollager (A. Glahn og M. Bak 2006: 77). Vi erkjenner at vi er konkurrenter, men samarbeider på samme tid som kolleger om gjensidige, felles verdier vi setter høyere enn utenverdenen forstår.

I Bourdieus betydning innebærer det å tilslutte seg troen på *illusio*, spillet og dermed akseptere å være en i menigheten som deler trosgrunnlaget – *doxa* – som gir et sosialt felt autonomi. Et paradoks er følgelig noe som hevder dismentral opposisjon til *doxa*, som hevder det motsatte enn hva vi skulle tro.

Et sosialt felt er et konkurranse- og markedsfelt. Valutaen som gjelds på markedet er sosial kapital. Bourdieu opererer med flere typer kapital. Økonomisk kapital er dominerende. De andre typene; sosial, kulturell og symbolsk kapital, måler sin verdi mot i hvilken grad de kan veksles til økonomisk kapital, som når en universitetsgrad får direkte betydning for lønnsnivået. Likevel framtrer disse kapitaltypene som i motstrid til økonomisk kapital, gjennom en etablert interesseløshet innen feltet. Denne interesseløsheten i et etablert felt kan det ikke stilles spørsmål ved. I det litterære feltet vil det f.eks. være troen på at litterær verdi har med det litterære feltets evaluering av et litterært valg, og skiller seg fra – og gjerne blir oppfattet som det diamentralt motsatte av – salgssuksess. I et nettverk, som er et personlig nettverk på vei til å bli et felt, er instituering av *doxa* av avgjørende betydning. Troen på fri kildekode, og den særegne gaveøkonomien på Nettet, er to varianter av en førkapitalistisk gaveøkonomi som igjen aktiviseres via nettverk og Internett.

Ytterligere et relevant begrep er habitus, kroppsliggjøringen av personlig ballast og balanse. Menneskene har en kulturkapital lagret i kroppen, i form av lærdom, kunnskaper, væremåter, erfaringer, språkføring etc. som alltid vil være der, men som samtidig kan påvirkes og utvikles. Vi kan øke våre kunnskaper, lære å snakke pent, eller erstatte en sleivete gange med en som er mer grasiøs og kraftfull – ved å trene oss opp. Da investerer vi i et felt, og får desto større grunn til å forsvare dette feltets doxa og illusio, siden investeringen i tilpasningen til feltet ikke kan akkumuleres utenfor feltet. For å lykkes med nettverking stilles det f.eks. krav som at du må lære deg å dele med andre, og være forberedt på at du kommer til å gi mye mer enn du i første omgang kommer til å få igjen. Målene nettverksmedlemmene etterstreber er av en spesiell art, og viktige for de involverte. Resultatene blir den symbolske kapitalens valuta dersom arbeidet i nettverket kroppsliggjøres og nettverkets felles interesser konstituerer seg i et felt. Motstykket til å lykkes eller mislykkes med disse målene er akkumulering eller tap av økonomisk kapital. Uttrykket «parveny» eller nyrik er en språklig voldshandling for å vise forakt for de som melder seg ved inngangsporten og vil ha en plass i feltet uten å ha på plass den sosiale, kulturelle eller symbolske kapital feltet krever – altså å være dannet på den riktige måten for feltet. Samtidig blir økonomisk kapital akseptert i alle felt, dersom den nyrike som vil inn i feltet aksepterer feltets innskrivningsriter. Den som vil hevde seg i et felt må tilslutte seg feltets syn på andre felt. Det er følgelig også viktig å ta avstand fra andre felt på en felles, etablert måte.

Habitusbegrepet kan brukes som en bro mellom struktur og handling, i den forstand at en aktør kan være født inn i en viss sosial posisjon, og forsterke posisjonen gjennom utdanning, deltakelse i sosiale prestisjeprosjekter, suksess iht. de regler som gjelder i feltet. Aktøren kan likevel bevirke endring, men uten å bryte med feltet, gjennom protesthandlinger som er uforenlige med og samtidig bekrefter habitus og doxa. Det er hva Duchamps gjør i forhold til kunstfeltet når han som anerkjent kunstner stiller ut et ubehandlet pissoar som kunstverk.

Broady påviser sammenhengen mellom nettverk og felt ved å peke på hvordan et moderne samfunn gjør det mulig å etablere stadig nye former for symbolsk og sosial

kapital. Bourdieu har særlig konsentrert seg om skoleverket for å beskrive slike maktdannelser, men gikk i spissen for en bevegelse av sosiale undersøkelser fra 1970-tallet av som alle handler om å kartlegge hvordan felt oppstår:

«Ett «fält» uppstår der människor strider om symboliska och materiella tillgångar som er gemensamma för dem. Fotografiet är et illustrativt exempel» (Broady 2002:5)

Eksemplet fotografi som felt, et sosialt univers basert på ny teknologi, er høyst relevant også når vi ser på nettverking via Internett – som jo representerer en klynge av nye teknologier. Å beskrive et nettverk som en slags wannabe til nydannelsen av et felt kan være en løsning for å få til en overgang mellom de to sosiale organisasjonsformene. Det innebærer at de viktigste drivkreftene i et maktfelt vokser fram gjennom aktørenes nettverking og strebing etter posisjoner i det blivende feltet. Her støtter jeg meg særlig på Donald Broadys beskrivelser av hvordan Bourdieus sosiologi om felt kan forenes med nettverksanalyse. Sosial kapital-begrepet brukes til å kartlegge ikke-økonomiske verdier, særlig sosial kapital. Tilhørighet til en slekt, en etablert handverkstradisjon eller -bransje, akkumulerer sosial kapital. Bourdieus metode for å kartlegge sosial kapital innebærer mer enn å registrere tilganger, investeringer etc. Han beskriver posisjoner og disposisjoner f.eks. i det vi kaller stand (juriststanden, journaliststanden) og svenskene kaller «kår». Broady hevder at sosial kapital er et Bourdieu-begrep som ligger tett opp til nettverk, men med den forskjellen at netteværk konsentrerer seg om *personlige* relasjoner. Betydningen av sosiale felt avgrenser seg til det sosiale feltet som blir analysert. En annen måte er å se hvordan sosiale felt danner skyggefelt, som responderer med et beskrevet felt. Broady peker på at da svenske kvinner begynte å hevde seg i samfunnet, fikk de hjelp av sine tverrfaglige, overgripende personnettverk. Hvilken betydning disse kunne ha er det vanskelig å vite uten å involvere hvem som var med i nettverket. Broady definerer nettverk som personlige relasjoner mellom mennesker, og mener studier av nettverk kan supplere feltstudier:

Ett tredje sätt er at komplettera analyser av fält med analyser av sociala nätverk. (...) Inom forskningen av kvinnors bidrag til det moderna Sverige har man ofta behandlat fälten och organisationerna var för sig. Det har att göra med arbetsdelningen mellan forskara ur olika dicipliner och spesialiteter. Litteraturvetare har frågat vad kvinnors innsatser betytt for litteraturen, statsvetare eller sociologer vad deres innsatser betytt for politiken, och det finns specialister på alt från smutslitteraturen til rösträttsrörelsen. (Broady 2002: 31-32)

Denne tverrfaglige tilnærmingen er lagt til grunn for å se nettverk som noe som er på vei mot et felt, men ennå ikke er innesperret i det blivende feltets doxa.

3.10 Skisse til et indikatorsystem

Et felt er en konsolidert samfunnstruktur, kategorisert på en bestemt måte, i motsetning til nettverk, som er en ufullført endringsstruktur. Hvis vi sier at et aktivt nettverk samles om en urealisert ambisjon, ligger det også i beskrivelsen av et manifest og aktivt nettverk at nettverket arbeider mot fullbyrdelse av denne ambisjonen – og følgelig kan passes inn som en endringsanordning som vi setter i forhold til Aristoteles beskrivelse av kvalitativ endring.

Slik Bourdieu beskriver begrepet, har et felt disse egenskapene:

- Et særpreget «språk», som kan være sjangre, regler, måleverdier for goder feltet utmerker seg ved å beherske ekstra godt, basert på felles enighet om hva det handler om.
- En grunnleggende struktur som kan beskrives som en polaritet, dvs. posisjonen mellom to ytterpunkter, mellom sterk/svak i dette feltet
- Et mulighetsrom eller potensial som er feltets marked for sosial og symbolsk kapital; språk, sjangre, organisasjoner og institusjoner i hvert felt.

-
- En omvendt økonomi, som deltakerne i feltet setter høyere enn den monetære. F.eks. er det viktigere i litteraturfeltet å få anerkjennelse litterært enn å selge mange bøker.
 - Adgangskontroll, dvs. regler for hvem som får delta i feltet, f.eks. akademiske meritter
 - Eget trosystem (doxa)
 - Spesiell motivasjon/drivkraft (illusio)
 - Et elfenbenstårn (konsekrationsinstanser)
 - En oversetter-mekanisme som kan ta generell politikk, samfunnsdiskusjoner og tema, og tilpasse til feltets egne temaer og interesser
 - Felles interesse av å fortelle feltets historikk.

Som følge av det kan vi si at når et nettverk blir et felt, oppfyller det disse feltkriteriene og – eventuelt – den ambisjonen som var det aktive nettverkets drivkraft eller motor. Måler vi handlingene i nettverket mot disse feltkriteriene har vi et enkelt indikatorsystem. Har nettverket nådd en grad av sosial modenhet som gjør at det oppfyller de kriteriene som oppfyller Bourdieus beskrivelse av et felt, kan vi se det som stabilisert uansett om det har oppfylt de ambisjonene som eventuelt satte aktivitetene i nettet i gang eller ikke.

Sosiologien gir også et annet indikatorverktøy som kan brukes på samme måte. Max Webers beskrivelse av byråkratiet er en dyster, men saklig beskrivelse av hvordan en organisasjon bør forvalte ressurser og muligheter på en ordentlig måte. Modellen har hatt voldsom innflytelse, på organiseringen av samtlige tre, bærende sektorer i det norske samfunnet; offentlig, privat og frivillig...

Weber var også den første til å se at det kunne bli for mye av det gode i dystopien om det byråkratiske jernburet. Måler vi Webers karakteristikk av byråkratiet mot de beskrivelsene diverse kilder nå gir av nye, autonome, nettverksbaserte og anti-hierarkiske organisasjonsstrukturer, får vi ytterligere et indikatorsystem:

På den ene siden beskrivelsene av manifeste nettverk slik de blir beskrevet av Glahn, Granovetter, Ebeltoft, Fossetøl m.fl. som interessefelleskap med egenskapene:

- Jevnbyrdige
- målrettede/strategiske
- anti-hierarkiske
- tillitsbaserte
- endringsvillige
- på vei

... og alle disse karakteristikene kan graderes i et univers av intervjuobjekter.

På den andre siden karakteristikene av byråkratiet etter Max Webers byråkratikriterier, der svarene også kan graderes enten av intervjueren eller intervjuobjektet, på tydelige kriterier ved uttrykk for gradert tilslutning til i hvilken grad et undersøkelsesobjekt lever opp til byråkratikriteriene:

- regulert arbeidsdeling, avgrenset ansvar
- Hierarkisk autoritet
- Nedtegnede regler og instruksjoner
- Saksbehandlingen foregår skriftlig; til enhver sak må foreligge saksdokumenter, som oppbevares i arkiver
- Ansettelse/ tjeneste i byråkratiet etter formell kvalifikasjon
- Byråkratiet tar ikke hensyn til klientens person eller status ved beslutning
- Ingen privat råderett over byråkatiets ressurser
- Fastlagt lønn, ingen belønning
- Avansement basert på ansiennitet (Liestøl og Rasmussen 2003: 153, Weber 2000: 107-109)

Den tredje muligheten er å benytte «Toffler-testen» i en «er det sant»-tabell» der spørsmålene besvares tabulatorisk med ja eller nei:

- Ser det ut som en fabrikk?
- Massifiserer det individene?
- Legger det alle egg i én kurv?
- Vertikal (hierarkisk) eller virtuell maktdeling? (Idag er jeg sjef, i morgen du)
- Tar det flere jobber hjem til familien? (Toffler 1997:82).

Toffler ser utviklingstrekk som tyder på at i tredjebølge-samfunnet blir stadig mer av fabrikkarbeidet utført av produksjonsroboter, slik at arbeidet menneskene får betalt for er samfunns- og kunskapstjenester av ulike slag, eller arbeid vi utfører på datamaskinen hjemme, og over Nettet. Til det har bl.a. Sennett påvist at troen på produserende fabrikkroboter var overdreven, siden de fattigste delen av verden hadde ordentlige mennesker til formålet til en brøkdel av prisen. (Sennett 2000). Tofflers tro på demassifiserte mennesker blir motsagt når Nettet først og fremst blir sett på og brukt som massemedier, ikke til interaksjon og dialog i Habermas ånd. Det er altså fullt mulig å finne minst fem feil ved hvert av Tofflers fem spørsmål, selv om det også finnes gode indisier på at trendene peker i den retningen Toffler peker.

Et implisitt spørsmål i underteksten til Tofflers fem er om utviklingen er på vei i feil eller riktig retning. Nå finnes det verken feil eller riktig retning på utviklingen. Å se det slik er teleologisk og hemmende – i verste fall formyndersk og kontrollerende. Vi kan godt drøfte hva som er fornuftig å gjøre for å redusere menneskapt global oppvarming, men vi kan ikke bevise på forhånd at nettverking med løs jakke er bedre for organiseringen av samfunnet og menneskene som lever i det enn formelt antrukket, regulert byråkrati.

Poenget er ikke at nettverket i enhver forstand skiller seg fra felt i Bourdieus forstand eller byråkrati slik Weber beskrev det. Manifeste nettverk er ikke basert på å oppfylle normerte minimumskriterier. De er til for å oppfylle deltagernes interesser. Nettverk er tillitsbasert, og da spiller det mindre rolle om nettverket har et betalt sekretariat

som i hovedsak oppfører seg som gode byråkrater. Eller om det finnes konsekrasjonsmekanismer for å hedre og kvitte seg med særs fortjente medlemmer i nettverket. De tellende egenskapene ved nettverket er at tillit og felles interesse er limet i organisasjonen. Nettverket er på vei et sted, er basert på likeverd, og ikke vedtatt og normbelagt adferd.

Vi er godt nok skodd for ved å bruke disse indikatorene som indikasjoner, ikke som kvantifiserbare bevis, for å skille «gammelt» hierarki fra «nytt» nettverk – det vil si som vurderingsredskap i bakgrunnen.

3.11 Avslutning

I dette kapitlet har jeg redegjort for hvilke ideer og teorier som legges til grunn for analyserammene jeg benytter i oppgaven. De summerer seg opp til å benytte skillet mellom sosialt makthierarki og likestilt nettverk til å utvikle analyserammene for casene.

Dag Album (1996) beskriver nedenfra i en situasjon der pasientfellesskapet møter sykehushierarkiet. Det kan reises spørsmål om pasientene danner nettverk, og hva sosiale nettverk er og gjør. Nettverksbegrepet blir klargjort. Ordens-anordninger som likhet, nærhet og komplementaritet ordner nettverk også. Granovetter viser hvordan tette og løse nettverksband gir ulike muligheter. Aktive nettverk blir et endringsredskap, inntil nettverket eventuelt konsoliderer seg som felt, som et klassisk byråkrati, eller i tråd med samfunnsendringer som er spådd.

Bruk av feltbegrepet, byråkratibegrepet og begreper om sosial endring gir analyserammer som kan brukes som indisier, i sammenlikninger mellom etablert, sosial orden og nettverk som en utfordrende organisasjonsform.

Det er blandingen av autonomi og fellesskap som er nettverkets styrke.

(Ebeltoft 1992: 52)

I de kommende kapitlene skal disse analysrammene kobles med bilder forankret i de aktuelle casene jeg ønsker å benytte.

4. Case 1 Hverdager i B-bygg

4.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg drøfte: Hvordan brukes nettverk aktivt når FFI vil effektivisere støttetjenestene bibliotek og informasjon? Hvordan aktiviseres nettverkene? Endrer de seg underveis? Hva og hvem påvirker forløpet?

Interessekampen i denne casen kan oppsummeres slik: På den ene siden vil FFI, etter pålegg fra Forsvarsdepartementet og initiativer fra allierte i forskningsmiljøet på Kjeller, slå sammen og samlokalisere støttetjenester. Ansatte i B-bygg vil noe annet; de vil ha bedre muligheter til å gjøre en kvalitativt bedre jobb gjennom et tettere samarbeid mellom forskningsprosjekter og støttetjenester.

Det er hva det strides om i denne casen, som her blir presentert først og fremst i beskrivelse av forsvarskampen inne i biblioteksbygget, B-bygg, hvor de som arbeider med biblioteks- og informasjonstjenester holder til. Disse tjenestene skal effektiviseres, men hva det innebærer er ikke avklart. Først redegjør jeg for hvorfor dette er aktuelt. Deretter blir arbeidsoppgavene i B-bygg, som grovt kan deles mellom å skaffe tilgang *inn* til kunnskapskilder i biblioteket, og å legge tilrette for formidling av forskningsresultater og andre informasjons- og kommunikasjonstjenester *ut*, beskrevet. I siste del av kapitlet gjør jeg rede for interessekonflikten når to motstridende ambisjoner kolliderer, før jeg vurderer bildene fra B-bygg mot analyserammene som ble utviklet i forrige kapittel, for å sammenfatte og svare på spørsmålene.

4.2 Reduksjon i Forsvarsbudsjettet

Etter Murens fall (1989) og Sovjetunionens kollaps (1991) var den kalde krigen over. Det går ennå noen år før det kommer kraftige reduksjoner i Forsvarsbudsjettet. I

Stortinget avtaler Arbeiderpartiet og Høyre en langsiktig, politisk allianse om omstilling og effektivisering av Forsvaret. Mange omstillingstiltak blir lagt fram gjennom St. meld. nr. 55 (2001-2002). FFI er en sivil institusjon med spesialfullmakter fra Forsvarsdepartementet (FD). Etter at meldingen er lagt fram får setter FD i gang et utredningsarbeid for å vurdere tiltak, omfang, innretning av forskningsvirksomheten og FFIs tilknytningsform til departementet. Dermed opprettes ELO/FFI-prosjektet – som står for Effektivisering av ledelse og organisasjon i FFI. FFIs direktør deltar i komitearbeidet. Han presenterer konklusjonene for de ansatte i FFI i juni 2002, og informerer om at rapporten vil få konsekvenser for organiseringen av FFI. I rapporten stilles også krav om bedre kommunikasjon fra FFI. (FFIs årsrapport 2002:4), og det blir understreket at formidling av forskningsresultater ikke bare omfatter rapporter og direkte prosjektbistand, men også å sørge for at generalisert kunnskap «inngår som premiss for politikk og langsiktig utvikling av Forsvaret». (FD/FFI 2003)

Tirsdag 9. desember 2003 hevder regionavisa Romerikes Blad at effektiviseringen av FFI vil føre til oppsigelser. Adm. dir. Paul Narum dementerer to dager etter:

«Realiteten er at FFI har et innsparingsmål på 7-8 prosent av totalomsetningen, dvs. ca. 35 millioner. Dette tilsvarer FMUens² anbefalte effektivisering av FFIs støttefunksjoner og andre deler av virksomheten. Et mål instituttet er i ferd med å nå ved effektivisering i stabs- og støttefunksjoner og andre deler av virksomheten – ikke ved oppsigelser.»³

Flertallet blant de 15 som arbeider i B-bygg høsten 2003 har ikke høyere utdanning. I 2003 har FFI 598 medarbeidere, hvorav 393 er vitenskaplig ansatte. (FFI 2004: 2). Det viktige signalet om at FFI er en trygg arbeidsplass for vitenskaplig ansatte, går ikke ikke-forskerne forbi. De forstår at hvis instituttet ikke klarer å spare inn 35 millioner, er det dem det vil gå ut over.

² Forsvarssjefens Militærfaglige Utredning

³ Romerikes Blad 11.12.02

4.3 Posisjon: En trygg arbeidsplass i B-bygg

Fetveien, riksvei 22, skiller flystripa på Kjeller fra forskningsinstituttene. Som ledd i omstillingen av Forsvaret vil Norges eldste flyplass bli nedlagt om få år. På oversiden av veien, der forskningsinstituttene ligger, flytter Høgskolen i Akershus inn i bygningene i 2003, etter at Televerkets forskningsinstitutt flyttet til hovedkontoret på Fornebu. FFIs nærmeste naboer er ellers forskningsinstituttene NORSAR, NILU og IFE, og høyeregrads-studentene på UNiK.

FFIs kommunikasjons og informasjonsenhet blir «samlet til et rike» i B-bygg i løpet av 2003. Dette influerer på arbeidsaktiviteter og fellesskap i B-bygg. De ansatte der har forskjellig bakgrunn og ulike funksjoner.

Stabs- og støttefunksjoner dekker ulike administrasjonstjenester som stabssekretariat, regnskap, arkiv, bibliotek, fellesverksted og informasjonstjenester.

Ved årsskiftet 2003/2004 flytter ny informasjonssjef og vevmester for FFIs nettpubliseringsavdelingen fra stabsbygningen til B-bygg.

«I tillegg til den løpende forskningsvirksomheten har FFI vært preget av fire hovedsaker: Bistand til Forsvarssjefens militærfaglige utredning. Utredning av FFIs fremtidige rolle. Effektivisering av instituttets administrative støttefunksjoner og styrking av instituttets kommunikasjons- og informasjonsfunksjon.» (FFI 2004:6)

I Mikroskopet i februar 2003 varsler direktør Paul Narum at en ny, helhetlig informasjons- og kommunikasjonsstrategi er fastlagt, og at det er skissert tiltak, mens arbeidet med visjoner, mål og verdier fortsatt er ufullført. Direktøren inviterer til dialog, og opplyser samtidig at instituttet har engasjert en informasjonsrådgiver til hjelp i det videre arbeidet. Rådgiveren blir senere ansatt i stillingen som ny informasjons- og kommunikasjonsjef. Noen stor turbulens skaper ikke dette. Hverdagene er fortsatt viktigst.

I løpet av 2003 samles informasjonstjenestene i en ny informasjonsenhet i B-bygg. Her skal endel av effektiviseringen skje, med samtidige krav om å redusere utgiftene og bedre kvaliteten på tjenestene.

4.4 Hva folk gjør, etasje for etasje

Gjennomsnittsalder for de som arbeider her ligger rundt 50 år. De fleste har mange års fartstid i FFI. Ansatte i B-bygg vet at om det blir oppsigelser er det deres jobber som ryker først. De kan ikke få seg til å tro at det vil skje. Blant de som har vært ansatt lengst er det en viss uro knyttet til omstillingsprosessen. En av dem oppsummerer:

«FFI er, eller var i hvert fall før, en veldig trygg arbeidsplass. Kom du først inn her trengte du ikke frykte å miste jobben mer.

Intervjuer: –Men ikke lenger, kanskje? Har dere har snakket om å drive firma sammen hvis det tar slutt her?

- Vi har preika løst om det, det har vi. Blir det for ille fortsetter vi på utsia av gjerdet, har vi sagt. Har ikke tenkt helt alvorlig på det, det har vi ikke. Det har vært oppe et initiativ fra toppen om at tegnekontoret kunne være tegnekontor for hele Kunnskapsbyen. Men det har ikke blitt noe mer av. Jeg tror ikke noen av de andre instituttene har noe tegnekontor, som oss. På IFE har de en plotter for å skrive ut tegninger, men den har mye dårligere kvalitet, og duger bare til internt bruk.» (Intervju 3-2, 2.12.03)

Arbeidsoppgavene i FFIs informasjonsenhet, FFI-biblioteket inkludert, er støttefunksjoner for å skaffe tilgang til kunnskapen, sette brukerne i stand til å gjøre seg nytte av kildene og delta i prosessen med å formidle kunnskapen. Informasjonsenheten i B-bygg omfatter bibliotek, trykkeri (kopi- og mangfoldiggjøring), fotoavdeling og tekst/tegnkontor (manusvask, korrektur, formatering av papir- og webpublikasjon, layout og illustrasjoner) samt foto med fotoarkiv og video. Støttetjenestene i B-bygg, særlig biblioteket, ønsker nærmere tilknytning til forskningsprosjektene. FFI er en kunnskapsbedrift, og det innebærer både å sanke og skape ny kunnskap, forvalte den og formidle den til målgrupper og det offentlige samfunnet i en gjensidig dialog. Det mener de at de kan gjøre bedre jobb hvis tjenestene blir knyttet tettere til prosjektene. Det kan være vanskelig å få til det dersom ledelsen på instituttet, i samarbeid med Kunnskapsbyen Lillestrøm, heller satser på synergier og samdrift-innsparing i et nytt, felles administrasjonsbygg for Kjellerbedriftene, utenfor gjerdene på FFI.

Først skal vi se hva de ansatte gjør høsten 2003, og begynner med arbeidsoppgavene.

4.4.1 Tekst, layout og tegning

I 3. etg i B-bygg samarbeider tekstkontor og layout/illustrasjon. I begynnelsen av 2003 er fire kvinner ansatt her. I løpet av året kommer en tidligere sekretær tilbake fra barselspermisjon, og blir nå knyttet til disse funksjonene. Illustrasjons- og tekstkontorene samarbeider både med forskere, vevredaktør og de enkelte avdelingene om førtrykk og layout.

På tekst og illustrasjonskontoret har et tidligere spiserom blitt rustet opp til å bli et hyggelig møterom etter at røykeforbudet inne ble innført. Her starter arbeidsdagen med kaffe og arbeidsfordeling, etter at alle har sett igjennom innkurver og epost.

Layout-ansvarlig fungerer som leder for oppgavene i 3. etg. Hun bruker morgenmøtene til å gå igjennom hvilke oppgaver som skal løses den dagen, og til å dele informasjon om redaksjonsmøter, planer hun kjenner til og annet av interesse. I utgangspunktet har hver av de ansatte på kontoret spesialiserte arbeidsoppgaver. En har utdanning fra Kunst- og handverksskolen, og er særlig flink på frihandstegning. En annen arbeider særlig med plakater og presentasjoner. Tekstsenteret arbeider med bekjentgjøringer og meldinger som skal publiseres på inne- og utenett, og legger tilrette i mal, skaffer til veie ISBN-nummer fra biblioteket og følger opp produksjon av forskningsrapporter og andre publikasjoner. De blander seg ikke inn i hva som står, og skriver ikke til bortsett fra enkelte noter og små henvisninger. Arbeidstida går mest med til manusvask og korrektur, og arbeidsmengden varierer.

I den grad artikler for publisering på nett internt og eksternt blir skrevet på FFI, er det forskerne selv, medlemmer av staben eller informasjonsjefen som skriver. I enkelte tilfeller blir også frilansere leiet inn til dette. Den sentrale informasjonsenheten presenteres per mars 2007 med en ansatt kommunikasjons- og informasjonssjef, en vevredaktør og en journalist. Eksternt er det imidlertid få endringer å spore: Artikler med presentasjon av egen virksomhet på web er enten korte introduksjoner med lenker til hva andre utenfor FFI har skrevet, eller snau faktainformasjon om

prosjekter og arrangementer. I tillegg til dette har FFI gitt ut en serie med oppsummerende historiehefter fra instituttets tidligere prosjekter, og enkelte populærvitenskaplige temahefter.

Sekretæren som kom tilbake fra permisjon får etterhvert ansvar for praktisk organisering av FFI Forum - en åpen fagdebatt om ulike tema FFI arrangerer med jevne mellomrom – og for arrangementer utenfor gjerdet.

Hvem som er flinkest til hva er godt kjent for dem som bestiller tjenester av tekst- og illustrasjonskontoret. Å fordele oppgaver er ikke alltid like greit når de som bestiller har sine helt klare formeninger både om hvem som skal utføre dem, og når de skal gjøres. Oppdragsgiverne tar direkte kontakt med den de tror er best i stand til å gjøre jobben, og det hender ikke sjelden at arbeidsoppgavene kan bli ganske ulikt fordelt.

På tekst og illustrasjon opplever de det også som et problem at sjefene deres i staben (utenfor B-bygg) ikke kan klare å si klart og tydelig «nei» når det trengs:

«Jobben jeg gjør nå fikk jeg vite om fredag ettermiddag, og den skal være ferdig i morgen (onsdag). Det er en plakat på 80 x 1,20 cm. som skal tas med til en konferanse i utlandet. Den skal lages, korrekturleses, godkjennes, plottes, tørke og taes med av forskeren når han reiser. Egentlig er det altfor kort tid. Hvis det er større utstillinger får vi vite om det tidligere, men de fleste har en tendens til å komme i aller siste liten likevel, uten tanke for at vi også kan ha annet å gjøre.

Vi sier aldri at vi ikke klarer det. Det har vært nære på, og det forplanter seg videre når vi ikke setter grenser. Sier vi at vi kan klare det om vi får oppgaven før tolv, kommer de med jobben mellom ett og to. Han som skal ha jobben utført har visst lenge at det måtte gjøres, eller sjefen hans har visst det. Men de er ikke så nøye på å si fra til oss, og vi klarer det alltid. Vi prøver i hvert fall, og som regel går det. Og da fortsetter de å tøyne grensene.» (intervju 4.12.2007,3-2)

Kontorleder/lay-out er svært fornøyd med endringene som nå skjer med informasjonsheten. I den nye informasjonssjefen har hun fått en samtalepartner som forstår hva hennes oppgaver går ut på. Flere informasjons- og designbyråer var inne i bildet da FFI endret grafisk utseende, informasjonstrategi og

produksjonsplaner. Implementeringen av dette ble gjort i dialog med layout-ansvarlig.

Hun begynte i 2000, og er den som har vært ansatt kortest av dem som holder til på kontorene i 3. etasje. Før hun ble ansatt i FFI jobbet hun i en statlig tilsynsmyndighet. Der var hun i sju år, og steg i gradene fra arbeid på sentralbordet til layout og grafisk design i informasjonsavdelingen. Førrige arbeidsgiver finansierte også et Desktop publishing-kurs på Markedsføringsinstituttet, som hun fullførte på siden av arbeidstida. Hun har barn, og søkte seg til FFI for å få arbeid nærmere hjemmet. I FFI fikk hun raskt store utfordringer. En av kollegene på illustrasjon ble langtids-sykmeldt, og i samme periode ble den andre kollegaen også sykmeldt for en kortere periode. Dermed falt ansvaret på henne i denne perioden, og siden det gikk bra, og hun i denne prosessen hadde fått bedre oversikt i prosess og metoder enn noen av de andre, valgte de øvrige i avdelingen henne til å ta det praktiske lederansvaret på kontoret. Hun er yngst, og opplevde det som en tillitserklæring å bli valgt.

Ofte begynner en omlegging av informasjons- og publiseringsfunksjoner med grafisk form til ulike behov. Som leder for layout ble hun også involvert i denne prosessen, og følte det som et privilegium å få være med som samtalepartner og premissgiver overfor eksterne oppdragstakere. Det var også en tillitserklæring å bli involvert i omarbeidelsen av grafisk mal for publikasjoner og brosjyremateriell. (intervju 12.12.03, 3-1)

Etter endringen er FFIs gjennomgående layout blitt dusere i fargetonene enn før, mindre krigersk. Bruk av rasterelementer demper bruk av våpen og militærsymboler. Sirkler med symboler i signaliserer instituttets sentrale forskningsfelt. Dette er helt i tråd med hva FFI uttrykker at de vil oppnå, å bli mer kunde- og markedsorientert enn tidligere. FFI har flere kunder enn Forsvaret, og enkelte av dem er ikke militære. Instituttet har dessuten kastet seg kraftigere ut i konkurransen om de mest talentfulle forskerne innenfor flere fagfelt.

Omleggingen av design for FFIs publikasjoner vakte reaksjoner som ble rettet mot layout-ansvarlig. Tidligere informasjonssjef var også redaktør for det interne

fagbladet Mikroskopet. Det ble erstattet med FFI Fokus da ny informasjonssjef ble ansatt. Nedleggelsen av Mikroskopet etter 42 års utgivelse vakte reaksjoner, og de ble tildels rettet mot layout-ansvarlig. Forskere og stabsansatte klaget både over omlegging og ny layout, og hun følte det som om hun ble en slags syndebook for at det papirbaserte magasinet ble nedlagt.

I FFIs årsrapport for 2003 blir nedleggelsen forklart som ledd i omlegging og styrking av FFIs intranett som kommunikasjonskanal. Til pensjonister o.a. som ønsket å holde seg tilsvarende informert om interne FFI-forhold ble det lovet å utgi et internt nyhetsbrev «På innsiden» fra 2004. Mikroskopet hadde en betydelig leserskare på de andre instituttene og FoU-enhetene på Kjeller, og fungerte som et av flere samlende tiltak for det såkalte «Kjellermiljøet». Denne effekten ble det lagt liten vekt på da Mikroskopet ble nedlagt.

4.4.2 Trykk (mangfoldiggjøring)

I andre etasje, med fotoavdelingen som nabo, holder trykkeriet til. Av de tre som arbeider i trykkeriet er en faglært trykker. Den andre ble overført da rengjøring ble konkurranseutsatt. Den tredje tredje kom til trykkeriet i 20 prosent stilling fordi hun hadde 80 prosent stilling i den interne budtjenesten fra før. Av de tre er to kvinner og én mann. For tjenestene trykkeriet utfører nå er det ikke behov for fagutdanning. Både maskin- og programvare (fargekopiering og -print med ulik kapasitet) er langt mer komplisert og avansert enn før, men samtidig så enkel å betjene at de fleste lett lærer å bruke maskinene. Fagbrevet til trykkeren – mannen – er etterhvert lite verdt, siden produksjonen krever minimal manuell inngripen. Styringsmekanismene er enkle. Feil oppstår sjelden, og det er få feil og avbrudd.

Trykkeren ble ansatt på et tidspunkt da folk med fagbrev i grafisk utdanning fikk betraktelig mye bedre betalt enn andre fagarbeidere. Trykkeren fikk klar avtale om at han skulle lønnes ut fra gjennomsnittlig lønnsnivå i grafisk. Snart ble det klart at det var vanskelig å gjennomføre i praksis, fordi han da fikk bedre betalt enn nærmeste overordnede. Trykkeren ble overført til samme lønnsnivå som de ansatte på

Fellesverkstedet, og måtte finne seg inn å bli satt kraftig ned i lønn, samtidig som han mistet tilknytningen til såvel til forbund som grafisk fagmiljø.

En av de to kvinnene som er ansatt på trykkeriet har overtatt som arbeidsleder i trykkeriet, samtidig som trykkeren etter en lang sykmeldingsperiode gikk ned til halv stilling.

4.4.3 Foto/video

Fotokontoret holder til i andre etasje. Fotograflederen begynte som fotoassistent som tenåring, gikk fotograflære på FFI, var fotograf under verneplikt på Håkonsvern i Bergen, tok fagbrev i Forsvaret, og kan nå se tilbake på vel 40 år som fotograf for samme arbeidsgiver.

Fotografen er en praktisk tekniker som får være med overalt. Det har blitt mindre prosjektarbeid og reiser de senere årene. Flere forskere bruker nå digitale kameraer selv, og henter inn bildene for videre bearbeiding i egen datamaskin for bruk i forskningsrapporter, presentasjoner og på web. Dermed øker de kontrollen over eget arbeid, men svekker den sentrale kontrollen over råmaterialet i forskningen. Dessuten får de mindre bruk for støttetjenestene som tilbys fra kontorene i B-bygg.

De mest krevende fotojobbene for fotografen i årenes løp er for forskningsprosjekter: høyhastighets-fotografering av missiler, spengninger, ballistisk rakett- og missilbaner, kraft i gjennomtrengning ved prøveskyting av prosjektiler ol. Da inngår fotografen i forskningsteamets feltarbeid, og bidrar med uunnværlig dokumentasjon. Fotografen er blant de få som har fulgt med på og dokumentert Penguin-prosjektet, den største suksessen blant FFIs FoU-prosjekter.

Mer prosaisk er oppgaven med å passfotografere og arkivere passbilder av nyansatte. Fotografen har ansvar for å ajourføre, vedlikeholde og loggføre FFIs bildearkiv over snart 60 års virksomhet, og å tilrettelegge for utlån av bilder til eksternt og intern bruk. De siste årene har arbeidet med å skanne inn bilder fra film til harddisk erstattet mørkeromsarbeidet. Foto på FFI har alltid ligget langt framme ved overgangen til

digitale fototeknikker, og har også hatt ressurser til det i godt monn. Tidligere hadde fotografen en assistent til rådighet for mørkeroms- og arkiveringsarbeid.

Med den nye informasjonsenheten er ytterligere en ansatt knyttet til fotoavdelingen, med video og bilderedigering som spesialfelt. Da jeg gjorde feltarbeidet var en av forskerne utlånt på deltid til videofilming og videoredigering. Etterhvert ble han fast knyttet til informasjonsseksjonen.

Selv om foto og film arbeidsmessig ikke lenger er avhengig av kjemikaler og framkalling, har manipulasjon og redigering av bildene gitt merarbeid. Slikt kreativt arbeid ble tidligere utført i mørkerommet, med færre muligheter. Både mulighetene og behovene for å arkivere og systematisere fotoarkiv er mye bedre, og kan skje raskere. Likevel brukes det mer tid på dette enn før. Forklaringen kan være at etterhvert som det kom til teknologi som gjorde en del mer avanserte funksjoner mulig, viste det seg også at slike funksjoner var det større behov for enn noen hadde antatt. Eller at det generelle nivået er hevet, og alle gjør mer fordi de kan.

Tradisjonelt har leder for foto også vært «husfar» – ansvarlig for økonomistyring og innkjøp – i B-bygg, med makt og beslutningsansvar over budsjettmidler for innkjøp av kontorrekvisita, utstyr og maskineri. Det patriarkalske styringssystemet var fullt alvor inntil for få år siden. Inntil 2003 hadde fotografen budsjettansvar for alle innkjøp til B-bygg (unntatt biblioteket). Den nye informasjonssjefen begynte i et engasjement som informasjonsrådgiver for å tilrettelegge avdelingen før nyansettelse av informasjonssjef. Hun overtok budsjettansvaret allerede da hun ble engasjert. Dermed ble det også formelt slutt på en ordning med husfar som budsjettansvarlig pater familias, med de kvinnediskriminerende implikasjoner dette hadde. Husfartradisjonen hadde riktignok vært mer av en ubetydelig formaliteter enn reell styring. Stort sett ble innkjøpene de enkelte kontorene trengte å gjøre gjennomført. Det hadde ikke alltid vært slik:

Omlag halvparten av de som i dag arbeider i Biblioteket ble ansatt på 1980-tallet eller tidligere. De husker godt hvordan husfarsystemet fungerte under tidligere husfedre,

og det er fortsatt bitterhet over at betydelige deler av budsjettet gikk til avansert fotoutstyr og dippedutter.

«Vi måtte tigge om å få kjøpe tape og binders, mens på foto flommet det over av tele- og makrolinser til titusener av kroner.» (Intervju 16.12.2003, med 1-3)

4.4.4 1. etasje: Biblioteket

Å bli vist rundt om i biblioteket er en av velkommen-rutinene for nyansatte på FFI. Den viktigste delen av omvisningen foregår foran skjermen, hvor nyansatte blir vist hvilke steder og tjenester biblioteket kan tilby på «innenettet». Plasseringen på nettet gjenspeiler den hierarkiske organisasjonsmodellen i FFI. Biblioteket er plassert administrativt under instituttstaben, og på Internett med sider for presentasjon av biblioteket, oversikt over hvilke publikasjoner og FFI-rapporter som er tilgjengelige – samt muligheter for å gå igjennom og fulltekst-søke ut fra avdeling, prosjekter mv. Via innenettet har brukerne også tilgang til Janes, et militærfaglig forlag som publiserer tidsskrifter og håndbøker bl.a. på CD-ROM og nett. Ansatte kan hente fagstoff og illustrasjoner herfra, med rett til å gjengi i rapporter og andre publikasjoner.

Siden midten av 1980-tallet er antall ansatte i forskningsbibliotekene på Kjeller mer enn halvert, og på FFI fra seks til tre. FFI-biblioteket ble medlem i BIBSYS-systemet i 1995, som det første av fagbibliotekene utenfor universiteter og høgskolesystemet. De tre som jobber her har alle fylt femti. Den «nye» bibliotekslederen er den eneste med full bibliotekarutdanning, og kom fra et mindre, faglig beslektet, fagbibliotek til FFI i 1999. FFI hadde ytterligere en fullutdannet bibliotekar ansatt, men da hun sluttet i 2002 ble stillingen ikke utlyst på ny. FFI-biblioteket skal mest være en tjeneste for forskere og andre med tilknytning til FFI. Biblioteket har en boksamling på 20 000 bøker, en stor samling militærfaglige rapporter og tidsskrifter på papir, abonnement på 1500 elektroniske tidsskrifter og dessuten historisk arkiv for publikasjoner fra og om instituttet fra etableringen i 1946. Faglitteraturen dekker

spesialistområder innen internasjonal politikk, elektronikk, medisin, fysikk, kjemi og andre forsvarsrelaterte emner. Katalogen over bøker og artikler er søkbar via Bibsys.

Bibliotekhøgskolens utredningsenhet vurderte midt på 1980-tallet gevinsten av å slå sammen flere fagbiblioteker på Kjeller. I fagrapporten fra forskningsenheten ved Statens Bibliotekhøgskole, BRODD, blir det pekt på utviklingen innen elektroniske nett. Online-tilgang til bibliotekskildene innen de enkelte instituttene, kanskje også på de enkelte forskernes egen pult, blir mulig. Rapporten understreker også at bibliotekene, særlig FFI, mangler kompetanse som kreves av moderne fagbibliotek. Særlig FFI-biblioteket trenger kompetanseløft, slik at flertallet av de seks ansatte blir fullt utdannede bibliotekarer. (BRODD 1988:53).

Siden da er altså bemanningen redusert fra seks til tre. En av de ansatte er fullt utdannet bibliotekar. Én har grunnfag i bibliotekfag, og den tredje har bibliotekkurs fra folkebibliotek. Samtlige har lang fartstid, men kompetansenivået som ble foreslått i BRODD-rapporten er ikke realisert. I denne perioden er forskernes tilgang til forskningskilder via biblioteket mangedoblet.

Den felles nettverksorganisasjonen Kunnskapsbyen Lillestrøm (KL) har tatt initiativ til at det bør etableres et felles fagbibliotek, noe som bl.a. kan bidra til å få bygget et nytt administrasjonsbygg for KL og forskningsinstituttene. Dette ønsket var ikke endelig avvist av staben i FFI da jeg var der, selv om alle ansatte på FFI-biblioteket (og de andre fagbibliotekene på Kjeller) stilte seg avvisende.

Denne nettverks-«motstandsbevegelsen» blant bibliotekene, opp mot en instituttledelse som ennå ikke hadde bestemt seg, var et av eksemplene på at det foregikk nettverksdannelse på tvers i miljøet. Det fantes en organisert vilje som kom til uttrykk gjennom etablering av nettverk, men ikke noe «program» for hva dette nettverket ville oppnå. Da den sist tilsatte FFI-bibliotekaren sluttet i 2002, den andre på biblioteket med full bibliotekutdanning, ble hun ikke erstattet. Det er usikkert om det blir søkt etter erstatter når den tidligere bibliotekslederen slutter og går av med pensjon om få år.

4.4.5 Jobb-rotasjon

I intervjuene med de tre i biblioteket var alle tre opptatt av arbeidsrotasjonen. De fleste arbeidsoppgavene gikk på rundtgang, mens noen oppgaver var spesialområder der hver av dem hadde spesiell kompetanse eller fullmakter. Den nye bibliotekslederen kan mest om internettpublisering, og tar derfor en brorpart av oppgavene med å publisere forskningsrapporter ol. på Nettet. Den tidligere bibliotekslederen har høyest sikkerhetsgradering, og er dermed den eneste som kan behandle dokumenter på høyeste sikkerhetsnivå. Med slike unntak har de ansatte i bibliotekstjenesten lagt til rette slik at alle i størst mulig grad kan gjøre alt. De to viktigste oppgavene er åpning og oppfølging av innkommende post (med bøker, tidsskrifter etc) og loggføring, herunder registrere nye tidsskrifter, boklån, inngående internpost inklusive FFI-rapporter, diverse former for veiledning, som hjelp med litteratursøk ol. Registrering og loggføring av nye bøker, nye kilder, utlån og innleveringer mv. er en typisk fra-dag-til-dag-prosess i biblioteket.

Alle tre sier at arbeidsrotasjonen dem i mellom både gjør jobben mer allsidig og trivelig, og at det sjelden hopper seg opp arbeidsoppgaver når de er borte noen dager. I biblioteket knyttet innføring av arbeidsrotasjonen til da den nye biblioteksjefen overtok lederansvaret. Da hun ble ansatt og begynte i stillingen, oppdaget hun at det var uavklart hvem som skulle være sjef. Den tidligere bibliotekslederen hadde gradvis overtatt ledelsen, fra hun i 1986 deltok i et prosjektarbeid der fagbibliotekarene på Kjeller, i samarbeid med Statens Bibliotekshøyskole/BRODD, utredet et eventuelt biblioteksamarbeid mellom FFI-biblioteket og fagbibliotekene på Televerkets forskningsinstitutt (TF) og Institutt for energiteknikk (IFE). Da den nye bibliotekslederen begynte i ny jobb i desember 1999 viste det seg at bibliotekslederen, som etter hva stabsledelsen hevdet bare hadde overtatt i et par måneder etter at hennes forgjenger sluttet, i realiteten hadde fungert som biblioteksleder i en årrekke. Misforståelser og manglende interninformasjon hadde i dette tilfellet skapt en situasjon som kunne blitt kritisk og ubehagelig for alle involverte. Det ble fort klart at både gammel og ny biblioteksjef var i god tro, og at ingen av dem kunne klandre den andre. De drøftet situasjonen, og ble enige om at den nye biblioteksjefen skulle få et

år til akklimatisering før hun overtok. I denne prosessen ble grunnlaget for ny arbeidsdeling og jobbrotasjon lagt, forteller lederen av biblioteket:

«Vi gjorde noe veldig lurt. Laget en intern handbok hvor den som kan ting best har skrevet en instruksjon om hvordan det skal gjøres. Vi skrev hver våre kapitler. Slikt vi gjør sjeldent glemmer vi jo fra gang til gang, og det gjelder også slikt som vanligvis er andres oppgaver. Nå skrev vi det opp. Handboka er neppe interessant å lese for andre enn oss, men er interessant som prinsipp. Den går på helt praktiske prosedyrer, hvordan vi går fram for å gjøre det og det. Klikk ditt, klikk datt.»
(intervju 19.12.2003, 1-1 i biblioteket)

Proessen viste seg å ha mange fordeler. Alle fikk en morsommere og mer allsidig jobb. De arbeidskrevende oppgavene ble tatt unna etterhvert, selv om det også var en del spesialoppgaver som ble liggende og vente hvis noen var borte.

Omorganiseringen skapte også et mye sterkere samarbeidsklima internt på biblioteket, og ga større muligheter til å planlegge aktiviteter og tiltak selv framfor at dette skulle bli planlagt av andre, utenfor.

4.4.6 Arbeidstrim

De faste arbeidsrutinene åpnet for flere, ikke fullt så arbeidsrelaterte, rutiner. De begynte å trimme sammen på kontoret, med korte trimprogrammer til musikk et par ganger hver dag. Trimprogrammene ble skaffet til veie via bedriftsidrettlag og fysioterapeut, og foregikk inne på det største kontoret, til musikk og instruksjoner på lyd-kassett. Etter egen vurdering sparte bibliotekarene FFI for mange uker med sykemelding med slik trening.

«Ingen har så få sykedager som oss.» (intervju 19.12.2003, 1-1)

Bibliotekarene innførte fast iskremdag, med felles innkjøpt iskrem i kjøleskapet, og fersk kaffe til. Et raskt morgenmøte med gjennomgang av de oppgavene som ikke naturlig fordelte seg via jobbrotasjonen ble utvidet til en hyggestund med kaffekopp og grovplanlegging for neste ukes hovedposter. Samarbeidet om å utvikle jobbrotasjon og hensiktsmessig arbeidsdeling førte til en del aktiviteter som virket trivselsfremmende. Kanskje hadde det ikke blitt noe av dem om det ikke var skapt en

usikkerhet om hvem som skulle gjøre hva ved manglende oversikt og informasjon fra stabsledelsens side. En slik usikkerhet om for såvidt små oppgaver kan skape stor usikkerhet og mistriivsel på de fleste arbeidsplasser, hvis ingen våger å ta fatt i situasjonen og gjøre noe med den før relasjonene mellom de ansatte «går surt». Her tok noen lokalt fatt i situasjonen, og organiserte en dugnad som i praksis la et handlingmønster, en struktur, for hverdagene på biblioteket.

4.4.7 Møteplass

Det er noen av forskerne, men ikke så veldig stor andel, som jevnlig oppsøker lesetua på biblioteket for å gå igjennom generelle papirbaserte fagtidskrift, også slike som ikke berører fagfelt de selv er ekspert på. Nå er det ikke lenger nødvendig å oppsøke biblioteket for å gjøre seg nytte av bibliotekstjenestene, siden forskere og andre FFI-ansatte har tilgang til det meste online, via Internett. Generelt er tendensen at stadig mer tilrettelegges elektronisk og via nettet, mindre via papirutgaver.

Hvor mye har Internett forandret arbeidet i FFI-biblioteket? Ganske grunnleggende, men ikke så raskt som mange ville tro.

«De fleste vet vel at vi kjøper inn, klassifiserer og katalogiserer bøker. Vi registrerer og katalogiserer alle FFI-publikasjoner. Vi bestiller, registrerer og sender ut tidsskrifter. Fjernlånstjenesten har økt enormt, og fyller nå en hel stilling og vel så det. (...) Biblioteket er kommet i samme situasjon som de fleste andre: Antall ansatte er blitt redusert, mens arbeidsmengden er den samme eller endog større.»⁴

Undersøkelsen avdekker at mange av de ansatte på FFI vet lite om hva biblioteket arbeider med. Da har biblioteket 13 000 bøker, 520 løpende tidsskriftabonnementer og i tillegg lagret bakutgaver på 225 oppsagte tidsskrifter, samt abonnement på mange betydlige tidsskriftkilder.

Da FFI-biblioteket ble fullt medlem av BIBSYS i 1995 ble tilbudet via dette «husholdningssystemet» for databasetjenester betydelig utvidet. Hoveddatabasen gir

⁴ Mikroskopet desember 1998

aksess til 1,5 mill. forskjellige publikasjoner og dokumenter, og via internasjonale databrønner som Library of Congress kan FFI knytte seg opp mot ytterligere 4,5 millioner poster. Standard www-grensesnitt og filformater for nedlasting er da installert.

I 1998 oppsummerer biblioteklederen den teknologiske utviklingen i Mikroskopet, ikke bare fra 1991 via tilkoblingen til BIBSYS i 1995, men tilbake til dengang

«i slutten av 70-åra da direktør Finn Lied kom tilbake fra en reise til Paris og hadde sett at det gikk an å foreta litteratursøk elektronisk fra en databasevert som het ESA-IRS. (...) Som de fleste har erfart har de elektroniske systemene ført til mindre arbeid. For oss har det vist seg at våre brukere finner så mye informasjon om litteratur de ønsker seg at arbeidsmengden innen de fleste biblioteksfunksjoner er større nå enn tidligere.» konstaterer biblioteklederen.⁵

I 2002 gjennomfører fagbiblioteket i søsterinstituttet IFE, også et Bibsys-bibliotek, en liknende undersøkelse av den FFI-biblioteket gjennomførte i 1991. Drygt ti år senere er brukeradferden overraskende lik. Mange etterspør flere elektroniske fulltekst-tidskrifter. Elektroniske tjenester brukes mest, og når forskerne tar kontakt med biblioteket gjør de det oftest elektronisk. 37 prosent ønsker bedre opplæring i bruk av bibliotekets tjenester.⁶

Til tross for at både FFIs og IFEs bibliotek i et tiår har tilbudt elektronisk tilgjengelig faglitteratur er det fortsatt fire av ti som sier de trenger bedre opplæring i bruk av tjenestene. Det gjenspeiler ikke først og fremst at brukerne lærer tregt, men at når omfanget av tjenestene øker, stiller systemene også økte krav til hva brukerne skal mestre.

FFI-biblioteket er en støttetjeneste. Når FFI-biblioteket samtidig er med i BIBSYS, fellesorganiseringen av sentrale tjenester for fag- og forskningsbibliotekene, innebærer det en formell tilslutning til et bransjefaglig nettverk. Undervisnings- og

⁵ Mikroskopet desember 1998

⁶ Rapport IFE/I-2003/008

forkningsdepartementet (UFD) oppnevnte i 2004 et arbeidsutvalg som i 2006 la fram utredning om den framtidige organiseringen av BIBSYS. Her sees BIBSYS i sammenheng med modernisering av biblioteksystemet som helhet, med en tredelt finansiering basert på fagbibliotekenes nasjonale funksjoner, avgifter fra medlemsinstitusjonene og prosjektbasert finansiering etter Offentlig Privat Samarbeide (OPS-modellen).⁷ Da sees bibliotekssystemet også som en del av UFDs domene, innen en hirarkisk statlig struktur. Her kommer FFI-biblioteket lett i knipe. Inntjeningskrav fra UFD til BIBSYS som underliggende etat, og krav til FFI som en etat under Forsvarsdepartementet, kan bli vanskelig å samordne. Andre mulige «foreldrekompikasjoner» ser vi i forhold til FFI-bibliotekets nettverk med de andre forskningsbibliotekene på Kjeller, dvs. med fagbibliotekene på IFE, NILU og NORSAR, tildels også med biblioteket på Høgskolen i Akershus (HiAk), som har flyttet inn i bygningene som Telenor FoU (TF) tidligere disponerte.

Mens FFI er underlagt Forsvarsdepartementet er de andre forskningsinstituttene underlagt andre departementer. De enkelte instituttene, og dermed også foresatte i forvaltningen, vil rimeligvis se biblioteket som en ressurs de har styringen med. Kryssende premisser i ulike felt kan sette avdelingsledelse og ansatte i bibliotekene i krysspress.

4.5 Innenfor eller utenfor?

I et notat formulerer leder for FFI-biblioteket hva virksomheten trenger å konsentrere seg om. FFI er som kunnskapsbedrift konsentrert om å skape, fornye og formidle kunnskap. Biblioteket er en støttefunksjon med tre oppdrag: Å skaffe tilgang til kunnskapskildene, hjelpe brukerne å nyttiggjøre seg dem og delta i prosessen for å formidle kunnskap. Bibliotekets sterke sider er at de kjenner både markedet og brukernes behov godt. Det er en løpende oppgave, som ikke tåler at aktsomheten for hva nytt som skjer blir slakket på, «ellers blir en et gårsdagens bibliotek».

⁷ Bibliotekforum nr. 2-2005:19

Den største utfordringen for FFI-biblioteket er:

«Et strategisk mål for biblioteket er å bli bedre integrert i selve forskningsprosessen slik at vi kan bistå med informasjonssøking på et tidspunkt og på en måte som passer inn i prosessen. Det forutsetter et mye nærmere samarbeid med prosjektene enn vi har i dag, og det er her vår største utfordring ligger: å finne måter å bli integrert i forskningsprosessen på som gjør at vår kompetanse kan bli utnyttet enda bedre enn den blir i dag. I denne sammenhengen vil det være en fordel å tilhøre info-enheten slik at bibliotekets tjenester blir en del av info-enhetens tilbud til prosjektene. (...) Det er viktig at FFI ha et godt bibliotek, det kan være en vesentlig ressurs for å trekke til seg gode forskere» (Eifring 2003)

Et ønske om sterkere integrering med prosjektene står i motstrid til en konkurranseutsetting og fellesorganisering av fagbibliotek for virksomhetene på Kjeller. En ekstern, prissatt tjeneste som må måle enhver oppgave i tid og beløp kan ikke, på samme måte som en integrert bibliotekstjeneste med fast ansatte, gå i nært samarbeid med prosjektene. De øvrige støttetjenestene i B-bygget har liknende situasjoner - effektivitetsforbedring forutsetter nærmere kontakt med prosjektene. Tradisjonen med det gode, tverrfaglige samarbeidet mellom forskere med meritert, akademisk tyngde, og «mekkere» med mer praktisk evne til å konstruere, skru, finne løsninger og «finne fram» er en av de egenskapene som berømmes når FFI og IFEs tradisjoner blir trukket fram. Historien om Odd Dahl, altmuligmannen uten akademiske papirer, som var uunnværlig da IFA bygget atommile, er et eksempel. (Njølstad 1999:24)

De ansatte på FFI-biblioteket vil knytte seg nærmere opp til forskningsprosjektene. Det vil være det beste bidraget biblioteket kan gi til å styrke kvaliteten på FFI-forskningen. Også forskningsformidling og strategisk kommunikasjon kan ha behov for større nærhet til forskningsprosjektene, i tråd med de samfunnsoppdrag instituttet er tildelt.

Er en slik ambisjon forenlig med økt vekt på synergier og stordriftsfordeler, slik bl.a. nettverks- og markedsorganisasjonen Kunnskapsbyen Lillestrøm ønsker?

Dette er ikke de første effektiviseringsprosessene FFI-biblioteket har vært med på. UNiK (Universitetsstudiene i Kjeller) ble etablert i 1986, og i den forbindelse ble det vurdert å opprette et felles forskningsbibliotek for den nye universitetsenheten. Bibliotekene på FFI, Televerkets forskningsinstitutt (TF) og Institutt for energiteknikk (IFE) på Kjeller ble vurdert i denne sammenheng, og siden da har støttetjenestene på instituttene mer eller mindre kontinuerlig vært i søkelys for sammenslåinger med stordriftsfordeler. Etter forsøkene på å etablere et felles fagbibliotek for Kjellermiljøet i 1986 ble det knyttet tettere nettverk mellom dem som arbeider på fagbibliotekene på de enkelte instituttene. Det blir kjent at FFIs stabsledelse drøfter planer for et nytt, felles administrasjonsbygg på Kjeller, i regi av den felles nettorganisasjonen Kunnskapsbyen Lillestrøm. De ennå ikke vedtatte planene medfører bl.a. et nytt forsøk på å slå sammen fagbibliotekene til en felles tjeneste. De som arbeider i FFI-biblioteket sier de har liten tro på en slik sammenslåing, og oppfatter forslaget mer som et forsøk på å spare penger enn å utvikle bedre bibliotekstjenester for alle. Planene medfører også at det blir mer hektisk kontakt mellom Bibsys-bibliotekene, dvs. på FFI, Institutt for Energiteknikk, NILU og seismikk-instituttet NORSAR. FFI-biblioteket har også et «bransjenettverk» med fagbibliotek innen militærfeltet. FFI-biblioteket pleier også nettverksforbindelser med andre fagbiblioteker innen det militærfaglige feltet, dvs. bibliotekene på Forsvarets Høgskole, krigsskolene, Forsvarsmuseet og Forsvarsdepartementet. Også Fagbiblioteket i Forsvarets Overkommando var med i nettverket, men er nå nedlagt. Nedleggelsen oppfattes som en trussel også for de andre bibliotekene i nettverket. Også i mange andre forskningsinstitutter har berettigelsen av å oppretholde bibliotekene på budsjettet, blitt drøftet. Mer av kildematerialet til forskningen hentes fra Internett. Av samtaler og intervjuer med de ansatte i biblioteket går det fram at siden midten av 1980-tallet er bemanningen på FFI-biblioteket halvert, fra seks til tre ansatte. Samtidig er kildetilfanget økt kraftig, men det er mindre direkte kontakt med brukerne, og mange ser ikke at biblioteket har en rolle i tilrettelegging av kilder som hentes elektronisk.

Kunnskapsbyen Lillestrøm ble etablert i desember 2000, og bygget bl.a. på en analyse i regi av Oslo og Akershus fylkeskommuner, med støtte fra EU. I rapporten konstateres det at Kjeller-området står i en konkurransesituasjon ift. næringssetting på Fornebu og Kista ved Stockholm. De etablerte virksomhetene på Kjeller gjør ikke nok for å skape regionale ringvirkninger i samsvar med hva som er investert i området. RITTS-analysen hevder at virksomhetene på Kjeller bør bidra til en vekst som medfører at de etablerte areidsplassene i kunnskapsbedriftene på Kjeller – i alt 3000 i 2003 – bør vokse til 10-15 000 i løpet av en periode på 10-15 år. I analysen blir det foreslått at fellesorganisasjonen Campus Kjeller bør legges om til et rent innovasjonsselskap. (RITTS Oslo)

Nettverksorganisasjonen Kunnskapsbyen Lillestrøm (KL) er...:

Fra starten primo 2001 er KL blitt en initiativkraftig aktør og tilrettelegger i miljøet. Synergigevinster finnes allerede : En felles barnehage, Norges nest største, er i gang. Til vurdering nå er felles bedriftshelsetjeneste, treningslokaler, utvidet verkstedsamarbeid, felles kopisenter, fotolab og illustrasjonskontor, bibliotek/informasjonscenter (vurdert tidligere med andre forutsetninger), laboratorier (eller analysekapasitet) instrumentlager, kantine og møtelokaler, hybel- og boligprosjekter. Andre gevinster kan finnes på driftssiden, f.eks. samarbeidsfora om personal og lønn, felles innkjøpsordninger og IT-løsninger; en felles nettportal, vaktmestertjenester, osv». (Lund 2003)

Siden Kunnskapsbyen Lillestrøm er en ung organisasjon, kan det virke som om det påtenkte fellesbygget er en ganske fersk idé. Bibliotek/informasjonscenter er vurdert før, under andre forutsetninger, men...

Ambisjonene om å bygge, mer og mer, ligger forankret i et nettverk som ble etablert i London under krigen. Slagstad kaller dette fellesskapet forskningsingeniørene, og knytter dem tett opp til norsk maktelite i Arbeiderpartistaten (Slagstad 2001:346-351). FOTU - Forsvarets overkommandos tekniske utvalg – besto av ni medlemmer. Tre av dem: Fredrik Møller, Gunar Randers og Helmer Dahl satt i utvalget, og var blant de første som ble ansatt før Stortinget hadde vedtatt å opprette et forskningsinstitutt for forsvarsformål 11. april 1946. (FFI Historie 1). I 1947 overtok FFI tre bygg satt opp av okkupantene ved flyplassen på Kjeller. I 1949 ble det bygget

nytt kjemibygget og nyvaktstue. I 1953 sto det nye fellesverkstedet klart. Da FFI fikk sin første datamaskin i 1956 ble fysikkbygget påbygget tre etasjer. Nytt elektronikkbygg på 4000 kvadratmeter sto ferdig i 1962. I 1970 kom nybygg som føyde kjemi og fysikkbygget sammen, og ytterligere et nytt fellesverksted i 1977. Dette er noe av byggeaktiviteten inne på eget området. Politiske motforestillinger mot militær forskning på atomkraft i Norge førte til at Institutt for atomkraft ble splittet ut av FFI, og etablert som eget institutt vegg i vegg i 1948. Dette økte bybyggingen på Kjeller, og denne utviklingen har fortsatt etterhvert som flere forskningsinstitutter slår seg til der, ofte som knoppskyting fra FFI.

Da Terje Lund skriver om Kunnskapsbyen Lillestrøm i 2003 er Kjeller en liten kontorby med endel villabebyggelse. På omslaget av den utgaven av Mikroskopet som artikkelen står i, er det tegnet inn et dusin store kontorblokker, dels langs rullbanen på flyplassen, dels i et nytt kvartal på nedsiden av instituttene. Det nye administrasjonsbygget er også tegnet inn, som en flat, lang bygning med et høyt kontortårn. Planleggingen av bygget er kommet langt, og det er også planlagt nybygg av boliger i forbindelse med de nye kontorbyggene som er planlagt. (Mikroskopet februar 2003).

Fredrik R.Y. Mortensen påviser at arbeidsgruppa som la grunnlaget for etableringen av Kunnskapsbyen Lillestrøm var «en elite av direktører og ledere innen kommune, politikk, næringsliv, forskningsinstitusjoner og Forsvaret» (Mortensen 2004: 5-35). Det er riktig nok, men bakgrunnshistorien har dypere røtter enn som så.

I 1987 utgir forskningsinstituttene på Kjeller, i samarbeid med DYNO, Bergen Bank, DnC, ABC.bank, K-bank, Bobygg Eiendom og Olavsgaard studiesenter, en glanset fargebrosjyre for å oppfordre til nyetablering og næringslivsinvesteringer på Kjeller. Først og fremst ville initiativtakerne, blant dem FFI og de andre forskningsinstituttene på Kjeller, Skedsmo kommune og Akershus fylkeskommune, legge grunnlaget for en ny høgskole for utdanning av sivilingeniører til Kjeller. Samarbeid med universitetene i Oslo og Trondheim var avklart, og dermed fundamentet for det som

ble UNiK var lagt. I tillegg ønsket de Oslo Ingeniørskole lagt til Kjeller. (Mikroskopet desember 1985).

Forbildet er Electrum i Kista utenfor Stockholm, der Kungliga Tekniska Högskolen og Stockholms Universitet sammen har bygget opp det ledende industriforsknings-senteret i Norden, i tett samarbeid med industrien. Omtrent på samme tid som den glansede brosjyren distribueres, og lokalpolitikene prøver å overtale regjering og Storting til å satse på noe som kan bli et teknisk topp-universitet på Kjeller, diskuterer «plasskommandantene» som de spøkefullt kaller seg selv, et stort konferanse- og kontorsenter med 1300 kvadratmeter laboratorier, 14 000 kvadratmeter kontorer, kino, auditorium for minst 500 personer, restauranter, butikker, klasseværelser, lesesaler og felles bibliotek. Tegningen er en fotokopi av et prosjektert senter i Kista. I en tiseders visjonsskisse som sirkuleres til nettverkskontakter presenteres planene, basert på næringsutvikling og utvikling av forskning og høyere teknik utdanning i symbiose. På tegningene som følger med, er det nye administrasjonsbygge tegnet inn med noenlunde samme plassering, utseende og funksjon som planene om et administrasjonssenter i 2003. «Plasskommandantene» er direktørene for forskningsinstituttene på Kjeller.

Ingeniørhøgskolen i Oslo blir imidlertid ikke lagt til Kjeller. Telenor Forskning ivrer fortsatt for prosjektet til langt ut på 1990-tallet, men tar planene med seg og realiserer dem delvis på Fornebu, da Telenor bygger nytt hovedkvarter der.

Ideen om samordning av bibliotekstjenester, og prosjektet som ble gjennomført for å se på de praktiske implikasjonene, var del av nettverk Kjellers arbeid for å få etablert «storseteret på Kjeller på 1980- og 1990-tallet. Den kritiske RITTS Oslo-rapporten i 1999, reorganiseringen av Forsvaret, beslutningen om å legge ned Kjeller flyplass og frigi tomtene til andre formål har bidratt til å motivere lokalaktørene på Kjeller til å finne fram planene fra dengang. Kunskapsbyen Lillestrøm har i denne sammenhengen tatt opp igjen initiativene fra 1980- og 90-tallet. Utfordringen FFI-bibliotekarene står overfor høsten 2003 er reell.

4.6 En feilslått investering

Moderne industri er ofte så automatisert at arbeiderne blir kontrollører, med arbeidsoppgaver som først og fremst går ut på å kontrollere at systemene og automatene virker som de skal. Automatiseringen bygger ned skillet mellom arbeider og funksjonær, i hvert fall når det gjelder det fysiske arbeidet som utføres. Dermed kan også noe av yrkestoltheten forsvinne.

På 2000-tallet legges mer vekt på meritter, som nesten uten forbehold handler om autorisert status. Når forskningsinstituttene på Kjeller skal framheve sine meritter, sier de aldri hvor store implikasjoner innovasjonene deres har hatt for brukerne i samfunnet, men nesten alltid hvor stor andel av forskerne i det vitenskapelige personalet som har doktorgrad. Profesjonsutdanninger med forankring i industrisamfunnet – fagbrev – blir detronisert av den teknologiske utviklingen. Med digital teknikk er både foto og trykk på FFI blitt standardisert og forenklet. De vanlige oppgavene krever ikke lenger spesialistkompetanse, og de mer krevende oppgavene blir det færre av. For tjenestene ut over biblioteket er det to personer i B-bygg som har fagbrev i henholdsvis fotografi og grafisk trykk. Ingen av dem har styrket sin karriere eller posisjon fordi de har fagbrev. Fagbrevet har hatt betydning for ansettelsen, men ikke for hvilken posisjon de har i FFI nå.

Når den kulturelle kapitalen fagbrevet symboliserer blir svekket, innebærer det en maktforskyvning mellom menn og kvinner i B-bygg, til sistnevntes fordel. Fotodokumentasjon i prosjektene gjør forskerne oftere selv. Også når det gjelder bearbeidelsen av ulike typer skriftlige rapporter gjør forskerne en større del av arbeidet selv, som de også i sterkere grad leter opp faglitteratur og artikler direkte, uten å gå veien om bibliotekstjenesten selv om de benytter abonnements- og direktesøk-muligheter som er tilrettelagt av biblioteket. Tydeliggjøringen av at dette er en bibliotekstjeneste er imidlertid blitt borte når forskerne søker rett fra egen datamaskin. Utviklingen betyr ikke nødvendigvis at forskerne gjør seg uavhengig av støttetjenestene, men at disse tjenestene blir en usynlig del av infrastrukturen, et mønster og en kultur de regner med er til stede når den trengs, men som det ellers

ikke er nødvendig å bry seg om. Det blir på en måte en like selvfølgelig og usynlig del av dagliglivets rutiner som alt som skjer fra en ansatt drar hjemmefra og til hun begynner på de konkrete arbeidsoppgavene ved skrivebordet.

Behov og karakter av støttetjenestene endrer seg. I noen tilfeller er det andre typer kompetanse som trengs enn de som finnes blant ansatte som har vært lenge i samme stilling. På en måte er det paradoksalt at på en arbeidsplass der kunnskapsarbeid er blitt viktigere enn før for at virksomheten skal kunne leve opp til forventningene, har visse typer etablert og meritert kunnskap inflatert, og blitt nærmest verdiløs. Fagligheten kan til og med bli en ulempe, siden kyndige fagfolk ofte stiller brysomme, kostnadskrevenne kvalitetskrav der et raskere, mindre gjennomarbeidet resultat vil bli opplevd som «mer enn godt nok» av de som etterspør tjenesten.

Uansett ble slikt ikke nevnt før jeg spurte nærmere etter det.

I *Det fleksible mennesket* forteller Richard Sennett om et moderne og fullautomatisert bakeri der arbeidet stort sett består i å etterfylle råvarer og trykke på startknapper. De fleste som arbeider der har høgskoleutdanning eller tilsvarende med en form for opplæring i bruk av IKT. Kunnskapene finner de liten anvendelse for siden oppgavene likevel er fullautomatisert og først og fremst består i å fylle opp ingredienser og trykke på startknappen for prosessen. Alle kan lære hva som skal gjøres, men bakeriet har likevel valgt å ansette arbeidere med en viss datakompetanse. Daglig leder er imidlertid fagutdannet baker, og irriterer seg grønn over hvor mye av produksjonen som må kasseres. Videre blir han frustrert over at mange ansatte mangler fagstolthet. Hvorfor er de ikke stolte over å få være med på å bake brød? De fleste av ungdommene i bakeriet har imidlertid ikke tenkt å ende opp der, de bare jobber i bakeriet inntil det dukker opp noe annet attraktivt, og blir sjelden værende lenge i det automatiserte bakeriet.

På FFI kom manglende, intern kommunikasjon i kombinasjon med svekket fagstolthet til uttrykk ved anskaffelsen av en ny fargekopimaskin som bl.a. skulle brukes til å trykke FFIs nye fagmagasin FOKUS. Det nye magasinet skulle ha en mer faglig innretning enn internmagasinet Mikroskopet, som ble nedlagt samtidig. Den

nye fargekopimaskinen oppfylte enkelt tosidig fargetrykk i stort tempo, men kunne ikke trykke uten en gripekant for gjennomføring av arket, dvs. med en hvit ramme rundt.

Trykkeren ble ikke spurt, og hadde heller ikke utviklet kompetanse på denne nye typen fargekopi, som ligger utenfor tradisjonelle trykkes kompetanseområde.

Fotografen, som hadde budsjettansvaret, søkte informasjon om kapasitet og pris, tok beslutningen på grunnlag av det, men uten å drøfte beslutningen med hun som skulle lage layout til bladet. Hun mente utfallende trykk var et minimumspremiss for å trykke det nye magasinet innomhus. Siden ingen spurte, kom premisset heller ikke på bordet før etter at fargeprinterens var kjøpt inn og installert. Siden den nye, flere-hundre-tusen-kroners printerens kapasitetsområde ikke oppfylte dette kravet, ble jobben satt bort til et lokalt trykkeri. Investeringen kom etterhvert til nytte i andre sammenhenger, men FOKUS ble fortsatt trykket «ute» da min observasjonsperiode på FFI var over.

Automatisering overtar i funksjoner der kvalifikasjoner og ansvar før spilte en større rolle. Automatisering svekker både faglig og sosial læring i produksjonen.

Samlebånds-solidariteten, det at forrige ledd legger premissene for neste ledds måte å løse oppgaven på, og derfor skal levere fra seg et resultat som ikke skaper merarbeid for den som overtar arbeidsstykket, blir svakere.

Yrkesstoltheten som Sennetts bakermester etterspør er også en tradisjon i de grafiske fagene. Det var arbeiderne i grafisk bransje som i industrialismens unge år leste bøker, ervervet kunnskaper og fagorganiserte seg. Når trykk er lik fullautomatisert kopiering og mangfoldiggjøring er en del av grunnlaget for fagstolthet og faglig solidaritet ikke lenger til stede. Dette har skjedd ved etablering av digitalprint-teknikken – en teknisk viderutvikling av fargekopiering – som en kvalitativ fullverdig løsning for opplag inntil 4-5000 eksemplarer, dvs. mer enn hva FFI vanligvis trenger å produsere sine trykksaker i. Den som stiller med et fagbrev som ikke lenger er relevant for jobben kan lett føle seg overflødig og oversett også på andre områder.

FFI-trykkeriet mener de har fått mer å gjøre enn før. En av grunnene til dette er mindre hemmelighetskremmeri, som resulterer i at informasjon og forskningsresultater lettere og åpnere blir spredd til flere. En annen er at færre oppgaver settes ut til kommersielle trykkerier. Mens de ulike forsknings- og stabsavdelingene tidligere sørget for distribusjon selv – med tilhørende tjenester innen adressering, konvoluttering, frankering mv. – overlates dette i stigende grad til FFI-trykkeriet internt. Konkurransen fra utenverdenen er likevel i ferd med å bli mer påtrengende. De «der ute» blir mer konkurransedyktige. De kan i større grad organisere arbeidet i tråd med en effektiv samlebåndsmoell, og frigjøre seg fra formelle, «firkantede» krav (som like gjerne kan være det motsatte av frigjøring). Samtidig innebærer «kjøpe inn utenfra» en forenkling, standardisering og disiplinering av tjenestene og prosessen. En ufullstendig eller upresis levering til underleverandør straffer seg på budsjettet til den som vil ha tjenesten utført. Ingenting er enklere en greie og avklarte prisavtaler. Dominant-dominert-relasjonen, som bl.a. kommer til uttrykk når de som skal gjøre etterarbeid, mangfoldiggjøring og distribusjonsarbeide må vente uten å få skikkelig beskjed, straffes på pungen i kjøp- og salg-relasjoner.

Biblioteket arrangerte en festpreget nettverkssamling for de andre fagbibliotekene på Campus Kjeller. Da de handlet inn mat til denne begivenheten valgte de å handle inn fra en tapasleverandør i Lillestrøm sentrum, framfor å bestille fra FFIs kantine. For det første drives kantina nå av eksterne, etter en anbudsprosess. Dernest ønsket de ansatte i FFI-biblioteket å servere noe annet enn kantinemat.

For det tredje ble det billigere.

4.7 «Noen» må gjøre det

Etter en lenger permisjon for å være hjemme med små barn kom en tidligere sekretær for en av forskningssjefene tilbake. Stillingen hun tidligere hadde hatt var besatt, og hun ble i en prøveperiode tilknyttet tekstsenteret. Etter kort tid ervervet hun kallenavnet «Noen», fordi – slik fikk jeg det forklart – hvis det ble ytret at «noen

burde gjøre slik og slik...» gjorde hun det. Hun tok initiativ. Det førte til en nesten geskjeftig endring i arbeidsmiljøet, med nye bilder på veggene, blomster, vinlotteri og liknende aktiviteter i den felles fredagslunsjen hver uke. De konkrete arbeidsoppgavene, både førdefinerte og de gjøremålene som dukket opp og trengtes å gjøres, og «hyggeoppgavene», ble skuffet unna. Det første også til at en ny fagrolle oppsto i arbeidet i B-bygg: Hun tok «fikser-rollen» som arrangør og organisator, med opparbeidet erfaring på å tilrettelegge, skaffe til veie, sjekke at alt var i orden før møter og konferanser, sørge for at gjester ble tatt vel imot, systematisk oppklaring av alle muligheter for misforståelser og tilsvarende «fiksing» og opphenting av løse tråder. Behovet var åpenbart, men noen slik rolle hadde ikke blitt konstituert tidligere.

På et tidspunkt oppsto det kraftig frustrasjon blant de ansatte. Informasjonsjefen in spe og hennes interne konkurrent om den nye informasjonssjef-stillingen i Stabsledelsen ga ulike meldinger om hvordan samarbeidet i B-bygg skulle organiseres. De ansatte fikk motstridende signaler, og visste ikke hvilken versjon de kunne stole på. «Noen» innkalte sjefen over de to informasjonssjef-kandidatene til allmøte, og krevde klart svar av ledelsen på hva som var planene for informasjonsenheten. Hun opptrådte altså som en lokal tillitsvalgt ville gjort. I industriarbeidsplassens arbeiderkollektiv ville et slikt initiativ utenom offisielle kanaler neppe blitt godtatt.

Jeg vil ikke våge meg på å avgrense om et slikt initiativ er «å gjøre jobben» eller «bare til sosial hygge». Skillet mellom hva som er til nytte og hva som «utelukkende er sosialt» kan sjelden avgjøres fra utsiden. Møtet med sjefenes sjef dempet imidlertid frustrasjonen, og gjorde det mulig for de ansatte å konsentrere seg mer om hva de hadde å gjøre enn hva de hadde å bekymre seg for.

Jeg ser episoden som et obligatorisk passasjepunkt, et vendepunkt, i beretningen om omstillingen i B-bygg som helhet. Inngrepet ville antakelig blitt oppfattet som smisking med sjefene, og reagert på, i et tradisjonelt arbeiderkollektiv, slik de blir beskrevet hos Lysgaard (1985). I det kvinnedominerte støttetjeneste-kollektivet blir

«Noens» arbeidsmåte akseptert, mottatt positivt og etterspurt i tilsvarende situasjoner. Jeg observerte ingen negative reaksjoner.

Jeg antar også at arbeidsorganiseringen som karakteriserer B-bygg sannsynligvis er vel så representativ for norsk arbeidsliv, kanskje særlig i offentlig virksomhet og kunnskapsbedrifter i vår tid som organiseringen i det industrielle, teknisk-økonomiske system Lysgaard-undersøkelsen beskriver, altså den samleband-organiserte arbeidsdelingen vi forbinder med industrialismen.

4.8 Velger sjefene selv

Det er flere lederstrukturer i FFI. Deler av staben er militært organisert, og ledet slik. Forskerne er delt i avdelinger, med forskningssjefer som de første blant likemenn. FFIs direktør har for det tredje myndighet som en konsernsjef i et større konsern, og ansettes og avsettes av styret generalforsamlingen har valgt, altså slik det er vanlig i statseide forretningskonserner.

Intervjuer og observasjoner viste at de ansatte i B-bygg rett som det var følte seg herset med, samtidig som de rent formelle lederstrukturene var uklare. Flertallet er underordnede og kvinner i et elite- og mannmiljø. Stabsledelsen avslørte ikke sjelden manglende kunnskap om hva avdelingene gjorde, og hva arbeidsoppgavene gikk ut på.

Ut fra observasjoner og intervjuer ser jeg et klart mønster der de kvinnedominerte kontorene i B-bygg «velger egne sjefer». Den reelle beslutningsprosessen om hvem som skal være (uformell) sjef i trykkeriet, tekstavdelingen og illustrasjonskontoret blir tatt av dem som jobber der. Den uformelle sjefsrollen praktiseres som en blanding av formann og tillitsmann i industribedrifter, altså både som arbeidsleder og tillitsperson som bærer grunnplanets krav, frustrasjoner og ønsker videre til ledelsen. De egenvalgte lederne følger opp overfor stabsledelsen, dels direkte med nærmeste overordnede i Staben, dels i kommunikasjon med forskningsavdelingene. Slik kombinerer (i økende grad) et kvinnekollektiv i B-bygg behovet for å ha en

arbeidsleder og forankret tillitsmann. Den sosiale mekanismen i dette blir en selvforsvarsmekanisme som godt kan sammenliknes med den Lysgaard fant i Moss. Men til forskjell fra arbeiderkollektivets viktigste egenskap som grensesetter i forhold til det teknisk-økonomiske system i bedriften, finnes det handlingsmønstre i kvinnekollektivet jeg har beskrevet som viser at de også utfører kommunikasjonsoppgaver og nødvendige lederoppgaver som den formelle ledelsen ikke evner eller prioriterer å ta seg av. Da jeg fulgte opp dette, og spurte hvorfor stabsledelsen ikke kunne bestemme hvem som skulle være sjef på de enkelte kontorene, fikk jeg entydige svar som var ulikt begrunnet. I sum sa de at ledelsen i stab ikke kjente til arbeidsprosessene i B-bygg.

«De vet ikke hva vi driver med, og de kan ikke det vi kan.» (intervjuer 19.12.03 og 16.12.03)

På tradisjonelle industriarbeidsplasser ville dialog med ledelsen og egenledelse lett bli oppfattet nærmest som mytteri hvis den som utga seg som representant or ansatte ikke var formelt valgt til det. Samtidig er en del av mellomledernes maktbase og privilegium – *divide et impera*, som Georg Simmel sier – å utnevne ledere og arbeidsformenn. Sett ut fra «Arbeiderkollektivet» går det knapt an å tenke seg at noe tilsvarende skulle skje på en industriarbeidsplass der kollektiv skepsis til ledelsen, innordning under kollektivets regler, og grensesettingen for hva som blir akseptert av arbeidsformannen, er grunnpremisser for å bli godtatt. Arbeiderkollektivet er en selvforsvarsmekanisme der arbeiderne kollektivt og spontant setter grenser mot hva det teknisk-økonomiske system får lov å ha kontroll med og ledelse over. I B-bygg, og særlig utenfor bibliotekstjenesten hvor den formelle lederstrukturen hadde vært svakest formulert, var det ikke noe problem at enkelte tok initiativ overfor ledelsen.

De valgte også egen ledelse, siden det var de som gjorde oppgavene som i praksis visste hva de trengte, og hvem som var best kvalifisert til å utøve ledelse.

Stabsledelsen skulle ikke bry seg, for det hadde de ikke greie på. På trykkeriet og foto var det tradisjon for at menn med fagbrev har hatt lederoppgaven. Lederskifter mv. rundt disse funksjonene kan derfor lett bli mer turbulente. Siste lederskifte ved trykkeriet var likevel etter samme mønster som på de øvrige kontorene, og bekrefter

mønsteret av at den som blir valgt til leder får en dobbeltrolle som arbeidsleder og tillitsperson. Dette er «flatB nettverksorganisering; Praktiske, avtalte rutiner og fornuftsmessige begrunnelser virker bedre enn kommandostrukturer og over/underordnede-systemer. Det blir lettere å trives på jobb og få det meste ut av inngitte rammebetingelser. Fornuftige, framtidsrettede argumenter legges til grunn, og blir hørt også når de kommer som innvendinger. Behovet for individuell frihet ivaretas ved at gruppe medlemmene vokter om hverandres integritet, bl.a. ved mottiltak mot hersing og hvis beslutninger stabsledelsen fatter slår aldeles urimelig ut for enkelte. Likevel benytter kvinnekollektivene i B-bygg færre kontrolltiltak, og krever mindre underkastelse enn arbeiderkollektivet, slik det beskrives hos Lysgaard. Et ubesvart spørsmål er om slike handlingsmønstre oppstår gjennom lang tid, og står sterkt i FFI fordi de som arbeider der har vært der så lenge.

Mange andre virksomheter har større gjennomstrømming av arbeidstakere, og dermed mindre tid og rom for etablering av nettverks-baserte handlingsmønstre. Raskere rotasjon av arbeidskraft kan følgelig være til hinder for å ta ut det ekstra potensial som ligger i strukturer for selvledelse og uformelt ervervet autoritet. Gjennomtrekk av arbeidskraft kan øke behovet for underkastelse under et teknisk-økonomisk system, og samtidig gi tap i effekt fordi potensialet i nettverksorganisert selvledelse ikke blir hentet ut.

Om gjennomtrekk i arbeidsstokken gir andre gevinster, vet jeg ikke. Dessuten er gjennomtrekk i FFIs støttetjenester så godt som ikke-eksisterende.

Richard Sennett viser til visjonene for et nytt arbeidsmønster som Daniel Bell forutså (i *The Coming of The Postindustrial Society* 1976). De siste tiårene av 1900-tallet ville overgangen fra det industrielle til det postindustriell samfunnet bli dramatisk. Kunnskapsbasert arbeid ville øke, og få større økonomisk betydning enn manuelt arbeid og rutinearbeid. Sennett kommenterer at ingen av dem forutså at det skulle bli så mye billigere å importere lavt betalt arbeidskraft fra den 3. verden framfor å automatisere arbeidet. Men de ser at i tillegg til avansert teknologikunnskap blir det også behov for folk som er flinke til å flytte fra oppgave til oppgave, fra jobb til jobb,

fra sted til sted. Evnen til å ta nye oppgaver raskt blir derfor en spesiell kompetanse, og nødvendig for den som tidligere klarte seg med fagbrev, men nå må være forberedt på å kunne mer. (Sennett 2003:79-80)

4.9 Makt i matpakka

I 2003 nybygges den sosiale kontrollen over B-bygg med kos og hygge: Felles fredagslunsj med vafler, vinlotteri og Quiz. Gjennomgang av «Hva sier Stjernene» i Romerikes Blad, med uttrykkelig navning av hver enkelt: «Du er i Fiskene. Jomfruen, ja det er deg.» (deltakende observasjon)

Hvordan felleslunsjen begynte: Rent praktisk begynte det med at det var pent og varmt sommervær tidligere enn vanlig i 2002. Flere tok med seg matpakka ut på gresset, hvor det sto hagebord og stoler. Etterhvert ble det for sært å sitte hver for seg, så de begynte å trekke bordene sammen, og fortsatt bare hvis det var pent vær. Så begynte de å komme ut til lunsj på fastere tidspunkter, mer samtidig med de andre. Lunsjvanene fra tekst og illustrasjonskontoret smittet over. Romerikes Blad med spørsmål og stjernetegn ble tatt med ut i det nye fellesskapet, og inkluderte de andre i lunsjkosen.

Samtidig med at dette skjedde ryddet trykk et av kontorene for en stor massekopieringsmaskin, og rommet ble pusset, utstyrt med kjøkken og med et langbord som var stort nok til at de fleste i B-bygg kunne spise sammen der. Da sommervarmen ga seg ble de enige om å holde fast ved felleslunsjen hver fredag i det nye lunsjrommet. Slik var det - bare tilfeldigheter og betimeligheter – men etterhvert også den viktigste fellesarena for å utveksle informasjon og synspunkter for de ansatte i B-bygg, som etablerer nye, uformelle og antihierarkiske lederformer.

Dette var inkluderende kos og hygge-rutiner, og etterhvert utvikler det seg også plikter, faste oppgaver og oppgaver på rotasjon, arbeidsdeling og andre rituelle gjøringer som vi forventer å finne i arbeidsfellesskap og andre varige samværsformer,

men som vel å merke ikke er slikt arbeidsgiver arrangerer. De er konstituerende ritualer, som rekonstruerer fellesskapet hver gang de gjennomføres.

Til å begynne med holdt mennene seg unna, men det gikk ikke veldig lang tid før fotograf, videofotograf og etterhvert også trykkeren ble med på felleslunsjen.

Dermed ble felleslunsjen arena også for en del felles forpliktelser og omsorgsarbeid. For arbeidsledelsen i huset var felleslunsjen som forum både en mulighet og en trussel. Stilte kollektivet ved fredagslunsjen seg negativt til en foreslått endring, skulle det holde hardt å få gjennomført den. Var de positivt innstilt, var saken mer eller mindre avgjort. Men, vel å merke, det skjedde ikke avstemninger, men uformelle, uforpliktende samtaler hvor de ulike autoritetene i huset ytret seg og kommenterte. Konsensus ble raskt etablert, og var taus og innforstått.

Jeg prioriterte felleslunsjen i de periodene jeg avsatte til observasjon og løse samtaler i B-bygg. Det var ikke bare fordi vafflene var gode, men også fordi jeg oppfattet lunsjene som viktig byggearbeide for arbeidsfellesskapet innen B-byggs fire vegger. Noen fant det vanskelig å takle deler av det sosiale spillet på FFI. Et av intervjuobjektene fortalte at hun hadde opplevd det om komplisert å ha spisepause på FFI. I et lite arbeidsfellesskap kunne kollegene plutselig være bort, på et møte utenfor instituttet el.l. Når hun prøvde lå gå på kantina og spise lunsj, følte hun seg ikke velkommen ved noe bord, og etterpå ble hun klandret for å spise sammen med «noen vi ikke pleier å sitte sammen med». Da jeg spurte om det virkelig var så alvorlig, ble det ledd bort, men joda: Få år tidligere fantes et uformelt regelverk for hvem det passet seg å sitte sammen med, og hvordan og med hvem spisepausene skulle foregå. (Intervju 19.12.03, 1-3)

Til en viss grad kan dette forklares med at forskere, ingeniører og bakkemannskaper som deltok i ulike eksterne prosjekter andre steder enn på Kjeller. i enkelte prosjekter kunne de være bortreist i ukevis av gangen. Da ble det etablert nettverk og relasjoner som ble videreført også etter at de kom tilbake fra reisen. De som arbeidet en stund sammen i prosjekt, vedlikeholdt fellesskapet også ved at de fortsatte å spise

matpakkene sine sammen. Det kunne foregå i møterom på avdelingen, på verkstedet eller ved de samme bordene i kantina.

4.10 Høy og lav i FFI

Hvem en tilbrakte matpausene sammen med var selvfølgelig også et signal om hvem en hørte sammen med i ulikhets-systemet på instituttet. Under angrep, dvs. krav om reduksjon av omkostningsnivå og beskjed om å modernisere og rasjonalisere, står representanter for ledelsen fram i mediene og bekjentgjør hva virksomheten vil gjøre med situasjonen. Meldingene som her gis har liten betydning for de vanlige avisleserne og fjernsynseerne, medienes vanligste brukere. De betyr mye mer som tilbakemeldinger til ansatte og andre av virksomhetens relasjoner som endringene berører. Her vil meldingene fra FFI nesten lovmessig være: Situasjonen er ikke så truende som den kan virke. Vi håper å kunne unngå oppsigelser. Vi vil i hvert fall gjøre alt som står i vår makt for å unngå at det blir nedbemanninger i det vitenskapelige personalet.

En slik melding gir klar beskjed til hver enkelt om å kjenne sin plass. Meldingen rekonstruerer maktposisjoner. Lederen slår uttrykkelig fast hvem og hva virksomheten er til for, og hvem som er over- underordnet. I et sosialt felt sendes slike meldinger uten at den som sender den nødvendigvis mener noe vondt med det. Det kan rett og slett være et uttrykk for en daglig dose doxa, som en vanlig væremåte som faller helt anturlig innen det aktuelle feltet. I sterkere grad enn tidligere må FFI som tverrfaglig forskningsinstitutt konkurrere om hjernekraft og arbeidskapasitet med multinasjonale konserner og lønnssterke bransjer. Følgelig er det et mål for FFI å ha råd til å konkurrere om de flinkeste. Om jeg ikke har funnet eksempler (på FFI eller andre steder) på at de flinkeste forskerne eller fagfolkene først og fremst lar seg lokke av rene økonomisk insentiver, kan det vel hende at det er slik i noen sammenhenger. Da kan det være til hjelp å fortelle noen at de er edre enn andre, at de kan hevde seg i sterk konkurranse. På det andre siden er det fare ved favorisering at det kan skape uorden og forskjeller som forstyrrer harmonien og fellesskapet på

innsiden av gjerdet, fellesskapet som er «oss». En slik trussel var det da trykkeren i Biblioteket ble ansatt til hva som var gjengs markedslønn med hans fagbrev og i hans bransje, og det viste seg at han da fikk en lønn som lå på nesten det dobbelte av hva hans nærmeste sjef i hierarkiet tjente. En slik dysfunksjonell ulikhet kunne ikke det påtatt egalitære fellesskapet tåle, og personen det gjaldt ble satt over på samme, betydelig lavere, lønn som mekanikere på fellesverkstedet, for husfredens skyld.

Jeg ser et formål i dette som kanskje ikke er like klart for alle. ELO/FFI-omstillingen skapte usikkerhet. I denne situasjonen søker de som arbeider separat på samme sted sammen. Det er en selvforsvarsmekanisme som likner på arbeiderkollektivet, men ikke «følger linjen». Mens arbeiderkollektivet skiller seg helt fra ledelsen, og lar kommunikasjonen mellom toppen og «vi» på golvet gå via arbeidsformann og tillitsmann, samarbeider kvinnekollektivet i B-bygg innenfor en flatere og mer direkte nettverk-struktur innbyrdes, og går mer direkte og «rett på» overfor stabsledelsen. Det styrker det indre samholdet på FFI, men kan kanskje medføre at ledelse og ansatte blir mer introvert og vendt mot hverandre, og følgelig oppleves som mindre tilgjengelig og åpne for omverdenen.

I FFI kan vi se et ulikhetssystem – en klassestruktur – som først kan deles mellom forskning og administrasjon, deretter i en over- og underklasse for hver av disse. Da er det ikke snakk om rene økonomiske forskjeller. De finnes sikkert også, men det er de ulike posisjonene som springer ut av ulik tilgang på symbolsk og sosial kapital, i Bourdieus betydning av begrepet, jeg her er opptatt av. Av FFIs årsmelding for 2002 går det fram at antal ansatte fordeler seg slik (faktiske tall):

Ledelsen	21
Forskere	298
Ingeniører	90
Administrativt støttepersonell	112
Teknisk støttepersonell	38

Fagarbeidere 23

Stipendiater 4

Lærlinger 3

Dette er en ganske nøyaktig rangering. Under disse igjen kommer de som ikke er ansatt, men arbeider i selskapene i eksternt organiserte tjenester, eller er vernepliktige soldater: Kantine, vaktjenester, barnehage etc. (FFI Årsrapport 2002:33)

Når bildet likevel ikke er fullt så enkelt, er det fordi andre kriterier– nivå på utdanningen og lokalt ervervet status av ulike slag – også vil telle med.

Et av FFIs privilegier som statlig forskningsinstitusjon under Forsvarsdepartementet er en «first pick»-ordning for vernepliktige soldater. Vernepliktige med særlig evne for forskning innen FFIs forskningsfelt kan avtjene verneplikten sin under forskerveiledning på FFI. Mange av instituttets fremste forskere har blitt rekruttert inn på denne måten, og deretter blitt værende på instituttet i hele karrieren. Dette er motvekten mot den sterke prosjektorienteringen på instituttet, og de to mekanismene balanserer hverandre. First pick-ordningen er et privilegium for de glupeste, og hvem det er, er det opp til forskningssjefene på instituttet, som mentorer, å avgjøre. Ordningen er i fare dersom allminnelig verneplikt forsvinner. Dermed vil også en skjult, statlig subsidiering forsvinne.

FFI later til å være svært bevisst på behovet for å konkurrere om de beste hodene, og dette gjenspeiler seg også i økt satsing på informasjon og markedsføring – betydelige ressurser legges ned i å markedsføre instituttet som framtidig arbeidsplass for glupe teknologistudenter. FFI deltar jevnlig på arbeidsmarkeds-dager på universitetene, og har i flere år satset på høy plassering på Universums «hitliste» over hvilke arbeidsplasser teknologistudentene foretrekker å jobbe på når studiene er fullført. Når vernepliktige forskerspirer blir inkludert i forskerfellesskapet på FFI havner de imidlertid som underordnede (symbolsk underklasse) i forskerfellesskapet, der forskningsledere og forskningssjefer utgjør toppsjiktet på den andre siden av skalaen. Dette har selvfølgelig også økonomiske implikasjoner, men aller viktigst er

forskjellen i meritering og forskerkompetanse som i dette systemet utgjør den sosiale kapitalen.

I administrasjonen er det de formelle stabslederne som sitter øverst. De er ofte rekruttert inn enten via lederstillinger i prosjektene og forskningsavdelingene på instituttet eller fra Forsvaret. De ansatte i B-bygg, og andre støttefunksjoner, utgjør et tjenesteproletariat dels uten utdanning, dels med teknisk utdanning, lavere grad – som ingeniører på fellesverkstedet, med hel eller delvis bibliotekutdanning som ansatte i biblioteket mv. Høyskoleingeniører og bibliotekarer er selvsagt formelt opptatt i academia, selv om de ikke har den samme, tradisjonelle status på instituttet som utdannede innen scient-fag som fysikk, realfag, biologi mv.

Slik jeg oppfatter det er de som er ansatt i B-bygg «tjenerskap» som utfører det nye tjenestearbeidet Daniel Bell beskriver når han «forecaster» det postindustrielle samfunnet (Bell 1973,1976), men uten at de har fått det sosiale løftet Bell også spør om i forhold til andre arbeidende mennesker i samfunnet.

Også organisatorisk representerer FFI en tverrfaglig kunnskapsinstitusjon.

Topplederen, adm.direktør, skal iht. uskrevne regler rekrutteres ut fra at han (det har alltid vært en mann) både skal være «den første blant likemenn» forskningsmessig, men også ha vist seg dugende i stabsledelse. Han skal dessuten ha en fartstid og merittering fra andre fagmiljøer utenfor instituttet, fortrinnsvis fra industrien.

Tilsynelatende er de på FFI som på mange andre arbeidsplasser: Spesialisering og sentralisering øker avstanden mellom bakkemannskaper og sentrale posisjoner, enten de sentrale er sentrale som ledere eller inehar viktige posisjoner ut fra kunnskap i orm av ekspertise. FFI har en tradisjon med å kominere teoretisk og praktisk kunnskap. Ved utprøving av mekaniske eller dynamiske systemer som krever mer avansert «skruing og mekking», og i forskning der f.eks. fotos er integrert som vesentlig del av rapporteringen, inngår enkeltpersoner fra bakkemannskapene i praksis i forskerteamet. Denne «tverrfagligheten» i form av en praktisk tilstedeværende overgrepelse mellom teoretisk (akademisk) og praktisk (faglig) samarbeid er et av FFIs historiske særtrekk. Det er også en konkurransefordel for FFI, som teknisk-

naturvitenskaplig forskningsinstitutt i forhold til mer akademiske og mindre nytteorienterte forskningsmiljøer. FFIs forhistorie under andre verdenskrig, med en tilsvarende usnobbete veksling mellom illegal motstandskamp på grasrotnivå i Norge og «highbrow» forskning i de beste forskningslaboratoriene i Storbritannia og USA, uttrykk for samme tradisjon.

Avstanden mellom bakkemannskap og ledelse ramme kontorene som leverer manusvask, layout og mangfoldiggjørings-tjenester. De blir detaljstyrt gjennom måtene og de får oppdrag på og fristene de får. De får få muligheter til selv å organisere og planlegge arbeidstida si.

I sentralt styrte omstillingsprosesser blir bakkemannskapene først og fremst oppfattet som en ressurs som kan utnyttes mer, ikke som et potensial for å bidra til mer merverdi når bedre, digitale verktøyer blir tatt i bruk. I forrige århundre ble data systematisk sett på først og fremst som en kilde til besparelse, ikke som en mulighet til å utføre mer av en oppgave, og å gjøre den kvalitativt bedre. Når omstillingen barberer administrasjon og støttetjenester slik at de likner andre tilsvarende etater til forveksling, vil også personligheten forsvinne, som når skjegget blir borte.

Jeg ser beskrivelsen som en rå skisse til en klasseanalyse. Grunnmodellen vil gjenkjennes bl.a. ut fra Bourdieus oppdelinger i økonomisk og sosial kapital.

Trusselen for bakkemannskapene i B-bygg er å miste privilegiene som fast statsansatte, med regulert arbeidstid, pensjonsordninger, ferieordninger, og andre sosiale privilegier statsansatte har sammenliknet med andre i arbeidsmarkedet. Mange av de ansatte i B-bygg må regne med færre frynsegoder og mindre trygge, dårligere betalte vilkår i tjenestestjobber i et åpent arbeidsmarked som ikke stiller krav til formell kompetanse. FFI er en «gammeldags» arbeidsplass med lite gjennomtrekk og lange karriereløp, og det er også i bakkemannskapene i FFIs objektive interesse.

4.11 Fra status quo til endring

I norsk sosiologisk arbeidslivsforskning står Sverre Lysgaards «Arbeiderkollektivet» i en særstilling. Forskningsteamets undersøkelser hos NP. Peterson & Søn, Moss Cellulose midt på 1950-tallet, beskriver og begrepsfester en industribedrift som på undersøkelsestidspunktet har 735 ansatte. I det norske industrisamfunnet er dette en relativt stor bedrift, men ikke av de største. Slik Lysgaard systematiserer materialet sitt er det Bedriften som er samordnende og overordnet perspektiv for tre ganske likestilte delsystemer: Det teknisk/økonomiske system, det menneskelige og arbeiderkollektivet. Kollektivet er en felles selvforsvarsmekanisme for arbeiderne straks de er innenfor bedriftsporten, men forutsetter også at arbeiderne underkaster seg kollektivsystemet om det skal fungere etter hensikten.

Her kan vi i ettertida spørre om det finnes en intendert hensikt, eller om den kollektive måten å arbeide på har vokst fram nedenfra som et hensiktsmessig svar, som andre modeller for andre arbeidssituasjoner.

FFI er både et produksjonsapparat for kunnskap og en statseid institusjon.

Innføring av ny teknologi er mer enn en teknisk endring. Med nye tekniske løsninger følger endringer i organisasjon, rutiner og arbeidsformer. Ut over den tekniske kompetansen kreves kvalifikasjoner som knytter seg til de mulighetene informasjonsteknologi gir. Derfor blir det stadig viktigere å erverve seg den kompetansen som trengs i tillegg til teknisk kompetanse og opplæring i nye verktøyer. Omstillingskompetanse, å lære å lære, blir viktigere, ikke minst for å møte de kravene som stilles fra offentligheten utenfor.

«Kompetanse har en tett kobling til maktforholdene i en virksomhet. En sentral del av de uformelle maktstrukturene ligger i kompetansefordelingen. Omstilling betyr gjerne at kjernekompetansen innenfor en etat endrer seg. Behovet for kompetanse kan forsvinne helt på enkelte områder, samtidig som nye områder oppstår med nye kompetansekrav. Koblingen mellom makt og kompetanse gjør omstilling til en tids- og ressurskrevende oppgave der holdningsskapende og motiverende arbeid inngår som en nødvendig ingrediens om prosessen skal bli vellykket.»(Sørgaard, Solheim, Kluge og Hellmann 1997: 59-60).

Observasjonen kan leses som en utdyping av FFIs biblioteksstrategi, der det blir pekt på at forskernes evne til å bruke bibliotekets tjenester varierer. Det er snakk om å skaffe seg elektronisk tilgang til kildene på nettet på mest ressursgivende måte. Teknisk veiledning på interne websider er som regel ikke tilstrekkelig, siden det handler om mer enn å mestre rent teknisk operative krav. En nettilknyttet datamaskin er først og fremst et kommunikasjonsredskap, et medium for innhenting og spredning av informasjon.

«Den store utfordringen vil være å utnytte mulighetene. Man må beherske datamaskinen som medium for innhenting og spredning av informasjon, og som et kommunikasjonsmiddel mellom mennesker» (Sørgaard m.fl 1997:67).

Her snus verden på hodet. I mange sammenhenger viser det seg at den som er flink til å kommunisere elektronisk, kan hevde seg med langt større tyngde i et nettverksbasert samfunn enn den som har formell merittering og status på plass. Liestøl og Rasmussen peker på hvordan organisasjoner kan forstås som kommunikasjonsnettverk. Organisasjoner som FFI blir da nærmest identisk med kommunikasjonsmønstrene de står for. Organisasjonens posisjon er knyttet til organisasjonens håndtering av kommunikasjon i tid og rom. (Liestøl og Rasmussen 2003:152-155)

I observasjoner og små samtaler jeg hadde med de ansatte i B-bygg fortalte de aller fleste at de foretrakk å bruke utenettet (Internett) og koblet seg nesten aldri opp mot innenettet (Intranett) unntatt når de skulle hente jobber. De sa de ikke fant grunn til det, for innenettet fortalte dem ikke noe de hadde bruk for.

Liestøl og Rasmussen peker på at mange organisasjoner velger å gjøre intranett-delen til organisasjonens hovedstruktur, og kan på denne måten få til en desentralisering av prosesser i organisasjonen uten at organisasjonen blir fragmentert. I organisasjoner der medlemmene er mer avhengige av å skaffe seg tilgang til informasjon kan organisasjonsstrukturen tilpasses nettet.

«Dette innebærer å ta konsekvensen av at kommunikasjonen er organisasjon. Ved å bygge organisasjonen i og rundt Intranett føyes det til en virtuell dimensjon ved organisasjonen. (...) Nettet er malen, mens organisasjonens medlemmer, materielle og fysiske elementer så og si er en «kopi» som må forsøke å innrette seg mest mulig etter den idealtypiske malen. Man kan kanskje gå så langt som til å si at organisasjonen ikke bare har et supplerende nærvær på nettet, men omvendt, at organisasjonene er virtuelle, men også har et nærvær i den fysiske verden i form av mennesker og materiell. (Liestøl og Rasmussen 2003:157)

FFI står i en spesiell situasjon, sikkerhetspolitisk og med en del gradert forskning, hvor en slik løsning ville gjøre institusjonen mer sårbar.

4.12 Avslutning: Klargjøring av enighet og uenighet

Jeg har konsentrert meg om hendelsene som utvikler samværet mellom de som arbeider i B-bygg, og har redegjort for hva biblioteket vil, og har gjort for å styrke samholdet og kvaliteten på arbeidet. De vil ha tettere samarbeid med prosjektene, for å hjelpe brukerne på FFI til å få bedre kildetilfang, bli flinkere til å finne fram i og benytte kildene de får til rådighet via biblioteket og bidra i den konkrete prosessen med å skaffe fram kunskapene som trengs i FFIs FoU-arbeid. De mener den delen av ambisjonen de er kommet kortest med, er å hjelpe brukerne til å få mer ut av kildene. De vil bidra med opplæring, og mener de gjør det best ved å komme tettere på prosjektene mens de pågår.

I bibliotekstrategien argumenterer bibliotekaren med at et godt bibliotek er attraktivt for gode forskere, som instituttet ønsker å være attraktivt for. Argumentet er like gyldig for en god forskningsformidling, og informasjonsaktiviteter som klarer å yte

forskernes arbeid rettferdigghet og gjøre det tilgjengelig, synlig og til nytte. Dette er noe de fleste arbeidende mennesker ønsker. En så klart uttrykt ambisjon finnes ikke (fantas ikke?) i informasjons- og publiseringsdelene av B-bygg. Forskjellen på bibliotek og publisering/informasjon er at biblioteket kan bidra til å styrke kvaliteten på forskningen når kunnskapskildene fraktes inn i FFI, mens informasjon og forskningspublisering kan bidra til å øke kvaliteten på forskningen ved å bidra til at resultatene når ut til interresertene. Hvor heldig er det å skille disse to elementene fra selve forskningen? Gjøres det dårlig arbeid i begge ender av prosessen, svekkes effekten av forskningen, og gir følgelig svakere uttelling for innsatsen. Dersom bibliotekarer og informasjons- og publiseringsmedarbeidere med andre ord bruker sin kompetanse om kildetilfang og informasjonsspredning til å øke kvaliteten kanalene inn til og ut av forskningsprosjektene, vil det øke kvaliteten på forskningen fra FFI. FD ber i oppdraget som utløser ELO/FFI-prosjektet om at FFI skal bli mer kommunikativt deltagende, også i politikk- og samfunnsfeltet, med forskningsbaserte premisser. Hvordan FFI velger å gjøre det, er en avgjørelse FFI må ta, men forslaget fra B-bygg er en måte å gjøre det på.

Er dette uforenlig med å høste stordriftfordeler ved sammenslåinger og samorganisering? I årevis har virksomhetene på Kjeller samarbeidet om tiltak som kan gi stordrift-gevinster. Det finnes fellesløsninger på en rekke områder, og det er ønske om å etablere flere. Et av forslagene er altså nytt administrasjonsbygg med felles fagbibliotek. Bibliotekarene er neppe uenig med FFI-ledelsen i at det kan være fordeler å hente i stordrift. De ansatte i B-bygg, og særlig i biblioteket, har liten tillit til at stordriftgevinsten vil bli reinvestert for å bedre kvaliteten på de støttetjenestene som nå leveres fra B-bygg. De er uenige i at FFI skal spare penger på bekostning av kvaliteten i arbeidet de leverer. Det er et spørsmål om å etablere gjensidig tillit, og rede ut de misforståelser og uenigheter som sperrer for en vinn-vinn-løsning. Det kan neppe løses ved en ovenfra-og-ned lederavgjørelse, men kan vokse fram nedenfra og opp.

Høsten 2003 skjer det forskyvninger i maktfordelingen både internt i B-bygg, og i B-byggs felles relasjoner til andre i FFI. På ulike måter tar de ansatte i huset mer direkte

ansvar for organiseringen av egne oppgaver, og slutter seg tettere sammen om ulike arbeidsoppgaver som likner mer på autonom nettverksorganisering enn hierarkisk organisering av en industriarbeidsplass. Måten bibliotekarene løste den uavklarte ledersituasjonen på, og hvordan dette ble fulgt opp med å etablere ansvarsfordelt og avtalt rotasjon av oppgaver er uttrykk for en nettverksaktig problemløsning der bruk av formell autoritet var unødvendig, forstår jeg som et vendepunkt. Innen Aktør-Nettverk-Teori er dette et såkalt Obligatorisk Passeringspunkt, i dramaturgi et hovedvendepunkt hvor handlingen snur og løsningen kommer til syne, kalt peripeti hos Aristoteles (Hafnor 2004: 15, Hagen 1979: 18, Aristoteles 1969:35). Små, sosiale symbolfeiringer forankrer nettverksstrukturen ytterligere, bl.a. gjennom ritualene internt i biblioteket. I tillegg kommer at bibliotekarene drar sammen på Bibsyskonferanser. Ved det styrkes de interne båndene, samtidig som grunnlaget legges for flere løse bånd, som blir nyttige når det trengs, men må knyttes på forhånd.

Noen tilsvarende tendenser også i informasjonsenheten. Å velge sin egen, uformelle, ledelse, som de fleste kontorene gjorde, og å kombinere «vervet» som arbeidsleder med å ta ansvar som tillitsmann er også «nettverkete». Å kalle sjefenes sjef inn på teppet, for å få avklart hvilke planer som finnes for de ansatte i B-bygg, kan tolkes både som et startsted for nettverkingen, og – alternativt – som et vendepunkt mot å ta ansvaret for egne arbeidspremisser og vinne autonomi. Slike valg ble foretatt på personplan, bl.a. da hun som ble valgt som leder i layout, illustrasjon og teksttjenestene i tredje etasje, valgte bort webpublisering for å klare å holde et høyt faglig nivå på grafisk design på papir (intervju 12.12.03, 3-1).

Hva de ansatte i informasjonsenheten manglet, som bibliotekarene hadde, var en uttrykt strategi. For bibliotekarene gir strategien, arbeidsorganiseringen og evnen til å takle vanskelige utfordringer sterkere autonomi. Det fantes selvfølgelig informasjons- og kommunikasjonsplaner, både som strategier, visjoner og tiltaksplaner. Disse var stabslederkonstruksjoner, og hadde liten praktisk betydning for arbeidet til de ansatte i informasjonsenheten. Siden ny leder og nestleder på formelt grunnlag flyttet inn i B-bygg etter at min observasjonsperiode var over, vil sikkert mye av dette være forandret.

Både av FFI selv og gjennom oppdrag til eksterne (Argumentgruppen, Dynamo etc) ble det i forbindelse med ELO/FFI-prosjektet drøftet visjoner, lagt informasjonsplaner, fortatt omlandsanalyser etc. Under observasjonsperioden og gjennom intervjuene fikk jeg styrket følelsen av at stabsledelsen egentlig ikke kjente så mye til – eller brydde seg mye – hva de konkrete oppgavene i B-bygg gikk ut på. Dette, i kombinasjon med at det i planene for et nytt, felles administrasjonsbygg utenfor gjerdet heller ikke fantes planer, ideer eller forslag – såvidt jeg kunne registrere – til hvordan de ulike funksjonene som var tiltenkt plass i det nye administrasjonsbygget skulle få økt kvalitet og produktivitet etter flytting, forsterket inntrykket av at planene for disse tjenestene var svakt begrunnet og målrettet. Det skulle produseres påløpende bånd, men uten klar forestilling om hva, for hvem og hvorfor.

I B-bygg ble nettverk og nettverkaktige arbeidsmåter, aktivert i møtet med de utfordringene de ansatte ble stilt overfor. Dette påvirker arbeidsprosessene, og skaper større samhold i arbeidsfellesskapet i huset. Endringene som skjedde i løpet av observasjonsperioden skjedde mest på overflaten. Hvor dyptgripende de med tida vil bli har jeg ikke grunnlag for å svare på.

På den andre siden av bordet, altså i FFIs stab og ledelse, og i forhold til instituttledelsen via felles organisasjoner som Kunnskapsbyen Lillestrøm, ser jeg et annet fenomen som godt kan undersøkes nærmere. Mens de formelle organisasjonene omorganiseres, refinansieres og endrer retning – og i dette oppfører seg som solide, weberske byråkratier som i all hovedsak kan etterpores på hva de gjør, forflytter de etablerte og mindre synlige elitenettverkene seg smidig fra den ene organisasjonen til den andre, uforstyrret av omorganiseringene. Det ser ut som om de formelle organisasjonene er en ytre, synlig organisasjon som innkapsler mindre synlige nettverk med stor innflytelse og varierende aktivitetsnivå.

5. Case 2: Ser det ut som en fabrikk?

5.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg drøfte delspørsmålet «Hvordan brukes nettverk aktivt når Nettverk TV-produksjon vil tilby dokumentarserier til gamle og nye fjernsynskanaler?» Hvordan aktiviseres nettverkene? Endrer de seg underveis? Hva og hvem påvirker forløpet?

Tidsforløpet her strekker seg fra 1991 - 2000, og finner sted i samband med endringer i massemediefeltet i Norge. Nettverk TV-produksjon AS (NTVP) var i ypperlig posisjon til å tilby produksjon av dokumentarserier om forskning og lokal viten landet rundt til de norske fjernsynskanalene, men var det slike programmer fjernsynskanalene – etterhvert som reklamefinansiert allmennfjernsyn fikk fotfeste – ville ha?

Regjeringen ga i 1990 konsesjon og enerett til TV2 som ny, privat fjernsynskanal finansiert av reklame.

5.2 Bakgrunn: TV-monopolet faller

I 1992 er det tid for riksdekkende reklamefjernsyn. Uavhengige film- og videoproduksjonselskaper har håp om å få travle dager, ut fra betingelsene i konsesjonen, samfunnsdebatten og ut fra hva TV2 selv sa offentlig om hvordan de ville gå fram for å fylle programplanen. Et knippe små film- og videoprodusenter Norge rundt starter Nettverk TV-produksjon AS (NTVP). Sammen kan de møte større utfordringer og ta på seg større oppgaver enn hver av dem enkeltvis.

«Først og fremst ville vi skaffe oss et landsdekkende marked og bli konkurransedyktig i forhold til å produsere for riks-TV. Vi brukte lang tid på å sette sammen et nettverk av bedrifter som både var litt forskjellige, men likevel såpass like at samarbeidet kunne bli jevnbyrdig.» (Intervju Videomaker, mars 2007)

Den første statslisensierte reklamekanalen begynner sendingene i september 1992. 15 år senere holder bl.a. Partnerforum, (alliansen for kunnskapsbasert innovasjon mellom Universitetet i Oslo og Bedriftsøkonomisk Institutt) nettverksmodellen fram som forbilde for nye, små selskaper⁸. NTVP ble oppløst i 2000, etter en god start og en tregere fortsettelse.

Nettverk TV-produksjon Norge AS (NTVP) ble etablert i januar 1992, et drygt halvår i forkant av sendestart for TV2, Norges første riksdekkende reklameTV-kanal. NTVP anså tida moden for en nettverks-virksomhet med lokal forankring over hele Norge. I motsetning til NRK, der hovedkontoret uomtvistelig ville være NRK Oslo, og med lokalkontorene knyttet til i et stjernenett, planla initiativtakerne til NTVP at det i Oslo bare skulle være et salgskontor. Hovedvirksomheten ble spredt i medlemsbedriftene over hele landet, fra Arendal i sør til Finnsnes i nord.

Debatten om uavhengig kringkasting, fristilt fra statlig kontroll, kan sees som en slags finale på den radikale bølgen som medvirket til at Norges befolkning stemte nei til medlemskap i EEC i 1972. Og samtidig kan vi, som en (etterpåklok) foresight, observere en høyrebølge-trend med Willochregjering og New Public Management på norsk ut over 1980- og 1990-tallet. Trenden fortsatte etter at Gro Harlem Brundtland ble statsminister i 1986, og er fortsatt betydelig selv om også motargumentene nå blir lyttet til.

NRK-monopolet falt da et knippe uavhengige nærradioer landet rundt begynte sendinger i 1981. I løpet av 1980-tallet kom flere kommersielle TV-kanaler målrettet mot norske seere på lufta, via satellitt, kabel-TV og videreformidlet av lokalTV-

⁸ se: www.partnerforum.uio.no

stasjoner med geografisk begrenset sendetillatelse. TV2 begynte sendingene i september 1992.

Med en optimistisk gruppe lokale TV-stasjoner, tre satellitt TV-kanaler med norskspråklige sendinger og to nasjonale fjernsynskanaler som skulle sende allmennkringkastet fjernsyn med forankring i vedtak i Stortinget, var det rimelig å tro at det kom til å oppstå et marked for oppdragsproduksjon av fjernsynsprogrammer produsert i Norge, basert på norsk språk, kultur og virkelighet.

Likevel var det ikke TV2-konsesjonen som lokket fram idéen om å etablere et nettverk. Kommunaldepartementets satsingsområde *Privat tjenesteyting i distriktene* trengte presentasjon. Høylandet film og TV-produksjon fikk tilbud om å lage oppdragsfilm om dette, men daglig leder mente selskapet ikke hadde kapasitet til å gjøre det alene. Han utarbeidet en katalog over 40 videoprodusenter over hele Norge, med oversikt over hva hver enkelt bedrift hadde å tilby av tjenester og fasiliteter. På grunnlag av dette katalogarbeidet utviklet ledelsen i Videomaker Nord og Høylandet Film og TV-produksjon (Høylandet FTVP) idéen om nettverkssamarbeid.

Initiativtakerne til NTVP regnet med økende interesse og oppdrag også innen audiovisuell produksjon i offentlig, privat og frivillig sektor (Ebeltoft 1992: 37).

Her bruker jeg den samme tredelingen av det norske samfunnet som blir benyttet i *Det norske samfunn* i utgaven fra 1975 (Hallenstvedt og Moren 1975: 323-362), der makt- og arbeidsdelingen i samfunnet først og fremst er balansert mellom offentlig (myndighetene) og privat (næringslivet) sektor, og supplert av frivillige sammenlutninger (Non-Governmental Organisations, NGOs). Kringkasting utenfor NRK-monopolet var først et domene for de frivillige organisasjonene. Allerede da de første nærradioene kom på lufta fantes investorer som satset på at kringkasting ville bli et kommersielt marked, og etablerte selskaper ut fra den forventningen. Mange av de kommersielle strukturene vokste imidlertid fram via nærradioene som NGOer av ulike slag hadde fått konsesjon til. F.eks. var Radio Motor, drevet av Norges Automobilforbund, den mest populære nærradioen i startfasen. Flere av organisasjonene som hadde fått konsesjon for nærradio søkte også konsesjon for

lokalTV. Aftenposten, som landets største avis, var på lufta med Aftenpostens radioavis, og hadde etablert ATV. Disse initiativene ble droppet da Kulturdepartementet satte begrensninger for avisenes deltakelse i de nye etermediene.

Da premissene i sendetillatelsen ble kjent, forsterket det ytterligere forventningene om at fjernsynsproduksjon utenfor de store sendestasjonene kunne bli et attraktivt marked.

«Det er særlig programspørsmålene, punkt 6 i konsesjonsvilkårene 63 som vil bli debattert: «Den øvrige programvirksomhet skal fortrinnsvis baseres på innkjøp av programmer fra andre norske og utenlandske produsenter. Minst 50 % av kanalens programmer skal være norskprodusert i løpet av 8-9 år.» (Karlsen 1992: 28)

5.3 Lokal forankring

Selskapene i Nettverk TV-produksjon i 1992 hadde allerede fartstid som næringsdrivende selskaper. De levde noenlunde av lokal etterspørsel fra offentlige, private og frivillige organisasjoner, i tillegg til oppdrag for NRKs lokalkontorer, og bytteavtaler – barteravtaler – med lokalfjernsyn og andre brukere.

Norge er et vanskelig land for rikskringkasting. Med kringkastingsmonopol for radio og fjernsyn sto NRK overfor store vanskeligheter som vanskelig lar seg sammenlikne med andre land. Alt tyder på at NRK gjorde en framifrå innsats med dette, noe som kom kringkasting utenfor monopolet til gode både med hensyn til redaksjonell inspirasjon, og enda mer i hjelp til teknisk infrastruktur og kompetanse (egen erfaring).

De sendetekniske utfordringene med å bygge ut først riksdekkende radio, deretter riksdekkende fjernsyn, var mer krevende enn noen skulle tro. Når det også ble aktuelt med kringkastingsredaksjoner og teknikk utenfor Oslo var det absolutt ikke tilstrekkelig å gjøre noe i Bergen i tillegg, og det ble bygget opp lokalkontorer over hele Norge. Den undeliggende demokratidebatten i spørsmålet om NRKs distriktskontorer smittet også over da uavhengig allmennkringkasting skulle

etableres. Stortinget vedtok suksessivt at TV2 skulle ha hovedkontor i Bergen, NRK P2 i Trondheim, P4 i Lillehammer og Kanal 24 i Fredrikstad. Den tradisjonelle lokalpolitiske plasseringsdebatten har definitivt overlevd inn i det tid- og stedløse informasjonssamfunnet.

At det fantes kringkastingskompetanse, spredt ut over de fleste steder i Norge med en rimelig nærhet til et av NRKs lokalkontorer, var til hjelp for etablering av både radio og fjernsynskringkasting ut over NRK, som for etablering av uavhengige produksjonsselskaper.

Da NTVP etablerte seg, hadde praktisk talt alle erfaring og kompetanse fra NRK. Ikke alle hadde vært ansatt, og fått intern opplæring, men mange hadde gått gradene internt i ulike avdelinger i NRK før de satset på eget firma. (Intervjuer, Høylandet FTVP, Media Service, mars 2007).

5.4 Inntektsmodellen

Daglig leder og eier i Videomaker Nord og tilsvarende i Høylandet Film og TV-produksjon AS, var drivende for å etablere NTVP. Førstnevnte hadde vært ansatt i NRK i en årrekke før han stiftet sitt eget selskap. Den andre var en av initiativtakerne til Revyfestivalen på Høylandet, og hadde i den forbindelse fått god kontakt med underholdningsavdelingen i NRK i forbindelse med programmer som var produsert fra Revyfestivalen.

Høylandet Film og TV-produksjon produserte i 1991 et forskningsprogram som fungerte som en modell for uavhengige produsenter når de skulle produsere og finansiere programproduksjon for fjernsynskanalene:

«Havbeite - gullegg eller galskap» ble vist to ganger på NRK. Programmet ble produsert med støtte fra Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) og Direktoratet for Naturforvaltning (DN). Tor G. Heggberget fra NINA er oppført som «fagkonsulent» og er dessuten intervjuet som forsker i programmet. Han forteller at det var Høylandet Film og TV Produksjon som tok initiativ til programmet ved et foreløpig utkast til manus. Støtten til prosjektet ble gjort avhengig av om produksjonen skulle vises på NRK Fjernsynet. Heggberget var med på møter med NRK Sør-Trøndelag på Tyholt, som ble den formelle produsenten av programmet.

Utøvende produsenter var (daglig leder) fra Høylandet Film og TV Produksjon AS (manus og regi) og Svein Olav Kruse (kommentar og regi). Heggberget mener at programmet har gitt god respons for NINA, selv om de ikke har gjennomført en systematisk evaluering. Både DN og NINA blir synliggjort ved at institusjonsnavnene nevnes, kontorbyggene vises og flere forskere fra institusjonene intervjues.

Rulletekstene på slutten av programmet viser også et mønster for programmer som er produsert i samarbeid med sponsorer. I Havbeite går disse ettertekstene slik:

Programmet var produsert med støtte fra Direktoratet for Naturforvaltning og Norsk Institutt for Naturforskning

Produsert for NRK (logo) Sør-Trøndelag av Høylandet Film & TV Produksjon AS 1991.» (Karlsen 1992:35)

Nettverket organiserte seg etter denne modellen for å kunne påta seg oppdrag med større serier, særlig dokumentarer der offentlige institusjoner og landsdekkende organisasjoner med lokalkontorer kunne være med og bære kostnadene.

Komplementær forskjellighet og lokal forankring ga i tillegg både stordriftfordeler og et tilbud som NRK og TV2 kunne spare penger på. NRK og TV2 hadde muligheten til å bestille enkeltopptak i særlige tilfelle, og dermed spare utgifter ved å sende egne produksjonsteam for mindre oppdrag. Det var en mulighet TV-kanalene i hovedsak valgte å ikke bruke. Flere av de som ble intervjuet i NTVP gir uttrykk for å ha blitt behandlet kjølig, og tildels ignorert av tidligere kolleger i NRK. De har inntrykk av at de tidligere kollegene var misunnelige fordi de – som etablerere av egen virksomhet – ville tjene seg rike på utdanning og erfaring fra NRK. TV2 ville, på den andre siden, bygge opp egen infrastruktur. Etterhvert etablerte TV2 et eget nett av nyhetstringere,

få hadde kringkastingserfaring fra før. Først og fremst var det nyhetsjournalister med bakgrunn fra avis TV2 satset på, noe som kanskje kan forklares ut fra at Schibsted, som den mest aktive av TV2-eierne, hadde forankring i avis.

De som hadde forlatt NRK for å etablere eget selskap, følte seg sjelden ønsket «velkommen igjen». De satt med inntrykk av at gamle kolleger så på dem med en slags sjalusi og forargelse; Skulle de liksom gjøre seg rike på den kompetansen trofaste NRK-slitere hadde utviklet gjennom år? (Intervju, fotograf 1, mars 2007). De ble ikke uten videre ønsket velkommen i TV2 heller. Kanskje fordi Schibsteds innflytelse, og dermed den journalistiske aviserfaringen, var sterk? Kanskje fordi det i nærradio og lokal-TV, som også var en rekrutteringsarena å høste fra for TV2, fantes en skepsis til statskrigkastingens grundighet og «byråkratiske arbeidsmåte» som nok også kan forklares som en viss følelse av underlegenhet i faglig kompetanse. Det er heller ikke merkelig: Den som ville skaffe seg kringkastingskompetanse gjennom skolegang i Norge før kringkastingssonopolet ble brutt, måtte få det som ansatt i NRK, på et av institusjonens fagskole.-tilbud. (egen erfaring).

Summen av dette ble uansett det samme; TV2 løp ikke etter uavhengige videoproduksjonsselskaper eller deres ansatte, heller ikke når de gikk inn i landsdekkende allianser som NTVP hadde gjort. Dette var en skuffelse for flere i de minste av NTVP-selskapene, som hadde håpet at alliansen skulle få øynene opp for hva de hadde å tilby også som enkeltelskaper. (Intervju, fotograf 1, mars 2007).

5.5 «Kooperasjon» for en ny tid

Nettverk TV-produksjon var offisielt i drift fra 1. januar 1992. Selskapet ansatte daglig leder til Oslokontoret, og fant lokaler i Oslo øst. Oslokontoret kunne straks begynne å tilby innsats fra åtte produksjonsselskaper (opprinnelig ni, men et ble sjaltet ut tidlig i prosessen) som tilsammen hadde 28 ansatte, kunne bemanne åtte let-team, hadde tilgang til studios for flerkamera-produksjon samt redigeringsstudioer på Hamar. Bemanningen besto av fagfolk som i all hovedsak hadde fartstid fra NRK , og

kompetanse og kyndighet fra monopolbedriftens internskoler og fra det norske filmmiljøet.

Produksjonsselskapene som etterhvert ble drivende i nettverket hadde alle etablert et lokalt marked. Å tilslutte seg nettverket var for alle først og fremst et forsøk på å vinne et landsdekkende marked, ved å finne fram til et landsdekkende publikum via TV, og samarbeide ut fra styrke ingen av selskapene hadde alene. I tillegg til lokal forankring hadde de også sjangerspesialiteter og var spesialister på tematisk ulike spesialområder. I motsetning til nærradioer og lokal-TV stasjoner, som ofte søkte programsamarbeid for å styrke seg som massemedier, i forsøk på å finne fram til et bredere massepublikum og større inntekter, forsøkte produksjonsselskapene i NTVP å bygge på et samarbeid hvor hvert av selskapene hadde en forankring de andre ikke hadde, og kunne noe som de andre ikke kunne. Høylandet Film og TV-produksjon hadde spesialisert seg på landbruk og friluftsliv, og hadde sikret seg en sterk portefølje i oppdragsfilm for forsikringsselskaper. Bergefilm i Molde hadde spesialisert seg på undervannsoptak og spektakulære naturopptak forøvrig. Flere av de andre selskapene hadde tilsvarende spesialfelt.

For de minste selskapene var det et ønske at deltakelsen i nettverket kunne fylle opp, slik at de med kombinasjonen av lokal produksjon og produksjon for nettverket kunne sysselsette seg fullt ut. Med bakgrunn fra NRK-utdanning og praksis hadde de investert år i en kunnskap og posisjon som de i første omgang hadde svekket ved å slutte i NRK og begynne for seg selv. Forventningene til det nye markedet ga godt håp om at investeringen i kompetanse og fagkunnskap, og risikoen ved å si opp jobben i NRK, ville vise seg å bli en god investering.

Større selskaper, som Videomaker, Høylandet Film og TV AS og AS Media Service i Arendal, hadde få muligheter til vekst ut over den posisjonen de allerede hadde skaffet seg lokalt. De kunne vente på at behovet vokste i det lokale markedet, eller gjøre forsøk på å erverve større markeder utover landet. Den beste strategien for å vokse var å alliere seg med andre selskaper i omtrent tilsvarende situasjon, for å vinne et nasjonalt marked i samarbeid med andre.

Video Øst (som nå heter Fabel Aktiv) på Hamar, det største av nettverkselskapene, hadde sikret seg en posisjon i nasjonal fjernsynsproduksjon bl.a. ved å spesialisere på barneprogrammer for NRK. De hadde etablert egne produksjonsfasiliteter for flerkameraproduksjoner i studio og redigeringsuite som kunne ta store redigeringsoppdrag. Da NTVP etterhvert fikk endel slike oppdrag, ble ansvaret for produksjonen satt til et av selskapene, med redaktør og prosjektleder fra samme selskap. Forarbeidet ble koordinert av den felles produksjonslederen. Opptakene ble tatt lokalt, med det beste teamet som nettverket samlet kunne stille i området. Etterarbeid, redigering og ferdiggjøring foregikk stort sett hos Video Øst for større oppdrag med flere programmer i serie.

De ansatte i nettverksbedriftene hadde arbeidet på feltet i i gjennomsnitt mer enn ti år før NTVP ble etablert. Etablering av NTVP fortonet seg med andre ord som en ypperlig idé.

5.6 Ut i markedet

Arne Ebeltoft i Arbeidsforskningsinstituttet ble i 1991 kontaktet av NTVPs initiativtakerne, for å bistå i prosessen med å etablere nettverket. (Ebeltoft 1992:36). Da hadde initiativtakerne allerede vært i kontakt med en god del produksjonsselskaper og frilansere for å drøfte nettvekssamarbeid. Ebeltoft forteller om møtet der den endelige beslutningen om å samarbeide i nettverk skulle skje, på Triangel hotell i Oslo i 1991. Initiativtakerne hadde gått gjennom en lang diskusjons- og utsilingsprosess med mange deltakere og en rekke møter før det felles driftselskapet kunne stiftes. Da hastet det med å komme i gang, siden initiativtakerne var redd for å la sjansen gå fra seg til å inngå avtaler før TV2-oppstarten i september. Møtet på Triangel hotell tok en dramatisk vending da daglig leder i Høylandet FTVP trakk fram fem tusenlapper, la dem på bordet, og sa at det var Høylandets innsats for å komme igang. Dette «grepet», som ikke minst var retorisk, lokket de reelle diskusjonene fram fra møtedeltakere som til da bare hadde stilt seg positivt og

uforpliktende velvillig til nettverksidéen. Når det ble stilt krav til økonomisk innsats, kom også de vanskelig spørsmålene på bordet.

«Hvordan skulle en fordele oppdrag? Skulle en f.eks. gi fra seg oppdrag til nettverket som de hadde skaffet selv? Og hvordan skulle inntekter og tap (!) fordeles? Sto alle ansvarlig hvis én gikk konkurs?» (Ebeltoft 1992:39)

Kravet om å skyte inn en startkapital der og da ble i løpet av møtet frafalt, men «grepet» fikk likevel fart på prosessen.

Mye av tida fram til at Nettverket kom i gang med samarbeidet for alvor, ble brukt til å finne ut hvordan nettverket kunne organiseres. Det viktigste var likevel hvordan markedet ville reagere på tilbud fra NTVP:

«Et par av selskapene var små, nærmest enkeltmannsforetak. Video Øst var større, og følte nok i løpet av tida nettverket var i drift at de ofte ga mer enn de fikk igjen. Vi ville også styrke oss i konkurransen om oppdragsfilm til organisasjoner og institusjoner. Og vi ville etablere en form for samarbeid der vi kunne avlaste hverandre. Hvis Høylandet trengte et enkelt opptak fra Nord-Norge skulle det ikke være nødvendig å dra en mann ens ærende for å få dette gjort. Det samme tilbudet ville vi gi TV-stasjonene, til bruk både i nyhetsdekning og til andre småsnutter i ulike programmer.» (Intervju Videomaker, mars 2007)

Støtten fra Industrifondet og Distriktsutviklingsfondet lot vente på seg. Begge ville bidra, men de hadde problemer med å se videobedriftene som «industribedrifter». Etter at bedriftene var omdøpt fra industri- til produksjons- og servicebedrifter kom omsider støtten på kr. 350 000 fra Industrifondet , og det kom også positivt svar og 50 000 kroner fra Distriktenes utbyggingsfond (DU) til å sette igang nettverksarbeidet. Det skjedde først flere måneder etter at nettverksselskapet hadde etablert seg med eget kontor på Østkanten i Oslo (Ebeltoft 1992: 39-40).

Markedet der det i første omgang var lettest å skaffe oppdrag var hos større organisasjoner, institusjoner og offentlige etater. For at disse oppdragene skulle gå inn måtte NTVP først sikre forhåndgodkjenning for at en av TV-stasjonene ville vise programmene. Film og videoselskaper over hele Norge, som ville produsere for fjernsyn, sto i samme situasjon. De tilpasset seg at hos NRK ville de få betaling, selv

om den ikke var tilstrekkelig til å dekke de reelle kostnadene. Hos TV Norge, TV3, TV4 (Norge) og lokal-TV var det ingen betaling å hente, men disse kanalene kunne gi visningsgaranti som åpnet opp for at produsenter kunne skaffe sponsorstøtte.

«Vi satsa mest nasjonalt på NRK og det nystarta TV2. Vi så også muligheter for å selge samme pakka til de mange lokalTV-stasjonene. NRK ville ha mye for lite/ingen penger. Mye ekstern spons var nødvendig og dette ga noen ganger for mye føringer på innhold. (intervju Video Øst, mars 2007)

Både bedriftene og omsetningen til de enkelte varierte mye i størrelse. Til sammen hadde nettverksbedriftene en omsetning på 21 mill. kroner i 1990, og 23,3 mill. kroner i 1991. Bedriften som omsatte mest hadde en omsetning på 4,3 mill. kroner, mens den som omsatte minst hadde omsetning på 700.000. For 1992 hadde de lagt opp et felles budsjett på 31,2 mill. kroner, og beregnet at en tredel av dette ville bli generert som fellesprosjekter i nettverket. Første halvår var svært lovende. Før første halvår var gått, var kjølen strukket for nettverksprosjekter på 10-12 millioner.

«Vårt konkurransefortrinn i markedet var å levere større landsdekkende TV konsept. Det var nok av typen TV-seriar som «Smak av Noreg» og andre konsept som tok heile landet i bruk, som vekte mest åtgaurm i marknaden, og kor vi lettast kunne selje inn konsept som heile nettverket var delaktigei. Samstundes var det også fleire dokumentarprosjekt og liknande som einskilde eller eit fåtal av selskapa prøvde å få til, som lot seg realisere nettopp fordi ein hadde nettverket i ryggen. (intervju VestVisjon, mars 2007)

Før NTVP kom igang hadde flere av bedriftene allerede et samarbeid med NRK. Det var også NRK som var lettest å få til å inngå samarbeidsavtale med TV Nettverk, hvis bare eksterne sponsorer var på plass og betingelsene klargjort.

Noe vanskeligere ble det å få TV2 til å samarbeide. De største eierne i TV2 var Egmont, Vital og Schibsted. Egmontkonsernet eide store produksjonsselskaper i Danmark, først og fremst veletablerte Nordisk Film. Schibsted fikk det travelt med å bygge opp egne fasiliteter og produksjonsstudio i Nydalen, og utvidet kompetansen gjennom oppkjøp av produksjonsselskaper. Schibsted hadde også interesser i Filmparken hos Norsk Film AS på Jar utenfor Oslo.

For Nettverk TV-produksjon var håpet først og fremst at flere kontrakter fra NRK og TV2 skulle få fart i omsetningen:

«Signalene fra TV2 i startfasen var at de skulle produsere det aller meste ute, og praktisk talt ikke gjøre noe som helst selv. TV2-virkeligheten som de skisserte ble det ingen ting av, TV2s egenproduksjon ble sentralisert og de skrev kontrakt med enkelte nyhetssankere lokalt.» (intervju Videomaker, mars 2007).

«Vi skulle stå sterkere når TV2 ble dannet, også i forhold til NRK og store private oppdragsgivere i Oslo. Innsalg og finansiering var viktigst. Minst viktig: manus. Alle hadde sine sterke sider som felleskapet hadde fordel av.» (intervju Høylandet FTVP, mars 2007)

NTVP hadde flere produksjonsmøter med TV2. Der ga nettverksrepresentantene klart uttrykk for at de ønsket å ha et utstrakt samarbeid med TV2. De fikk til svar at de som ønsket å arbeide med TV2 måtte ha tillit til TV2s ledelse. NTVP-representantene la igjen to permer med nyutviklede, originale programidéer for å vise seg tilliten verdig. De fikk aldri noe tilslag på programforslagene, men etter en tid mente TVNP-deltakene at de begynte å kjenne igjen idétilfanget i programmer i TV2s egenproduksjon, uten at TV Nettverk fikk en øre for ideer eller konsept. Dette var før salg av programkonsepter ble et av de viktigste og mest lønnsomme salgskonseptene i kommersielt fjernsyn.

Denne listen over endel av programseriene Nettverk TV-produksjon sto for, viser at markedet var der, helt fra start:

- Smak av Norge, 40 programmer for TV2 (1994-95)
- Gløtt inn i norsk forskning, 218 sekvenser for NRK (fra 1992)
- Hus og landskap i Norge, NRK-serie 24 programmer (1992- 93)
- Mitt hjem er min borg, NRK-serie (1995)
- Nysgjerrigperiskopet (i hovedsak Video Øst) NRK serie (1991-1995)
- «Aldri i livet» NRK serie med Stein P Aasheim. (1995)
- «Et år i isbjørnens rike» NRK (1998)

Lista er ikke fullstendig, og jeg tør heller ikke innestå for at de årstallene som oppgis er produksjonsår. Likevel kan vi av lista se at det først og fremst er NRK som har benyttet seg av tilbudet fra NTVP, og at de fleste programseriene må ha vært avtalt

før 1995. Hva var det som skjedde midt på 1990-tallet, som gjorde tilbudet fra NTVP mindre attraktivt for TV-kanalene?

5.7 Arbeidsdeling

Samholdet mellom medlemsbedriftene var særdeles godt. Små ansatser til uenighet, misunnelse, følelser av å få for liten andel i de kontraktene som kom inn og liknende ble tatt opp umiddelbart, gjennomdiskutert og løst. (Intervjuer Fotograf 1, Vest Visjon, MediaService, Videomaker, Media Øst, mars 2007).

Arbeidsdelingen selskapene i mellom, også når produksjoner skulle fordeles og realiseres, var uproblematisk. Grenseoppgangen mellom hva som var de enkelte bedriftenes produksjoner, og hva som kontraktsmessig «tilhørte» nettverket ble løst fra start av. Oppdragsgivere de enkelte selskapene hadde innenfor sitt geografiske område ble uansett regnet for å være det enkelte selskaps kunder. Større produksjoner, som krevde innsats fra nettverket og kanskje også opptak over hele landet, ble NTVP-produksjoner.

Planen var å selge inn fra Oslokontoret, og spre oppdragene utover. Når oppdragene eller ideene var solgt inn, ble et av selskapene valgt til å være ansvarlig, med daglig leder som produsent og/eller redaktør. Deretter fordelte selskapene oppgavene seg i mellom. Det var lite uenighet om hvem som skulle gjøre hva. Fordelingen ble gjort også i forhold til hvilken spisskompetanse de enkelte selskapene hadde. (Intervju Videomaker, mars 2007)

De enkelte selskapene, som fikk ansvar for nettverksproduksjonene, fakturerte direkte, og satte inn en prosentandel av inntektene til felles drift av nettverket. Det første året så denne andelen ut til å være rikelig i forhold til hva driften av Oslokontoret mv. hadde behov for. Samarbeidsfeltene det først og fremst ble satset på var å skaffe sponsorstøtte, sikre produksjonsoppdrag og få bekreftet avtale om sending med TV-selskapene. Dette skulle være Oslokontorets oppgave, om nødvendig med hjelp fra ledelsen i produksjonsselskapene. Langt på vei var det også initiativtakerne som drev prosessen om hvem som skulle være med. Daglig leder for

Media Service ble raskt trukket inn i ledelsen, sammen med dagliglederne fra Videomaker og Høylandet FTVP.

«Arbeidsdeling var aldri noe problem fordi nettverket aldri var involvert i bedriftenes lokale kunder. Nettverket jobbet kun med TV-produksjoner – og det var produksjoner som hvert enkelt selskap neppe hadde fått til på egenhånd. Det sier seg selv at vår posisjon overfor TV-stasjonene ble styrket fordi aktivitetsnivået ble større enn hva vi hver for oss kunne få til. Beslutningene ble fattet svært demokratisk.»
(Intervju Bergefilm, mars 2007)

Produksjonsselskapene hadde altså få problemer med å få samarbeidet seg i mellom til å gli. De drivende i nettverket oppsummerer det som en gevinst av nitidig organisasjonsarbeid og planlegging i startfasen. De gjorde en grundig jobb da nettverket ble etablert, og slapp krangel om hvem som skulle få oppdragene etterhvert. Fordeling etter kompetanse, plassering og et rotasjonsprinsipp fungerte greit. Det er også en av forklaringene som gis for at nettverket holdt sammen så lenge, også etter at markedet ikke innfridde i forhold til forventningene.

Den andre var at de involverte hadde stor glede av å dele på kunnskaper og ideer.

«Vi følte oss nok ganske like: felles aldersgruppe, samme bakgrunn, mange utbrytere fra NRK, sterk journalistisk, pedagogisk og filmatisk basert erfaring. Etterhvert savnet vi endel yngre blod. Det kom jo inn i form av nyansettelser i noen av firmaene, men det var vi «gamle» som drev samarbeidet. (intervju fotograf 1, mars 2007)

Nettverk TV-produksjon hadde årlige samlinger. Til å begynne med var disse samlingene bare for ledelsen. Det tok ikke lang tid før samtlige ansatte og tilknyttede frilansere også fikk være med på samlingene. Mens forventningene i den tidlige fasen av nettverksamarbeidet knyttet seg til om nettverket skulle få mange oppdrag som supplerte de lokale oppdragene de enkelte bedriftene klarer å skaffe selv, er oppsummeringen i ettertid at det var det interne samholdet og fellesskapet som ble viktigst etterhvert. Da ble det lagt større vekt på kunnskapsdeling og faglig samvær. Spørsmålet blir følgelig om nettverkssamarbeidet startet for tidlig, om muligheten for å lykkes ville vært bedre etterhvert som markedet for uavhengig fjernsynsproduksjon modnet, og kanalene fikk råd til å betale det programmene koster.

5.8 Samarbeidet slår sprekker

Da markedet sviktet, ble det åpnet for diskusjoner om å inngå samarbeid med større selskaper, som hadde kortere vei til TV-kanalenes innkjøpsavdelinger i Bergen og Oslo. Det ble forhandlet med et stort produksjonsselskap i Bergen, for å komme tettere inn på TV2. Da det kom til stykket, og valget skulle tas, var selskapene ganske samkjørt i uroen over at Bergenselskapet kunne bli for dominerende. Etterhvert ble det også mindre gnisninger mellom flere av nettverkselskapene og Video Øst. Video Øst var ikke av de aller største produksjonsselskapene, men hadde de tekniske fasilitetene nettverket trengte, og mange oppdrag fra NRK som nettverket gjerne skulle hatt del i. Hamar-selskapet syntes ofte de ga mye, og fikk lite igjen.

Daglig leder på NTVPs Oslokontor hadde ingen erfaring med video- og TV-produksjon, og skulle først og fremst stå for løpende markedsføring og kontakt med kundene i Oslo. Kompetanseproblemet skulle i første omgang bli løst ved at en av lederne for de største produksjonsselskapene i Nettverket deltok på salgsmøter med TV-kanalene. Det fungerte greit de første par årene, men etterhvert som salg og markedsføring tok stadig mer av tiden de sentrale lederne skulle bruke til å holde eget selskap på beina, ble samarbeidet mer anstrengt. Ikke minst skyldtes det at salgsarbeidet ikke utløste de store kontraktene. Tidsforbruket ble skjevdelt, og det fantes heller ikke økonomi eller regler for å dekke slik innsats, når kontraktene ikke kom i havn.

Noen episoder rundt 1995-96 førte til kontroverser mellom bedriftene ute i distriktet og Oslokontoret. Samarbeidet slo sprekker. Det oppsto interne personalproblemer da Oslokontoret skulle bemannes sterkere, og ledelsen fra nettverkselskapene måtte gripe inn. Flere var misfornøyde med salgsresultatene. Det var heller ikke like avklart hva som skulle være arbeidsdelingen mellom Oslokontoret og nettverkselskapene.

«Det var Oslokontoret som skulle ta salgs jobben sentralt, men en av oss måtte være med på viktige møter fordi kompetansen var i snaueste laget hos nettverkslederen. Forholdet til Oslokontoret ble dårligere etter hvert som resultatene uteble. Kontoret i Oslo var viktig fra starten, mindre viktig etter hvert som lederen ikke dugde. Selskapene samarbeidet mye utenom kontoret i Oslo. Alle visste om det, og det var bare fordeler, vi utnyttet hverandre mye til gjensidig glede. Vi fordelte jobbene uten konflikter av noe slag. Aldri dyp uenighet, meget fine diskusjoner om de vanskelige spørsmålene. Samarbeid selskapene imellom ble viktigst, og Oslokontoret fulgte opp i den grad kontoret evnet det. (intervju Høylandet mars 2007)

Etterhvert innser nettverksselskapene at Oslokontoret ikke kan klare å være noen drivkraft for å få fram ny produksjon, fordi know-how og erfaring med film- og fjernsynsproduksjon mangler:

«Oslokontoret var alltid med da vi besøkte stasjonene. Vi var vel litt skuffa over hva 1 ½ person klarte å dra i land. Ofte var det vi fra de enkelte selskapene som borga for innsalget pga. faglig tyngde. Evnen til organisering og kompetanse, tv-faglig, men også ut fra hvordan man bygger og driver nettverk, var for svak hos ledelsen på Oslo-kontoret. Der var vi for lett bemanna, fra starten, og etter min mening er dette mye av grunnen til at vi måtte gi oss. (Intervju Video Øst, mars 2007)

Det ble til at eierselskapene grep inn, tok initiativer overfor TV-kanalene, og slutta å vente på at Oslokontoret skulle gjøre dette:

«- Samarbeidet med Oslo-kontoret startet veldig optimistisk, men endte med endel frustrasjoner. På mange måter følte vel eierfirmaene seg sterkere enn lederen. Dette bød etterhvert på endel surhet. De første årene var samarbeidet bra, preget av optimisme og vilje til samhold og samarbeid. Lederen var rekruttert fra en helt annen bransje, og manglet den felleskulturen som alle vi andre sprang ut av, nemlig NRK, film- og dokumentartradisjonen. Jeg vet faktisk ikke riktig om Oslo-kontoret tok all kontakt med TV-selskapene, jeg tror vi også sto for mye av den kontakten sjøl. (Intervju fotograf 1, mars 2007)

Selv etter at samarbeidet hadde vart i flere år oppsto det problemer med å avgrense hva som skulle være Oslokontorets oppgaver:

«Vårt forhold til Oslokontoret var i det store og heile godt, men det utvikla seg ein viss polarisering mellom Oslokontoret og ein del av nettverksselskapa. Litt av problemet vart at vi ikkje var samstemte nok i kva vi ville at nettverksselskapet/Oslokontoret skulle vera, - kor langt vi skulle forplikte oss. Vi hadde lange diskusjonar om vi ville at Nettverket skulle vere eit servicekontor for einskildmedlemene, eller om det skulle vera ein meir strømlinjeforma og forpliktande organisasjon. At vi ikkje fekk til ein avklaring på dette området, førte til at det etterkvart skjedde ein polarisering mellom Oslokontoret og dei einskilte verksemdene og at samarbeidet etterkvart smuldra opp. Oslokontoret var nok ikkje alltid på bølgelengde med nettverksmedlemene og levde sitt eige liv, men samstundes var nok medlemselskapa ikkje tydeleg nok på kva som skulle vera kontoret sitt mandat. (intervju VestVisjon, mars 2007)

Flere mente det var en feilsatsing å ikke sikre at de som skulle representere selskapene i det geografisk mest betydelige markedet hadde tilstrekkelig faglig kyndighet, og neppe ville få det heller uten praktisk erfaring med film- og fjernynsproduksjon. En annen teori er at markedet for oppdragsproduksjoner ikke utviklet seg slik nettverksselskapene hadde håpet, og at selskapene ikke klarte å ta den utfordringen det var å endre retning i forhold til hva markedet ville ha.

Nettverkjobbingen tok tid og vi følte vel alle at vi brukte mye ressurser – ofte på idèer og prosjekter det aldri ble noe av. Det var en tendens til at gløden var størst når vi møttes. Tilbake i hver vår bedrift ble det ofte gjort andre prioriteringer. Oppfølgingsrutinene var kanskje ikke de beste. (Intervju BergeFilm, mars 2007)

For det tredje er det lett å se at da nettverkselskapene hadde brukt opp entusiasmen mangla det noen gammeldagse biter av Webers byråkrati, av strukturerte plikter som var nedfelt i regler for kvalitetskontroll og framdrift:

Kommunikasjonen var god i starten. Då var vi jo pionerar og skulle sette idear ut i livet! Men kommunikasjonen var ressurskrevande og gav etterkvart for liten avkastning. I starten gjekk ting greit og vi greidde å følgje opp slik at vi leverte til rett tid og med god nok kvalitet. Men vi greidde ikkje å lage system for kvalitetskontroll og rutinar som sikra arbeidet framover og i vanskelegare periodar. Samarbeidet mellom selskapa var viktigast i ettertid. I starten og på høgden var felleskapet mot eksterne partnere viktigast. Hadde vi greidd å oppretthalde det som viktigast, ville nettverket kanskje eksistert framleis. (intervju Vest Visjon, mars 2007)

Mye reising, mange telefoner, mye strev utenom det bedriftene helst ville og ønsket å drive med – produksjon som kunne faktureres. Da epost og web ble vanlig fra ca. 1995, ble det lettere å kommunisere, både internt og mot markedet. Nettverket besto av teknologisk oppegående personer, som tok kommunikasjonskanalene i bruk så fort som råd. Etterhvert ble det mange eposter og en del telefonkonferanser.

Det hjalp ikke. I ettertid oppsummerer deltakerne at de kom til et punkt hvor de måtte satse på langt mer krevende måte, eller oppløse den formelle delen av samarbeidet og gå videre som gode venner.

Hadde det hatt noen hensikt å prøve å holde NTVP i live? Hva ville de gjort annerledes om de skulle startet noe tilsvarende i dag, med muligheter for mer effektiv kommunikasjon konferanser på nettet, digitalisering og uhyre forenklet levering av arbeidsresultatet mv?

«Etter mitt syn har bransjen endra seg masse etter at nettverket var aktive. Det er mange fleire aktørar og TV- kanalar. Mange aktørar er også blitt store og profesjonelle verksemder. Nettverket var tidleg ute, hadde god fagleg kompetanse og kunne utvikla oss til ein viktig aktør i dagens medie-Norge om vi hadde vore målbeviste, greidd å skape oss ein felles horisont og greid å samarbeide tettare mot same målet.»
(Intervju VestVisjon, mars 2007)

Fotograf 2 hadde ingen eierinteresser i NTVP, men han var en av de mest brukte frilanserne, og tok oppdrag for flere av selskapene. Det gjør han fortsatt, men med ganske fast base i Videomaker. Posisjonen, at han ikke hadde egne interesser, men samtidig opplevde nettverkssamarbeidet på nært hold, gjør at han lettere klarer å vurdere hva som kjedde underveis både innenfra og utenfra:

«Fra mitt ståsted, anså jeg samarbeidet som lite utviklet. Det oppstod etter hvert ulike motivasjoner for å drive samarbeidet, og det ble ikke løftet over til nye spor. Litt av problemet tror jeg var at det var de samme som drev nettverket hele perioden. Initiativtakerne var daglig leder i de forskjellige bedrifter. De bestod stort sett av ganske like mennesker, som ikke var villig til å forandre viktige deler av driften. Videomaker jobbet kanskje mest for å møte de største forandringene, men det ble ikke tatt imot. Dermed trakk daglig leder seg mer og mer fra samarbeidet. Men – på den andre siden – et styre bestående av enkeltledere kan være vanskelig å forandre. Jeg tror de forandringene som ble foreslått ble oppfattet som for store, og at bedriftene ville miste sin plattform. Derfor var de ikke mulig å gjennomføre. (Intervju fotograf 2, mars 2007)

I nettverksarbeid må en kunne våge noe, også når det ikke er helt klart hvilken retning samarbeidet kommer til å ta. Ikke minst er det viktig at alle i nettverket – og i denne sammenhengen inkluderer også det personene som ikke har eierinteresser, men fortsatt spiller en betydelig faglig rolle i produksjonene, ikke mister troen på at de som er satt til å lede klarer oppgavene.

Samarbeidet burde blitt fundamentert på et annet plan. Utvikling av medarbeidere i de forskjellige bedriftene, som igjen kunne styrket profesjonaliteten rundt omkring. Og det burde kommet inn nye koster i ledelsen – men da måtte de som satt i styret vært villig til å se at samarbeidet kanskje tok en annen retning enn de hadde tenkt. I bunn og grunn tror jeg at håpet rundt omkring var at hver enkelt bedrift skulle få mer enn de skulle gi. Og når alle bedriftene ble drevet marginalt var det lite å gi.

Kanskje gikk NTVP ut på dato – uten at noen var villig til å legge inn ferskvarer. Utad vil jeg kanskje tro at organisasjonen ble sett på som litt satt?» (Intervju fotograf 2, mars 2007)

Nettverket hadde skapt gode relasjoner som ikke lot seg slette med det, og de av selskapene – og personene i selskapene – som er i virksomhet samarbeider fortsatt når anledningen byr seg. De er fortsatt et nettverk selv om det formelle samarbeidet i NTVP ble oppløst.

5.9 Kunne NTVP gjort annerledes?

Markedet innfridde ikke i forhold til de store forventningene NTVP hadde på forhånd. Det ble mindre etterspørsel etter dokumentarer, og økt vekt på lettproduserte underholdningsproduksjoner i studio; leker og konkurranser, talkshow og studiodebatter. NTVP hadde ikke forberedt seg på en slik motgang, eller på at det kunne bli nødvendig med retningsendring. I ettertid konsentrerer de mye av ettertanken og refleksjonen over hva som skar seg i hva de selv eventuelt gjorde feil, mindre om hvordan massemediemarkedet endret seg og hva som ble etterspurt. Hva ville nettverket gjort hvis de skulle gjort noe liknende igjen?

I hvert fall angrer de ikke på det grundige forarbeidet:

«Grunnen til at vi holdt sammen så lenge vi gjorde var langt og grundig forarbeid. Da samarbeidet sprakk var det fordi noen - jeg blant annet - mente vi skulle gå videre i retning mer integrering av selskapene og etterhvert til fusjon av selskapene. Det måtte også medført en annen organisering av arbeidsdelingen, f.eks. at all redigering og det meste av utstyrsparken, ble lokalisert til Hamar. Problemet vårt ble personlig eierforhold til egen bedrift. Da vi gikk inn på det personlige, lokale eierskapet de enkelte selskapene hadde til utstyr og selskap, ble det for sterkt for mange.

Først ville vi ha produksjonsfellesskap. På slutten var vi bare et relasjonsfellesskap. Hadde det fint i lag, men lite felles produksjon. Vi måtte ta et valg, og valgte å skilles som gode venner. Vi kom aldri dit at vi fikk en mer fasttømret og fast struktur. (Intervju Videomaker, mars 2007)

Tidligere i oppgaven har jeg lagt vekt på uformell entusiasme, anti-hierarki og avstandstaking til byråkrati, med god støtte i skriftlige kilder. I NTVP er den profesjonelle kompetansen og entusiasmen ikke tilstrekkelig når motgangen kommer. Da mangler fastsatte regler, produksjonsrutiner og infrastruktur å falle tilbake på. Det ble gjort forsøk på å få etablert slikt etterhvert, men det lyktes ikke:

Det var vanskelig å få formalisert det ordentlig. Alle ville gjerne ha fordelene, men ikke alle var forberedt på å ta konsekvensene. Den uformelle ledelsen (lederne fra Høylandet, Videomaker, Media Service) la ned mye tid i en del prosjekter uten at det administrative arbeidet ga økonomisk uttelling. Gratis innsats for nettverket gikk ut over kapasiteten i eget selskap, og da ble det vanskelig. I et tilfelle kom et av selskapene så ille ut at nettverket styrte en ekstra produksjon utenom tur til dette selskapet, for å hjelpe det over kneika. Svakheten var at enhetene var for små. Alle var litt for svake kapitalmessig. Vi la for stor vekt på entusiasme, mindre på kunnskap og kapital. Markedet endret seg fort. Mange små sammen var ikke tilstrekkelig, Finansiell tyngde til å stå av en trøkk ble nødvendig, og det hadde vi ikke. (Intervju Videomaker, mars 2007)

Bransjen har endret seg kraftig. Den er dominert av store mediekonserner, som har sikret seg både horisontal og vertikal kontroll, dvs. både i flere typer medier, og gjennom hele produksjonskjeden. Likevel er ikke mye kapital, samlet på få hender, eneste oppskrift på å få til noe:

Hadde vi handtert situasjonen i tide, og fusjonert selskapene, ville vi i dag vært en av de store i TV-produksjon. Jeg tror fortsatt at hadde vi gått videre på den veien hadde det blitt vellykket. Et nettverk som opptrer solid foretningmessig sammen, med ulik kompetanse og lokal forankring, er akkurat det som mangler i bransjen. Vi trengte å forplikte oss - fra gentlemen's agreement til tettere organisasjon. Ikke alle trengte å ha hvert sitt kamera og egen redigeringsenhet hjemme i stua. Slike idéer utfordret det personlige eierskapet i de enkelte selskapene. Det ble problematisk.

Bransjen nå? Når vi ser på firma i vår bransje som har lyktes å etablere en betydelig produksjon uten å være eiet av de stor mediekonsernene, ser vi at de har begynt i det små, og sikret vekst. Det finnes slike selskaper, startet av et par frilansere, som har fått sterk posisjon i bransjen. (Intervju Videomaker, mars 2007)

Bransjen fortsetter å endre seg. Videomaker er i dag et produsentselskap som ikke baserer seg på ansettelser, bare på frilansere. Selskapet har produsert flere større, internasjonale TV-serier de siste årene. Andre av nettverkselskapene, og aktørene som var med, har etablert virksomhet innen andre medier i tillegg til oppdragsfilm og fjernsyn. MediaService leverer også Flashanimasjoner og andre web-formater til kundene, integrert med oppdragsfilm og reklame. Daværende daglig leder for VideoØst leder et innovativt firma i grenselandet mellom Internettproduksjon og

forskning. Nettverket ble oppløst i 2000. Fortsatt er de et nettverk. Kan hende er det slik at løse band, denslags som er effektive for å få jobb ol. faktisk forutsetter bånd som i fortida var knyttet fastere sammen.

Jeg har kontakt med alle i nettverket som fortsatt er i produksjon. Det er nyttig når det trengs, uten besvær med mye administrasjon. Skulle vi gjøre noe tilsvarende igjen ville jeg forutsatt at vi samarbeidet og organiserte oss tettere, forretningsmessig, helt fra start av. Jeg tror ikke lenger på å slå sammen mange svake enheter, da blir bare alle svake. Et lokomotiv med finansiell styrke må ta føringen, særlig når bransjen er slik den er. Det trengs høy driftskapital, og finansiell evne til å holde produksjon og drift flytende gjennom en produksjon til inntektene kommer. Selve produksjonen kan etter kontrakten gå i underskudd, men kan lønne seg i lengden når sekundærinntektene kommer inn. Det er ingen som går inn i produksjon i dag uten å ha sikret seg alle rettigheter. Det lønner seg rett og slett ikke. Når de nye mediene for alvor kommer på banen, vil det snu bransjen opp/ned. Ingen vet sikkert hva som vil skje, og det forklarer hvorfor alle vil sikre seg så mye de kan av rettigheter og muligheter nå. I dag er det umulig å leve av å være et fasilitetshus, og bare drive produksjon. Søker jeg filmfondet dekker ikke det kostnadene ved å drive enhetene, og jeg må gå inn med egenandel. Du må sitte med rettighetene, ellers har du ikke inntektsmuligheter. Endringene i bransjen vil galloppere i framtida. Andre distribusjonsformer forrykker balansen. Det er derfor alle forsøker å grabbe til seg alt de kan nå. Vi gikk første skritt som var vellykket, og så gikk vi i stå. Men vi var sterke. Hadde vi utnyttet styrken, kunne vi multiplisert innsatsen mange ganger. (Intervju Videomaker, mars 2007).

Forestillingene om omlandet, forventningene til hvordan produksjonsmarkedet ville utvikle seg når TV2 kom på lufta, og om det ville bli tøffere konkurranse om oppdragsproduksjonene, blir det lagt lite vekt på i etterpå-forklaringene.

Ebeltofts rapport fra igangsettelsen av nettverket blir skrevet høsten 1992.

Optimismen gjenspeiler hvordan de som deltok i nettverket opplevde situasjonen i startfasen. Forbildene var bedriftsnettverk i Italia og Danmark. Tilgang på midler i støtte fra Industrifondet og muligheten for å få oppdrag fra TV2 og NRK ble viktige drivkrefter for å få samarbeidet i gang.

NTVP fikk støtte fra Industrifondet noen måneder etter at Oslokontoret var etablert.

Da Ebeltoft skrev sin sammenfatning av samarbeidet, og konstaterte «De har suverent

lyktes i å utvide sitt marked og sin produksjon» var det gått et knapt år fra stiftelsen av selskapet. Han hadde fulgt nettverket i omlag et år. Det var kanskje litt tidlig å slå fast hvor vellykket nettverksdannelsen hadde vært. (Ebeltoft 1992:33).

5.10 Ikke helt Italia

Næringsnettverkene med nye samarbeidsformer i Emilia Romagna og Toscanaregionene i Italia var basert på at små, selveiende bønder, uten tradisjon for å være underlagt godseiere, utviklet kooperasjoner med andre bønder. De samarbeidet om produksjon, videreforedling og markedsføring. I de samme områdene fantes også en monokulturell handverkertradisjon i byene, der handverket gikk i arv. Mellom disse handverkerfamiliene hadde det også utviklet seg et liknende kooperasjons-samarbeide. Italia var i dyp krise gjennom 1950- og 1960-tallet. Krisen traff landbygda hardest, og det offentlige støtteapparatet var svakt utbygget og kunne ikke dempe skadevirkningene. Noe av det samme som skjedde i Norge under tysk okkupasjon skjedde i disse tiårene i Italia; Både bønder og handverkere skaffet seg verksteder og ekstranæringer ved siden av sine opprinnelige yrker. De samme som hadde etablert kooperativt samarbeid innen jordbruk og handverk fortsatte å arbeide og bytte innsats og varer med hverandre, også for ekstraproduksjonen. Dette ble etterhvert en levedyktig småindustri som fikk støtte fra handverkerforbund og myndigheter, banker og andre kredittinstitusjoner. Handverkerorganisasjonen hadde styrke til å påta seg oppgaver de enkelte småbedriftene ikke kunne håndtere alene. Etterhvert ble det også etablert en felles paraplyorganisasjon – ERVET – som bistod småbedriftene i utfordringer knyttet til teknologi, finansiering, markedsføring mm. Etterhvert fikk småbedriftene offentlig støtte og privilegier større bedrifter hadde ansett som en selvfølge. (Ebeltoft 1992: 22).

Erfaringene fra Italia inspirerte Danmark til å satse på et nettverkssamarbeid mellom småbedrifter, med en budsjettpost på 150 millioner kroner til et nettverkssamarbeid mellom danske småbedrifter. I løpet av få år hadde 5000 danske småbedrifter forpliktet seg til et gruppesamarbeid der økt eksport var målet. Norge ble inspirert av

oppslutningen om satsingen i Danmark, og Industrifondet satset ti millioner på et tilsvarende prosjekt. På kort tid hadde 1000 bedrifter fra en rekke bransjer meldt seg på. Programmet skulle kjøres i tre faser, slik at bedriftene først var med i en prosjekteringsprosess for å planlegge samarbeidet, deretter deltok i etablering av samarbeidet før samarbeidet ble iverksatt med støtte i innkjøringsfasen.

Framveksten av solidariske næringsnettverk motsier forestillinger om økonomiske konkurrenter som bare handler i egeninteresse. I følge tradisjonelle, økonomiske modeller (Hobbes, Adam Smith mv.) er samfunnet summen av frivillige transaksjoner mellom uavhengige markedsaktører, basert på rasjonell egeninteresse. Samfunnet kan følgelig bli sett som en selvregulerende system mellom frittstående, markedsaktører som først og fremst handler med full oversikt og hensikt for egen vinning. Alle andre fenomen som måtte dukke opp, og som lett kan forklares som vennskap, solidaritet, kunnskapsdeling og nettverking blir forstått som utenforstående faktorer eller forstyrrelser det er rett å se bort fra. Eventuelt blir de forklart med bakenforliggende egeninteresser som ikke synes på overflaten. Granovetters kritiserer økonomifaget for ikke å gi noen forklaring på hvorfor økonomiske aktører samarbeider hvis de ikke har umiddelbar gevinst av det. Samtidig har sosiologien en viss tradisjon for å overse at markedsaktører som solidariserer seg, nettverker og samarbeider også kan ha interessegevinst i sikte. De to samfunnsfagene både under- og oversosialiserer markedsaktørene. (Granovetter 1992)

Ebeltoft viser at NTVP representerte en annen type økonomi enn Adam Smith var talsmann for. Og det var sant nok, i den forstand at det var lite hierarki og lite spesialisering i NTVP, ut over hva selskapene brakte med seg inn da NTVP ble etablert. Tydeligvis var det også for lite kapital da det begynte å røyne på. Dessuten er det forskjeller på mataukbedrifter i Nord-Italia og TV-industri i Vesten, Norden inkludert.

Adam Smith, og senere Friedrich Taylor, forutså en økt rasjonalisering og effektivisering i arbeidsdelingen, med arbeidsfunksjoner spesialiserte til det ytterste. Konsekvensen ville bli - og ble langt på vei – industrisamfunnet:

«...masseproduksjon med sterkt gjentakelsespreget arbeid for svært mange av de ansatte i bedriften. Resultatet av denne spesialisering er monotoni og ensidig slitasje, med en tiltakene grad av slitasjesykdommer...» (Ebeltoft 1992:52)

5.11 Kommersj i alle kanaler

Før synden kom inn i fjernsynsverdenen var det et greit samarbeid om offentlig informasjon via TV-kanalene. Så sent som i 1999 produserte Statens informasjonstjeneste 16 programmer i serien «Fulle 5», med informasjonssnutter fra offentlige etater. De var etter avtale med NRK gitt fast plass på programplanen.

Statens informasjonstjeneste var også faglig behjelpelig når statsetatene skulle få produsert tv-spotter og fjernsynsinnslag til bruk på lokal-TV og på kanaler utenfor NRK og uten NRKs produksjonsapparat. I begge tilfelle var formålet å kunne utbre offentlig informasjon om rettigheter, muligheter og plikter innbyggerne hadde overfor offentlig sektor. Dette tilbudet tok slutt da Statens informasjonstjeneste ble lagt inn under Statskonsult i 2001, og et par år senere ble bolagisert (skilt ut som frittstående selskap med resultatansvar) sammen med Statskonsult.⁹

I kringkastingsbransjen ser de tidlig at kommersialisering av mediene kommer med full tyngde.

I NOU 1992:21 «Ikke bare ord... Statlig informasjon mot år 2000» heter det at NRK erkjenner å stå i en ny konkurransesituasjon. Likevel hevder de å kunne ivareta de viktigste prinsippene for allmennkringkasting, og ser ingen tendens til at de mest populære programpostene har ekspandert på bekostning av de mer seriøse og informative programtypene. Populærprogrammer som sport, film og underholdning har økt andelen av sendetida, men fortsatt får kultur og informasjonsprogrammer med smalere appell sendetid, også i prime time. NRK erkjenner at slike programmer har betydelig mindre seertall. Samtidig blir det påpekt at programsjangerene endrer karakter. Alvorlige samfunnsproblemer tas opp som underholdning i helgesendinger i primetime, ofte med kuriøs eller sterkt personvinklet fokus. På den ene sida svekker det muligheten til å gi alvorlige tema seriøs behandling. På den andre sida øker

⁹ (Kilder: Virksomhetsplan 1999 og årsmelding 2000 fra Statens informasjonstjeneste)

mulighetene for å nå fram til flere seere med slike temaer, heter det. NRK understreker også at lokalt forankrede programmer har stor publikumsoppslutning både i radio og fjernsyn, trass konkurransen fra nærradio og lokal-TV. I meldingen påvises også endringer i de andre mediene, som påvirker myndighetenes muligheter for saklig informasjon. Disse endringene oppsummeres slik:

- «Stadig færre områder har mer enn en avis
- Avisene blir mindre involverte i partipolitikk
- De endrer presentasjonsform
- Spesialiseringen øker
- Stadig flere aviser inngår i kjeder med felles eiere
- Større krav til lønnsomhet. » (NOU 1992-23: 57).

Fjernsynets betydning for nyhetsformidling øker etter at TV2 kommer på lufta i 1992. Det er en forventet utvikling av nyhetskonkurransen mellom NRK Dagsrevyen og TV2-nyhetene. På få år fører denne konkurransen til at fjernsynet blir agendasetter i massemediene. Konkurransen mellom linsensfinansierte og reklamefinansierte fjernsynskanaler er ikke enestående for Norge, og heller ikke den eneste faktoren som påvirker massemediene i en slik retning. Over det meste av vesten blir medienes prioritering av nyheter og dokumentar et offentlig debatttema.

I august 2003 tar forskergruppa for Makt og demokratiutredningen opp medieutviklingen i sluttrapporten «NOU 2003: 29 Makt og demokrati». Nå er massemediene blitt den sentrale arena for politisk interessekamp, men mediene er ikke lenger tydlige representanter for politiske partier og institusjoner, og har nå erobret makt til å kreve at ledelsen i politikk og andre institusjoner tilpasser seg medienes formater. Mediene er også mer preget av en rask, teknologisk utvikling, og drevet fram av raskere informasjonsformidling. Digitalisering og nett har skapt nye kommunikasjonsformer og -kanaler, og tidligere muligheter for offentlig styring av kommunikasjon er undergravd. Nye, mer sentraliserte eierkonsentrasjoner, både i produksjon og formidling, har overtatt. Lønnsomhet er blitt viktigere, og de store mediekonsernene har i økende grad kontrollen over hele medieprosessen, fra idé til produksjon til distribusjon.

«Den politisk styrte medieordenen er nær fortid. Det finnes rester av den i forestillingen om allmennkringkasting og i konsesjonsbetingelser, begrensninger av reklame og støtte til variert presse. Likevel er medieordenen revolusjonert gjennom en kombinasjon av politiske vedtak, teknologisk endring og økonomisk nødvendighet.» (NOU 2003-19:49).

I NOUen argumenterer forfatterne for at journalismen har tatt over. Forestillingen om den fjerde statsmakt, som tidligere var forankret i mediens interessekamp på vegne av partier og andre, samfunnsengasjerte intitusjoner, er nå utelukkende basert i mediens selvoppfatning av å stå på de svakes side, og uten noen tydeligere definisjon av hva dette skulle innebære. Dermed blir medierollen, og følgelig mediens agendasetting, både anti-elitistisk og anti-populistisk. Den er maktkritisk innen rammene av en –

«kulturradikal modernitet som mener folket må ledes. (...) Det er denne særegne blandingen av populisme og elitisme som har vært kalt journalistikk. Journalisten definerer seg i en beskyttende mellomposisjon som vanlige folks verger mot maktene» (NOU 2003-19:48)

NOUen fra 1992 kan leses som om den beskriver en utvikling som er på vei, mens NOUen fra 2003 kan leses som en bekreftelse på at forandringen har skjedd, og fjernsynets formater og prioriteringer i praksis dominerer sjangrene i massemediene. Underveis kritiserer allmennkringkastingsrådet, oppnevnt av kulturdepartementet, TV2s økende kommersialisering. I 1996 fyller nyheter, serier, sportsdekning, debattprogrammer, konkurranser og show opp 90 prosent av programplanen, mens kategorien dokumentar/natur avspises med 4 prosent. I 1997 peker Allmennkringkastingsrådet på at TV2 ikke lever opp til konsesjonssøknadens løfter, og at særlig programtilbudet om vitenskap og forskning, og om internasjonale forhold ut over allminnelige nyhetssaker, må styrkes. I 1998 understreker rådet nok en gang at disse områdene fortsatt er for dårlig dekket, og at det ikke har skjedd noen bedring på disse områdene trass rådets kritikk. I 1999 er rådet litt mer fornøyd med

allsidigheten i programplanen, men fortsatt er kunst/kultur, vitenskap/forskning og religion/livsfilosofi for dårlig dekket.¹⁰

Som det framgår av lista foran var den viktigste produksjonen for TV2 40 programmer i serien «En smak av Norge» fram til 1995. OL på Lillehammer i 1994 representerer et tidskille også for norske massemedier. Det var da sponning av idrettsprogrammer meldte seg på agendaen for full styrke. Prisene for dekning av store idrettsbegivenheter var etterhvert blitt så store at NRK ikke ville klare å betale for de store idrettsbegivenhetene NRKs seere forventet å få via statskanalen. Dermed ville NRK, i hvert fall i egne øyne, bli ute av stand til å oppfylle sin samfunnsrolle som allmennkringkaster. I konkurransen mellom NRK og TV2 tok sistnevnte dette som et inntog fra NRK i et marked TV2 hadde statslisensiert enerett på.

NTVP hadde stadige produksjons- og idémøter med TV2 på midten av 1990-tallet. Det kom som en total overraskelse da TV2 på et av disse produksjonsmøtene erklærte at ledelsen hadde tatt beslutning om at TV2 selv ville ta hånd om sponsorinntektene selv. Dermed ble inntektsgrunnlaget for TV Nettverks programproduksjon rykket vekk under beina på nettverksalliansen så og si over natta. (Intervju MediaService, mars 2007)

Samtidig som konkurransen mellom NRK og TV2 fikk innvirkning på NTVPs muligheter for finansiering, skjerpet den også konkurransen om produksjon. Det kom en kraftig vekst i produksjonskapasitet i Osloregionen på kort tid, bl.a. med OL i 1994 som en drivkraft som krevde stor produksjonskapasitet. Teknologitutviklingen for digitalt utstyr til kringkastingsproduksjon skjøt fart utover andre halvdel av 1990-tallet. I NTVP var de overrasket over hvor fort TV2 og TV2s eiere klarte å etablere produksjonsfasiliteter for rimelige studio- og serieproduksjoner i Nydalen i Oslo, og i TV2s mediehus i Bergen: Studiofasiliteter som la til rette for å produsere TV-konkurranser, talkshow, underholdningsshow direkte fra studio og lette nyhetsmagasiner og debattprogrammer i stort tempo.

¹⁰ kilder: Allmennkringkastingsrådets rapporter for 1996, 1997, 1998 og 1999, www.smf.no/

Massemediefeltet var et felt før TV2 og NTVP ble en realitet. Etableringen av TV2 bør sees i sammenheng med en generell utvikling i europeiske medier over hele Europa på 1980- og 1990-tallet. I denne perioden overtar kommersielt fjernsyn dominans over nyhets- og aktualitetsagendaen i massemedie-rommet som helhet, og erstatter lokalforankret innenriks nyhetsdekning med en endeløs rekke av nyheter, underholdnings-, debatt- og talkshow-programmer. De samler lyttere og seere om en agenda som er ment å skulle engasjere maksimalt, men uten å støte noen så kraftig at de slår av. Her ser vi tydelig den prinsipielle forskjellen mellom allmennkringkasting (public service) og reklamekringkasting. Reklamekringkasting har som formål å samle et massepublikum til annonsørene. Da blir det viktigste å tilby programmer som samler mange, og det objektive målekriteriet for dette blir utslagene på løpende lytter- og seermålinger. Bourdieu sammenlikner med dagligdagse samtaler om været. Det interesserer alle, men det er lite hver av oss kan gjøre med, og dermed engasjerer været oss heller ikke på noen dyptgripende måte. Fjernsynet har, hevder Bourdieu, «en banaliserende kraft» til å samle millioner av seere, skape en falsk virkelighet og dermed bearbeide, homogenisere, konformisere, og avpolitiserer verdens virkelige mangfold og rivalisering. Mangfoldets og motsetningenes virkelighet blir så erstattet med sport, lykkejegere og skvalder i en uendelig rekke. (Bourdieu 2000: 66). Ingen vil heller benekte at den fjerde statsmakt har myndighet til å sette maktpersoner i kritisk lys, og at bildemedienes gjennomslagskraft for å skape virkelighet sjelden la seg hemme av at det finnes andre syn på saken enn de sidene bildene på skjermen viser.

Bourdieu understreker behovet for å dokumentere mekanismene i moderne massemedier bedre. Han peker på årsaker som:

- TV-metermålinger, og praksis med å prioritere program etter seertall
- «Audiomat»-heuristikk: «Gjør det kort», «Rett på sak», «Hva mener DU?», og andre, praktiske, journalistiske metoder for å konstruere motsetninger som ikke er reelle, men egnet til å engasjere, og samtidig unngå å støte vekk noen.¹¹

¹¹ «Audiomat» er betegnelsen både på TVmeter-målinger i Fankrike, og på «TV-metring», altså å legge opp sendingene for å få høyest mulig score på målingene.

-
- Dramatisering og iscenesettelser av ikke-autentiske sammenhenger.¹²
 - Agenda eller dagsorden-setting i mediefeltet gjør det umulig å vinne gehør for en problemstilling uten at den er lansert i fjernsynet først.

Alt i alt perverterer dette mediernes virkelighetgjengivelse. Fjernsynet overtok herredømmet over nyhetsagendaen etter at TV2 kom på lufta, og bød NRK Dagrevyen reell konkurranse. Ingen medier kan konkurrere med fjernsynet om å skape virkelighetseffekt - det handler om kombinasjonen av rask formidling via kringkasting og effektiv gjengivelse av bilder.

Programmene NTVP hadde best grep om – jfr. lista i punkt 5.6– var dokumentariske program om forskning og andre viten-sammenhenger. Som Allmennkringkastingsnemnda påviser skulle det vært bedre plass for slike programmer på TV2s sendeplan, ut fra hva som sto i søknaden da TV2 ble tildelt konsesjon. Men slike programmer var ikke hva underholdningsfabrikken TV2 prioriterte å satse på.

5.12 Avslutning: Den andre siden av bordet

I dette kapitlet har jeg drøftet «Hvordan ble nettverk brukt aktivt da Nettverk TV-produksjon tilbød dokumentarserier til gamle og nye fjernsynskanaler?»

Er deltakernes oppsummering realistisk i forhold til hva som var situasjonen da det skjedde? I intervjuene svarer deltakerne i NTVP-nettverket med å lansere flere modeller for hva som førte til at Nettverk TV-produksjon ble nedlagt. De fleste forklaringene er basert på «hva kunne vi gjort bedre». Kunne det ikke like gjerne være slik at:

¹² Bourdieu bruker her Patrick Champagnes eksempelet med hvordan franske medier konstruerte politisk engasjement blant fargede ungdommer i drabantby-opptøyene utenfor Paris i 1990, 15 år før norske medier fulgte opp på samme vis etter opptøyene i drabantbyene utenfor Paris. (Bourdieu et al 2002:46)

- Ambisjonen NTVP sto i en så ypperlig posisjon til å løse, og som de påla seg selv som nettverk, ikke ga de programtypene TV2 spesielt og massemediefeltet generelt, etterspurte?
- Trakk sponsorene seg da det ble offentlig avslørt at de ikke bare var glade givere, men så på sponsorbidraget som reklameinvesteringer – og tørket markedet inn som følge av det?

Noe av svaret på det siste spørsmålet er at det kom tilstramminger både på hva mediemyndighetene aksepterte, og på oppdelingen mellom hvilke sponsorinntekter TV-stasjonene ville ha direkte til seg, og hvilke sponsorinntekter produksjonsselskapene fikk innkassere.

NTVPs historie er sosiologisk relevant, fordi deres erfaringer sier noe om hva som faktisk og tid/sted-spesifikt skjedde i skjæringspunktet mellom allmennkringkasting og reklamefjernsyn. Prinsippforskjellen går mellom folkeopplysning og å samle flest mulig seere til reklamen på skjermen. I denne perioden svekkes folkeopplysning via massemediene kraftig.

NTVP representerer et alternativ til monopoljernsyn uten den industrielle monotonien til kommersielle TV-fabrikker. Sponsorforankringen representerer en slags gaveøkonomi, som det fantes flere utgaver av da nye, frittstående kringkastingsmedier vokste fram i Norge på 1980- og 1990-tallet.

Det finnes en historisk forankring, med mekanismer vi ikke ser klart før vi leter etter dem under overflaten i det etter-industrielle, kapitalistiske samfunnet. Barteravtaler og liknende bytterelasjoner er betydelige finansieringskilder for framveksten av de nye mediene, underveis til etablering av det profesjonelle markedet for økonomisk kapital i disse feltene. Både radio og fjernsynsmedier benyttet seg av barteravtaler, sponsorering mv. da nye, private kringkastingsselskaper vokste fram. Det var ikke alltid tillatt, men det var ikke helt forbudt heller. Framtidige reklamekunder kunne gi gaver, f.eks. til spørreprogrammer der lytterne ringte direkte inn til radiostudio under sending, eller til storgevinster i TV-programmer som Casino på TV Norge. Det var rimelig at gevinstene ble ordentlig presentert, siden det var muligheten til å vinne dem som skapte interessen. Da økte seer- eller lytteroppslutningen, og begge parter fikk noe igjen. Giverne fikk reklameinntekten. Kringkastingstasjonen fikk økte

lytter- og seertall. Slike vinn-vinn-avtaler uthulet reklameforbudet, men var ikke direkte forbudt, slik sponsorfinansieringen til NTVP heller ikke var det. Problemet var at slik finansiering dro med seg uønskede konsekvenser etterhvert.

Alvin Toffler argumenterer for at den tredje bølgen skyller revolusjonært inn over hele samfunnet. Han legger også til nye karakteristikk av hva denne tredje bølgen fører med seg, slik som her:

«It is clear that, directly and indirectly, the global revolution we are witnessing is altering the structure of all societies on every level. Just as the Industrial Revolution for ever changed the world and created a new, urban civilisation based on mass consumption, mass media and mass education, so today's information/biological revolution is once more creating a new civilisation - a new life that is highly technological, but may have more in common with certain pre-industrial social forms than with industrial life.» (Toffler 1999: 22)

Her legger jeg mest vekt på siste setning, at det dukker opp sosial organisering og samværsformer som fortøner seg som en reprise på former for før-moderne sosialitet. Førkapitalistisk gaveøkonomi gjør seg gjeldende. Middelalderbyenes byporter er en saga blott, men bompengesystemer finansierer motorveinettet, med bompengestasjoner som virtuelle murer rundt storbyene. Offentlig gapestokk er virtualisert, som i detroniseringen av president Bill Clinton og LO-leder Gerd Liv Valla i alle kanaler. Henrettelser er igjen blitt folkeforlystelse, med avlivingen av Saddam Hussein lagt ut via Nettet. Vidtsprede videobilder, epost, SMS og mobiltelefon medierer en refleksive fortolkning av samfunnet vi ikke kjenner igjen fra hverdagene våre, men fra fortida.

I beskrivelsen av Kabylsamfunnet videreutvikler Bourdieu Marcel Mauss teorier om gaveøkonomi. Han viser hvordan kampen om økonomisk, sosial, kulturell og psykologisk kapital også tar gaveøkonomiens virkemidler i bruk. Gaveøkonomien innebærer en usynliggjøring av de økonomiske interessene av gavebyttet.

«...den økonomiske sannheten, det vil si prisen, må skjules på en aktiv eller passiv måte, eller forbli uklar. De symbolske godenes økonomi er det vage og ubestemtes økonomi, og den hviler på at å gjøre sannheten eksplisitt er tabu, et tabu som analysen per definisjon bryter, og dermed utsetter den seg for å framstille virksomheter som beregnende og interessebestemte, mens virksomhetene definerer seg selv som motsatsen til beregning og interesse.». (Bourdieu 1996: 108)

Gaveøkonomiens dynamikk er verdt å si mer om når vi drøfter forholdet mellom personnettverk og Internett. I denne sammenheng er poenget for det første hvordan førtidige samfunnsmekanismer, eller noe som likner dem til forveksling, trer fram som erstatning for markedsmekanismer som ikke finnes. For det andre for å vise at kreftene i spill i denne casen (og kanskje som et mønster i mange endringsprosesser) befinner seg utenfor NTVPs innflytelsesrom. De kommersielle fjensynskanalerne er kanskje mest opptatt av økonomisk inntjening, men også allmennkringkasting ser for seg mulighetene for hybridøkonomi. En multimediebedrift som f.eks. NRK vil selvfølgelig gjerne benytte mulighetene for sekundærsalg av egne programmer, og slik styrke bedriftens økonomiske balanse. Da blir det også selvfølgelig å finansiere Internett-satsingen på inntjening via reklame, siden reklameforbudet ikke gjelder i denne mediekanalen. Etterhvert blir skillet mer og mer utvisket. Er det reklamefinansiert når seere ringer inn SMSer og knytter sin mening i debattprogrammer, og deretter blir avkrevd en kunstig høy pris for tellerskrittene? De betaler jo for å komme på TV...

I uferdige faser av reklamefinansiert massemedia finnes mange mellomformer. Noen påviselig forskjell i interesse for å kjøpe seg plass i mediebildet er det ikke mellom offentlig forvaltning og privat næringsvirksomhet, selv om formene er forskjellige. Iveren etter å komme på lufta eller på TV er like sterk i begge leire. Ut fra hvem som finansierte NTVP-produksjonene ser vi at det var ikke stor forskjell mellom næringslivets og offentlig forvaltning. Begge ønsker å sette dagsordenen via skjermen, samtidig som de gjerne vil bedyre at de står på sidelinja som nøytrale observatører, uten materiell interesse i det redaksjonelle innholdet. Blir slikt bragt på bane, opptrer aktørene brydd, som når klerkene Bourdieu henviser til i «Biskopenes latter» blir ubekvemme når kirkens uomgjengelige pris- og lønnsorganisering blir

omtalt. (Bourdieu 1996:100). Det blir også stadig vanskeligere å skjelne mellom hva som er offentlig forvaltning og næringsvirksomhet, siden de offentlige feltene gjerne kan være begge deler samtidig, med skiller som få uinnvidde forstår.

NTVP fikk en tid- og stedsavhengig mulighet til mer og sannere audiovisuell fortelling om mange deler av Norge, formidlet av mennesker som både hadde forankring i det audiovisuelle faget og i de partikulære, situasjonsbetingede og tidsriktige sammenhengene i lokalsamfunnet. Nettverkselskapene var usedvanlig godt plassert til å utføre en slik oppgave. Det kan settes spørsmålstegn ved det å bruke vitenkildene også som kilde til finansiering, som NTVP gjør når de lar institusjoner/intervjobjekter betale for oppmerksomheten. Det er materielt nødvendig, men om det er et klokt valg i lengden er et annet spørsmål. Også ved etablering av massemedier på papir ble det etter kort tid dratt grenseskiller mellom kritisk og betalt informasjon, noe vi ser uthules på 2000-tallet.

NTVP aktiviserte nettverket fra første stund, da de tilbød dokumentarserier til gamle og nye fjernsynskanaler fra 1992 av. Det kom til et vendepunkt da kommersielle fjernsynsformater fikk bedre feste i det norske markedet, og billige studioproduksjoner fortrenget lokale dokumentar- og kunnskapsprogrammer fra fjernsynsskjermen. I denne situasjonen hadde NTVP ikke infrastruktur og økonomibase å falle tilbake på. NTVP står på Tofflertesten, men undervurderer, forstår ikke, eller tør ikke ta konsekvensene av endringene i massemediefeltet. De erfarer (og erkjenner i varierende grad) at byråkrati a la Weber ikke er like dumt ved alle anledninger.

6. Case 3: Da Norge kom på Nettet

6.1 Innledning

Hva som kjennetegner aktiv bruk av nettverk når ARPANET vil internette via kabel, radio- og satellitttransmisjon? Kan kjennetegnene forklare ARPANETS raske vekst og utbredelse? Det vil jeg drøfte i dette kapitlet.

Fra 1969 til 1983 var ARPANET et prosjekt finansiert av det amerikanske forsvaret. Fra å være få – uavhengig av om vi teller antall menneskelige aktører, deltakende institusjoner eller noder – vokser gruppa til et mangfoldig nettverk som etablerer sosial praksis på tvers av alle disipliner, grenser og hierarkier. Deltakerne i det opprinnelige prosjektet jager etter å realisere muligheter for samtidig datakommunikasjon via telenett, radio og satellitt. De kaller det internetting. Her startet Internettet, men var det netteknologien eller nettverkingen som førte til ARPANETS raske vekst og utbredelse?

6.2 Som vi spør...

Om noen spør: «Hvem oppfant trykkekunsten?» svarer vi unøyaktig: «Guthenberg». Egentlig vet vi bedre. Guthenberg var ikke alene på arenaen. Trykkekunsten har dype historiske røtter, fra Kina flere hundre år før Guthenbergs fødsel. Guthenberg hadde samtidige kolleger som også forsøkte å finne løsninger på tilsvarende utfordringer som de Guthenberg balet med.

Svakheten ved spørsmålet blir tydeligere hvis vi spør: Hvem oppfant Internett?

Kanskje har vi kommet noen skritt videre, så vi svarer gjerne på hva vi anser Internett for å være: Internett er et nettverk av nettverk. Nå holder vi fast på den barnslige spørretrangen, og fortsetter: – *Hvilke nettverk da?*

Den som spør skal få svar. For det første må det avklares hva det spørres om: Mener de

- alternativ a) Nettverk i naturen eller menneskeskapte,
- alternativ b) den teknologiske eller den sosial strukturen i nettverk
- alternativ c) sosiale nettverk som sosialitet eller aktivitet?

For å fortsette å klassifisere: Brukes disse nettverkene

- alternativ a.a) i offentlig sektor
- alternativ a.b) i privat sektor
- alternativ a.c) i frivillig sektor

Fortsatt i beste barneånd: – *Vi mener sånne nettverk som Internett er laget av. Hvilke nettverk er Internett laget av?*

Etter beste evne igjen: Vi kan dele nettverkene inn i ulike kategorier ut fra om de er formet ut fra et teknologisk eller sosialt mønster. Eller vi svare ut fra nettverking som kunnskapsbasert:

- alternativ a.a.a) hvorfor (know why) skal nettverk gjøre det de skal gjøre? (episteme)
- alternativ a.a.b) hva slags praktisk kunnskap (know how) trengs for å nettverke (techne)
- alternativ a.a.c) hvordan kan nettverking gjøres på den riktige måten (phronesis).

Svarene lar seg ikke forene. På den første måten skiller vi sosialnettverkene og teknologinettverkene fra hverandre, og mister muligheten for å se hva som er teknologi i det sosiale, og sosialitet i det

tekniske. På den andre måten kan vi redegjøre for at de som lager nettverk trenger både hvorfor-kunnskap, hvordan-kunnskap og hva er det riktig å gjøre-kunnskap. Når disse kunnskapene forenes kan det bli gode nett, og når mange slike nett kan kommunisere innbyrdes, kan det bli et internett.

– *Men hvorfor heter det internett, da?*

Her kommer endelig spørsmål som lar seg besvare:

- Fordi noen ville internette mellom ulike nett.

– *Men når begynte Internett, da?*

– Da de som ville det begynte å få det til.

Etter denne platonske ferden for å avklare når internettingen begynte, går veien tilbake til det aristoteliske, på enkleste og korteste vis: Hvordan begynner det, hva skjer underveis og hvordan kan det settes sluttstrek – for handlingsforløpet i casen? Handlingen i Internett slutter ikke...

6.3 Kort om forhistorien

Å svare på «Når begynte Internett?» gir mange valgalternativer:

- 1945: Vannevar Bush artikkel «As we may think» oppfattes i ettertid som den første modellen for hyperlinking. Bush publiserer samme år «Science – the Endless Frontier». I denne velbegrunnede innstillingen til USAs president og forskningens plass i politikken etter at verdenskrigen er avsluttet, legger Bush grunnlaget for betydelig offentlig satsing på at forskning fra krigens dager videreføres. Dokumentet gir den politiske begrunnelsen for industrialisering og omfattende offentlig støtte til militær FoU, og for global, varig «småkrig» som industrialisert marked.

-
- 1957: Sovjet sender opp Sputnik. USAs forsvarsdepartement svarer med å opprette forskningsenhetene NASA og ARPA. De får romslig økonomi for å utvikle ny teknologi til Den kalde krigen.
 - 1960-tallet, med mange teoretiske bidrag fra forskere ved MIT-universitetet (og noen få andre) som blir operasjonalisert når nettverking mellom datamaskiner og internetting blir realisert.
 - 1969: Network Working Group blir etablert. De første datafilene mellom de første nodene i ARPANET formidles.
 - 1971: Network Working Group blir internasjonalisert, og teller mer enn 100 medlemmer etter en vellykket demonstrasjon av internetting under ICCC-konferansen på Hilton-hotellet i Washington i oktober. Yngvar Lundh fra FFI er til stede. Samme år blir epost oppfunnet og tatt i bruk på ARPANET.
 - 1972 skjer den første internettingen, ved at det radiobølge-baserte ALOHAnet kobles til ARPANET.
 - 1973 skjer den første internasjonale internettverkingen, som følge av at det åpnes en ny node for ARPANET på Kjeller, via satellittkommunikasjon.
 - 1982: Forsvarsdepartementet i USA velger TCP/IP som standard dataprotokoll for internetting, etter en krevende, operativ test.
 - 1983: ARPANET blir splittet i en militær og en sivil del, adskilt av brannmurer, men fortsatt med muligheter for epost-kommunikasjon mellom de to nettene. Domenenavn-systemet blir introdusert, og dermed begynner «byråkratiseringen» av Internett.
 - 1986 National Science Foundation (NSF) tar over foreldreskapet, og strukturerer datanettverkingen ved å koble sammen fem superdatamaskiner som ryggrad i nettet. Samme år styrkes internett-organisasjonene ytterligere.
 - 1989: Mosaic, den første web-leseren, blir introdusert.
 - 1991: De formelle hindrene for næringsvirksomhet via Nettet blir fjernet.

Alternativene i Norge:

- 1941- 45: Under ledelse av FOTU i London deltar 35 norske forskere i britisk og amerikansk våpenutvikling, yter sterke bidrag til radar- og sonar-teknologi, og bygger sosiale nettverk som følges opp i tiårene etter.
- 1958-59: FFI-forsker Yngvar Lundh er gjesteforsker ved MIT-universitetet, og blir venner med sentrale aktører i den senere IKT- og Internettutviklingen.
- 1972 ARPANET inngår avtale om å samarbeide med FFI om Internetting
- 1976: Regneanlegget Kjeller-Blindern, Televerkets forskningsinstitutt, Norges Tekniske Høgskole og Norsk Data tar initiativ til dannelsen av UNINETT
- 1981. NTNF bevilger FoU-midler til utvikling av internetting
- 1983: Det første .no-domenet under norsk administrasjon, ved Pål Spilling. UNINETTs første utenlandsforbindelse, til Sverige.
- 1986: NORDUNET-prosjektet får støtte av Nordisk Ministerråd
- 1987: NORDUNET-plugg, som det første multiprotokoll nettverket, utviklet med støtte fra Nordisk ministerråd.
- 1991-93: Web tilgjengelig. Alle norske høgskoler knyttet til Nettet. Kommersielle aktører slipper til, og Oslonett som første firma tilbyr privat nettilknytning (Hobbess Timeline, Castells 2001, Hagen 2005, Hannemyr 2006, Liestøl og Rasmussen 2003, Naughton 2001, Nørretranders 1997, Spilling 1995, Spilling og Lundh 2004).)

I denne sammenheng er jeg mest opptatt av å få fram den sosiale nettverkingen, og det norske bidraget. Startpunktet i denne casen blir da ARPANET-ledelsen besøker FFI i 1972, og med påfølgende opstart av noden på Kjeller i 1973. Det er ikke helt urimelig, hvis vi oppfatter den internasjonale utbredelsen som en vesentlig del av Internettet, å se det som om Internettet starter med at Kjeller-noden kobles til ARPANET.

6.4 FFI blir valgt

I juni 2005 ble det avduket en plakett på Stanford University, der de som regnes med blant Internettets grunnleggere er listet opp. Lista inneholder 30 navn, av dem tre nordmenn: Yngvar Lundh og Pål Spilling fra FFI, og Dag Belsnes fra Universitetet i Oslo.

Individuelle markeringer av hvem som gjorde hva får lett preg av å være hva Bourdieu kaller konsekrasjonsmekanisme (Bourdieu 1996, Broady 1988). Det er ikke mulig å gjengi forløpet uten å trekke fram enkeltpersonene: Lawrence Roberts, som var direktør for ARPAs IPTO-kontor, kjente FFIs Yngvar Lundh fra før. I 1958-1959 var Lundh gjesteforsker på MIT., der han ble tilknyttet en forskergruppe som arbeidet med den eksperimentelle datamaskinen TXO. På samme tid var Roberts i innspurten med doktorgradsarbeid, på samme maskin. Roberts og Lundh møttes, og ble gode bekjente.

Da Roberts, og nestkommanderende Bob Kahn, kom på besøk til Kjeller ønsket de å initiere samarbeid mellom ARPANET og FFI om å internette digitale filer mellom ARPANET og Kjeller via satellitt. FFI hadde allerede mange samarbidsprosjekter med NASA og ARPA. ARPA finansierte den seismiske lyttetjenesten NORSAR, med FFI som byggherre. Formålet med NORSAR var å kontrollere at Sovjet ikke brøt prøvestansavtalen, og gjennomførte underjordiske atombombe prøvesprengninger. Lytterapportene ble sendt til USA daglig, via satellittforbindelsen som var etablert for formålet. ARPANET ville teste ut om satellittforbindelsen kunne benyttes til datakommunikasjon. Besøket var den direkte foranledning til at Norge ble det første landet utenfor USA som etablerte en node på Internett. Roberts inviterte Lundh til datakonferanse på Hiltonhotellet i Washington i november. Her ble ARPANETs nettverking med deling av dataressurser over nett, og visjoner om internettverking, demonstrert. Da Lundh kom hjem etter konferansen i Washington var han overbevist om ARPANETs potensial. (Spilling 1995, Lund 2000)

6.5 Digital interaktivitet

Yngvar Lundh kom fra NTH til FFI i 1956 for å fullføre diplomoppgave som sivilingeniør ved NTH (Njølstad og Wicken 1997). Han tok eksamen og gjorde unna resten av vernepliktstida som soldat på FFI. Deretter ble han ansatt, og fortsatte på instituttet fram til 1984. Høsten 1958 fikk Lundh stipend og forskningsfri, og FFI-hjelp til å bli gjesteforsker ved MIT. Lundh utviklet her et program hvor brukeren kunne kommunisere interaktivt med maskinen, ved å peke på en skjerm med en lyspenn og spille «tripp-trapp-tresko».

«Noe slikt var uhørt i de dager, og vakte også oppsikt i Boston-pressen da det var åpent hus på MIT en gang våren 1959.» (FFI 2003 Datateknologi: 8).

Lundh var altså med på å programmere de første interaktive dataprogrammer i historien. Senere ble han prosjektleder for den beskjedne kontingenten som murte opp grunnmuren for Internett.

Drivkraften for dette var at forskere som Lund øynet mulighetene, men ble hindret gjennom tungvint tilgang til datamaskin-ressursene. Den gjengse måten å bruke datamaskiner på var såkalt «closed shop». Brukerne laget programmer som de leverte sammen med data til driftspersonalet for datamaskinen, punchet på hullkort. Så måtte de vente tålmodig på datakjøring for å få resultatet som utskrift på papir. Deretter brukte forskeren lang tid på nitidig kontroll av maskinkode i utskriften, for å finne eventuelle feil, før ny datakjøring ble bestilt og med tilsvarende prosedyre repetert nok en gang. Problemet var ikke bare at datamaskiner var dyre, og hver av forskerne fikk så lite brukstid. Når forskeren ikke fikk direkte tilgang til datamaskinen ble arbeidet mye mer omstendelig enn det trengte å være. (FFI 2003 Datateknologi: 8)

Lundh var bitt av basillen for datadeling, smittet av forskermiljøet ved MIT, og av oppdragsgivere i ARPA med røtter i samme miljø. Jeg har ikke registrert noe annet sted at idéer om menneske-maskin-grensesnitt slår inn så tidlig i norsk IKT-historie. På begynnelsen av 1960-tallet er det to miljøer i hele verden som bryr seg om den

slags: I noen av US Department of Defences militærfaglige forskningsprosjekter, og på MIT-universitetet blant dem som senere deltar i etablering av MIT Multimedia Lab. (Brandt 1987).

I FFIs interne oppsummering av datahistorien kom Lundh tilbake til FFI fast bestemt på å bygge datamaskiner. Forsknings sjef Karl Holberg integrerte Lundhs ambisjoner i budsjettet for BRIDGE-prosjektet. Datamaskinen Lydia ble konstruert for å filtrere bort bakgrunnstøy fra undervannssopptak fra et nytt sonarsystem for ubåt-deteksjon, og ble tatt i bruk i 1962. Siffergruppen på FFI, som Lundh ledet etter hjemkomsten, ga seg deretter seg i kast med SAM, Simulator for Automatiske Maskiner. Nå skulle databehandlingen beregne banen for sjømålmissilene i Penguin-prosjektet. De første datamaskinene FFI utvikler viderefører to av spesialfeltene som FOTU-forskerne¹³ utmerket seg med i britiske og amerikanske militærlaboratorier under krigen: sonar (asdic) og radar. SAM blir FFIs første egenbygde, programmerbare datamaskin. (FFI 2003 Datateknologi: 10).

Rett før SAM er fullført, dumper utfordringen satellittkommunikasjon inn på Siffersgruppas bord. Amerikanerne hadde kommet seg etter Sputnik-sjokket, og tok på begynnelsen av 1960-tallet i bruk kommunikasjonssatellittene «Telstar» og «Relay». Lund besøkte ARPAs største satellitt-observatorium LASA (Large Scale Seismic Array). Det nordiske satellitt-samarbeidsprosjektet, med jordstasjonen Råö 50 km. utenfor Göteborg, ble konstruert og bygget av FFI sommeren 1964 (FFI 2003 Datateknologi:19). ARPA inviterte deretter til et samarbeid om prøvestanskontroll, etter den første avtalen om stans i prøvesprengninger av atomvåpen. USA ønsket å kontrollere at Sovjet ikke fortsatte med prøvesprengninger i Sibir og på Kola-halvøya, og betalte altså FFI for å bygge NORSAR. I perioden fra 1966 til 1970 mottok FFI ekstraordinære bidrag fra US NAVY og US Air Force på 40 millioner kroner, penger som først og fremst dekket utgiftene da FFI på oppdrag for USAs

¹³ FOTU: Forsvarets overkommandos tekniske utvalg, etablert av eksilregjeringen i London under 2. verdenskrig.

forsvar bygget NORSAR. FFI var byggherre også for dette prosjektet. (Njølstad og Wicken 1997: 370).

Deltagerne i byggingen av NORSAR kan vi vurdere som nettverk. Arbeidslaget arbeidet prosjektorganisert, slik 35 norske forskere hadde lært gjennom deltakelsen i amerikanske og britiske våpenforsknings-prosjekter under 2. verdenskrig. FFI videreførte slik arbeidsmetodikk da instituttet kom til Kjeller. Alle oppgaver ble organisert som «jobber» eller prosjekter. De hadde en definert målsetning, samt budsjetter, tid og personer som var avsatt til oppgaven til den var fullført. Ikke minst var det viktig for denne arbeidsmåten at alle fikk være med å diskutere hva og hvordan. Det ble skapt optimisme, personlig engasjement, prestisje og inspirasjon for å sette i gang, gjennomføre etter planen, innfri forventningene og trekke seg ut og overlate barnet til finansierende foreldre når prosjektet var gjennomført. Målstyringen var ikke et diktat, selv om pådriften når prosjektrammene var definert var mer enn strenge nok, særlig under instituttsjef Finn Lieds regime. (Njølstad og Wicken 1997: 499-500)

Lundh kom tilbake til FFI omtrent samtidig med at to av FFIs eksperter på operasjonsanalyse, data og elektronikk, forlot instituttet. Kristen Nygaard tapte konkurransen om en ny forskningssjef-stilling, og forlot FFI. Han takket ja til et tilbud om å lede etableringen av en forsknings- og operasjonsanalyse-avdeling i Norsk Regnesentral på Blindern i 1960. Ole Johan Dahl sluttet også, og ble ansatt samme sted. Begge hadde bidratt til å bygge opp kompetansen Siffergruppen på FFI hadde inne før arbeidet med Lydia og SAM tok til. Seinere utviklet de to verdens første objektorienterte dataprogram Simula.

Siffergruppen på FFI ble etablert i 1960, med Lundh som leder. Grappa unge, kunnskapsrike forskere og ingeniører fullførte datamaskinen Lydia i 1962. I 1964 var SAM, Norges første, selvproduserte og programmerbare datamaskin klar til levering. Den kunne opereres med en lyspenn mot skjermen. I 1967 sluttet tre av gruppens medlemmer på FFI og stiftet et aksjeselskap som etterhvert fikk navnet Norsk Data, og ble et flaggskip i dataindustrien. Datamaskinen som styrte

feltartillerisystemet Odin var klar til bruk i 1969. Her fantes altså en gruppe høyt motiverte spesialister i godt samarbeid, med en ubrutt rekke av vellykkede prosjekter gjennom hele 1960-tallet. De samarbeidet via NATO og direkte med militære ekspertmiljøer i England og USA, og på prosjekter for ARPA og NASA.

I 1972 kom altså Larry Roberts og Bob Kahn, leder og nestleder for ARPANET-prosjektet, til Kjeller for å etablere samarbeid med FFI og en gammel bekjent fra MIT - Yngvar Lundh. Det er ikke først og fremst bekjentskapet, men ekspertien innen data- og satellittkommunikasjon, de to oppsøker.

Det som skjer når Nygaard slutter, når stifterne av Norsk Data forlater FFI og når Larry Roberts gjenopptar kontakten med sin gamle venn fra MIT, er at det bygges bruer mellom de tette nærnettene og andre mer vidtrekkende nettverk med «løse» knuter. Granovetter påviser (1983) at det er en komplementaritet mellom løsere band (weak ties) og tettere band (strong ties) i et nettverk som har effekt når relasjoner tas i bruk. Dypere relasjoner (strong ties) tar igjen i dybde hva de ikke har i bredde. Samtidig innebærer mangel på løsere band en fare for ikke å nå ut over de nærmeste. Det spørres om de mindre tette relasjonene ville hatt samme betydning om de ikke, en gang tidligere, hadde vært tette.

6.6 Request for Comments, RFC

Internettprotokollen NCP (Network Control Program), organisert filoverføring (FTP), epost (SMTP) og terminalprogrammet Telnet er de første programvaretjenestene på ARPANET. NCP-protokollen satte prosedyrene for transporten, inkludert innpakking og utpakking, samt automatisert forespørsel etter pakker som ikke hadde nådd fram. Åtte av verdens ledende universiteter og forskningsinstitusjoner i USA, UCL i England og FFI i Norge samarbeidet fra 1972 til 1982 om å utvikle internettprotokoller, programvare og bruksområder på Nettet.

«Samarbeidet omfattet et todagers møte med representanter fra alle gruppene ca. hver tredje måned i hele perioden fra 1973 til ca. 1982. Møtet gikk på rundgang mellom de ti samarbeidsgruppene etter tur. Der ble forslag, måleresultater og analyser presentert og diskutert sammen med nye ideer, planer og prioriteringer. Møtene, som typisk hadde 20-30 deltakere, ble alltid holdt i en fin, klar og saklig stil under ARPAS ledelse. (...) Fra FFI deltok Lundh og Spilling i alle møtene.» (FFI «Datateknologi» 2003:24).

Network Working Group ble ledet av et arbeidsutvalg som besto av Steve Crocker, Jon Postel og Vint Cerf. De hadde vært skolekamerater, og studert sammen, så fikk de oppgaven med å organisere og lede Network Working Group i arbeidet med å utvikle kommunikasjonsprotokoller for internetting. De var proppfulle av idéer, men regnet fra start av med at et offisielt ekspertteam skulle lede arbeidet. Etter et par møter innså de at det ikke fantes andre enn dem som var utsett til å gjøre jobben, og det fantes verken oppskrift eller fasit. De bestemte seg for å sende ut noen av notatene etter de innledende møtene til drøfting, og skrev de første Request for Comments. Navnet på forespørselen ble valgt med omhu, for ikke å støte programmeringsguruene som antakelig snart ville melde seg for å ta ledelsen i utviklingsarbeidet. Crocker forteller at han lå våken om natta og fryktet at notatene de ville sende ut kunne bli tatt fornærmende opp dersom det nå skulle vise seg at det likevel fantes noen som hadde ansvaret for å designe kommunikasjonsprotokollene. Det viktige var å få fram at alle skulle ha anledning til å foreslå alt, og at det ikke trengte skje i altfor offisielle former.

«To emphasize the point, I labeled the notes 'Request for comments'. I never dreamed these notes would be distributed through the very medium we were discussing in these notes». (...) What these kids were inventing, of course, was not just a new way of working collaboratively, but a new way of creating software. The fundamental ethos of the Net was laid down in the deliberation of The Network Working Group. It was an ethos which assumed that nothing was secret, that problems existed to be solved collaboratively, that solutions emerged iteratively, and that everything which was produced should be in public domain. It was, in fact, the genesis of what would become known much later as The Open Source movement.» (Naughton 2000:135-138)

Siden brevet hadde overskriften «Request for Comments» ble de senere forslagene, som etterhvert først og fremst ble sendt via epost, også kalt RFC, og nummerert. RFC1 ble sendt ut i april 1969, og var begynnelsen på en kommunikasjon som etterhvert gikk lynraskt og mangfoldig via nettet. Tusenvis av RFC, om nesten alle mulige formål, har sirkulert siden da, og kommunikasjonen fortsetter. Tonen i de første RFCene er bevart underveis: Dette er tydelig, høflig, vennligsinnet, samarbeidsvillig og intelligent kommunikasjon, der alle som deltar sikter mot best mulig resultat og gevinst for alle parter. Ved bruk av slike dokumenter via epost kunne forskerne ved de ti nodene løse kompliserte programmeringsoppgaver på noen timer eller dager. Normalt, med de kommunikasjonsmetodene som ble brukt i formelle, internasjonale komiteer i regi av den internasjonale standardorganisasjonen ISO, tok det måneder og år å få kommunisert et forslag til løsning. Utviklingen og finpussingen av de ulike deler av internettprotokollene TCP/IP skjedde ved bruk av RFC. Mye av programmeringsarbeidet ble utført av Vint Cerfs doktorgrads-studenter ved Stanford University.

Dette er et tilfelle der åpen dialog med et minimum av forvaltningsrutiner fungerer bedre enn et ovenfra-og-ned-system med strenge rutiner. Samtidig er elementer av Webers byråkratimodell med fra start. Jon Postel, som får ansvaret for å holde orden

på RFCene, gjør det med en nøyktighet både i utsendelse, registrering og arkivering som få kan matche.

6.7 Norske bidrag

«Det var forskernes entusiasme for de nye kommunikasjonsmetoder og forskjellige former for ressursdeling som var den avgjørende drivkraft i utviklingen. (...) ARPANET-samarbeidet ble utført av en håndfull forskergrupper som samarbeidet nært i mange år.» (Lundh 2000)

Pål Spilling fra FFI var på flere måneders studiebesøk ved UCL i London i 1974, og samarbeidet da med Peter Kirstein og Vint Cerf om uttesting av de nye TCP/IP-protokollene.

«One of the most significant activities at the time, seen from the 25 years on, were the early protocol experiments in late 1974 between a junior assistant Professor at Stanford (Vint Cerf) and a visiting scholar from Norway at UCL (Pål Spilling) of the proposed Transmission Control Protocol. This international experiment was the first test anywhere of the protocol suite now called the Internet suite, which were made possible the current development of the Internet» (Kirstein 1998:11).

Senere fikk Spilling forskningsfri i 15 måneder (1979-80) for å drive FoU-arbeid hos SRI International ved Menlo Park i California. Spilling hadde da vært en sentral bidragsyter til programmeringsarbeidet ved utviklingen av TCP/IP-protokollene og CPODA-protokollen (for internetting via satellitt) siden 1973, og fortsatte utviklingsarbeidet for Nettet i denne perioden.

Ti arbeidsgrupper knyttet til Network Working Group møttes hver tredje måned i ti år, for å drøfte detaljforbedringer, foreta teoretiske analyser og gjøre feilrettinger. I tillegg til forskerne fra FFI var Dag Belsnes, Universitetet i Oslo, med i dette

arbeidet. Han hadde forskningspermisjon, var gjesteforsker ved Stanford University, og ble engasjert i adressesentralen NIC med feilretting og etterkontroll av av adresseprogrammeringen for Nettet. Etter at ARPANET skiftet navn til Internett, har adressesentralen fått navnet ICANN, Internet Corporation for Assigned Names and Numbers. Det norske «lokalkontoret» heter NORID, knyttet til UNINETT i Trondheim.

I FFI var arbeidet med Internett-utvikling definert i to prosjekter: RADA-prosjektet (RADIO DATAkanaler) startet i 1972, og ble etter noen år videreført i PARADIS-prosjektet (PAkkesvitsjede RADIokanaler og DIStribuerte informasjonssystemer). Da kunden, USAs Defence Communication Agency, i 1982 sier seg fornøyd med prosjektarbeidet, og vedtar TCP/IP som militær standard for nettverks-organisering, er prosjektet over for FFIs del. Prosjektet er overlevert kunden. FFI har tilført det de skal, har deltatt, blitt betalt og levert i henhold til avtale, og dermed finito. Ansvaret overlates fra der av til brukerne av systemet, som vanlig var i FFI-prosjekter.

Spilling sluttet på FFI, ble ansatt av Televerkets forskningsinstitutt (TF), men arbeidet fortsatt med Internett som sentral oppgave. (Lundh og Spilling 2004:126).

Spilling handler her med omtrent samme egenrådighet som da FFIs direktør Finn Lied i 1966 gjennomførte bygging av NORSAR-stasjonen, uten at Stortinget hadde vedtatt det. Ukueligheten hans kan sammenliknes med Yngvar Lundhs ukuelig målrettede ambisjon om å bygge en norsk programmerbar datamaskin på FFI i 1960. (FFI Historie 3:8). Han bøyer ikke av, og det gjør heller ikke Peter T. Kirstein, professor og ansvarlig for Department of Computer Science ved University College i London. Kirstein får trumfet igjennom samarbeid med ARPANET tross at britiske myndigheter hadde forpliktet seg til ikke å samarbeide med amerikanene, men bare med EU-landene for å utvikle den europeisk nettstandard x.25. Kirstein gikk utenom offisielle kanaler, skaffer til veie annen finansiering med stort strev, og fikk i gang den britiske delen av internettsamarbeidet under egen, sterk tvil om det han gjorde overhodet var lovlig. (Kirstein 1998).

De som er nevnt lever opp til beskrivelsene Toffler gir når han sier at nettverkssamfunnets aktører ikke underlegger seg hierarkiet. De etablerer seg i horisontale maktstrukturer, lærer og innretter seg raskt til nye betingelser og ny teknologi.

Leadership tends to be based on competence and personality rather than on social or organizational rank. And power turns over frequently and more easily than in a bureaucracy, changing hands as new situations arise that demand new skills.» (Toffler 1990:200)

Også Ebeltoft legger vekt på antiautoritær iver og vilje til raske omstillinger:

«Forståelsen av hvorfor nettverk kan styrke partene ligger først og fremst i den uorganiserte kontakten mellom dem, det at nettverket tilbyr en møteplass der uforutsette ting kan skje og nydannelser skapes. Gode nettverk forutsetter fri bevegelse, dvs. refleksjon, eksperimentering og utprøving. (...) Nettverk er det motsatte av byråkrati, dersom en med det siste tenker seg regelbundne organisasjoner, der hva den enkelte skal gjøre og hvem som har beslutningsrett er fastlagt og forutbestemt. (Ebeltoft 1992:77).

De alliertes forskersamarbeid under andre verdenskrig ble varig, og la grunnlaget for et militær-økonomisk kompleks med USA i føringen og Storbritannia som en sentral aktør. Også Norge spilte og spiller en vesentlig rolle som ytterving på norske spesialområder. Innsatsen for å etablere internetting var en tilsvarende dugnadsprosess som la mål for utvikling av nettverk. Network Working Group prøvde ut og erfarte seg fram i raskt tempo, basert på gjensidig tillit til alle andre i nettverket. Nettverket vokste raskt i det første tiåret, og i alle år etterpå. Uansett hva opprinnelig siktemål for ARPANET-prosjektet var, førte nettet til at et nytt og mindre farlig militærparadigme. Det skjedde, slik Nørretranders beskriver det, noe umilitært:

«Ikke bare gikk studentene inn i arbeidet med noget, der dybest set var et militært prosjekt. De gjorde det også med et præg av afslappet anarki, som gjorde det netværk, der blev skabt, til noget av det minst militært organiserede verden endnu har set.» (Nørretranders 1997:63)

Det er nokså tydelig at ansvarlig myndighet i US Defence Communication Agency neppe ante omfanget av hva TCP/IP ville føre til da protokollene ble vedtatt som standard for datakommunikasjon i alle militære enheter. Endelig godkjenning kom etter en hardhendt test, en simulert krigssituasjon med høyere militære sjefer som operasjonsledere ombord i et hangarskip ute på Atlanterhavet. Trailere med mobile radiosendere for internetting kjørte rundt i Silicon Valley, og var online samtidig. Jagerfly med Internett-radio ombord var også logget på. En enhet på Kjeller deltok i øvelsen pålogget kontinuerlig over satellitt. Dette var den første realistiske testen på hva som seinere, i fagmilitær språkbruk, kalles nettbasert forsvar (NBF). Testen i 1982 var vellykket, og resulterte i beslutningen om at TCP/IP skulle bli militær kommunikasjonsstandard i det amerikanske forsvaret. (Lund og Spilling 2004, Hobbes Internett Timeline.)

6.8 Diskusjonen om Nettet som forsvarsverk

ARPA ble opprettet av president Eisenhower i 1958, som svar på Sputnik. Var Internet virkelig et militært prosjekt i den første perioden, et målrettet forsøk på å utvikle en mer moderne militær strategi enn doktrinen om terrorbalanse?

Påstanden er omstridt. Gisle Hannemyr mener det ikke er grunnlag for å hevde noe slikt.

«At Roberts velger å bruke pakkesvitsjing, sammen med Barans rapporter der han argumenterer for pakkesvitsjing i et atomkrigsscenario, har i ettertiden gitt opphav til historier om at drivkraften bak opprettelsen av ARPANET var ønsket om å lage et atomkrigsrobust kommunikasjonsnettverk. Dette benekter alle som dengang var involvert i prosjektet.» (Hannemyr 1999:15).

Robert Taylor¹⁴ var leder av IPTO-kontoret før Lawrence Roberts. Naughton er enig med Hannemyr. Det eneste ARPA ønsket var å spare penger på dyr bruk av datasystemer, ved å sørge for at ressursene ble delt på flere:

«Years later the myth spread that what drove ARPA to build the worlds first computer network was the desire to provide a communications system that could survive a nuclear attack on the United States. The record suggests otherwise: Bob Taylor simply wanted to make the taxpayers dollar go further». (Naughton 2000:85).

Nørretranders siterer fra Katie Hefners og Matthew Lyons Internetthistorie-bok «Where Wizards Stay Up Late» og fortellingen om at Roberts kommer til Nettets 25 års jubileum med én tanke i hodet: Å avkrefte at ARPANET og etterkommeren Internett hadde noe som helst med strategier i den kalde krigen å gjøre. ARPANET ble ikke laget for å overleve en atomkrig – og det hadde aldri vært noen slik strategi for bygging av Nettet heller. Basta.

Nørretranders skjønner ikke hva det er å benekte:

¹⁴ Taylor var direktør for ARPA IPTO da beslutningen ble tatt.

«Det er vanskelig å tro på at ARPANET var blevet til noget uten atommissiler og Sputnik. For uten dem hadde det ikke vært noe ARPA. (...) ARPANET og siden Internet var ikke oppstået, hvis ikke den amerikanske regjering hadde brudt isen – og der hadde ikke været frie forskningsmidler til at gøre det, hvis ikke det kommunistiske USSR gjennom Sputnik havde skremt livet av amerikanerne, så de postede frie midler i militæret og dets forskning.» (Nørretranders 1997:51-53).

Det stemmer nok at verken ARPA, forskningsenhetene i NATO, den norske søsterorganisasjonen FFI eller de enkelte forskerne som var involvert i utviklingen av ARPANET, hadde noen klar forestilling om hvilken gedigen militær nyvinning utviklingen av et pakkesvitsjet, brukervennlig nett av nett kunne bli. Taylor ville kanskje bare spare penger ved å dele på datamaskin-ressurser. Om det var meningen å erstatte den militære doktrinen med et annet hovedparadigme er et lite interessant spørsmål, når Nettet vitterlig bidro til et paradigmeskifte i USAs militære strategi og til å avslutte den kalde krigen.

Kennedys visjon var at en amerikaner skulle bli den første til å bestige månen. NASA klarte å realisere visjonen, men forspranget som overvåknings satellittene og Internett ga amerikanerne, bidro mer til Sovjetunionens kollaps og Murens fall enn romkappløpet. Forskerne i NASA og ARPA ble betalt av Forsvarsdepartementet for å levere forskning som oppfylte de to forskningsrådenes formål: Å utvikle teknologi som kunne gi USA overtaket i den kalde krigen. Om det var det forskerne brant for, er av mindre betydning. Hvis det var slik at ARPANET-prosjektet bidro til nedkorting av Den kalde krigen, er det ikke bare pakkesvitsjing-teknologien, men like mye nettverksorganiseringen av arbeidet, som spiller inn. At slike arbeidsmåter lot seg gjennomføre i praksis, og sirkulerte kunnskap som var vesentlig for styrkeforholdet i Den kalde krigen, var i så fall det som gjorde utslaget.

6.9 Nettet som arena for dialog

Vendepunktet, da informasjonsdeling blir viktigere enn deling av dataressurser, framtrer gradvis. I perioden fra 1973 til 1981 blir datautstyr både mer tilgjengelig og mer interaktivt. Ray Tomlinsons konstruksjon av epost i 1972, med navnestrukturen brukernavn@maskinadresse, er et betydelig løft. Senere kompletterer Larry Roberts epost-programvaren ved å føye til programvare for lesing, lagring, videresending og avsender-rutiner. Via mellommaskiner kan nå alle forskere som er knyttet til ARPANET bruke epost, sende filer til hverandre og benytte terminalprogrammer som gir dem mer datatid. Etter dette begynner ARPANET å vokse for alvor. Den økte bruken av epost endrer også formålet med nettet. Prinsipielt har prosjektet fokusert på å effektivisere bruk av datamaskiner ved deling av dataressurser via nett. Nå oppdager forskerene nye muligheter underveis i teamwork-prosjektene, og redefinerer målsetningene. Etterhvert som epost «tar av» er det ikke lenger deling av datakraft, men åpen kommunikasjon, som i praksis blir Nettets formål.

Nørretranders peker på at databransjen opprinnelig ikke ønsket en standardisering og nettverking. Dataselskapene hadde sine proprietære dataformater, som ikke kommuniserte med noen av de andre datamaskin-typene. Hvis data og nett ble standardisert, ville det gå ut over salget og gi kundene uønsket valgfrihet mellom flere leverandører. Forsvaret var den største kunden, og den eneste som hadde ressurser til å finansiere standardisering. Hvis ikke en annen aktør enn markedet hadde kommet inn, og hvis det ikke hadde vært andre drivkrefter i utviklingen av Internettet enn markeds konkurranse, ville Nettet neppe blitt noe av. Det amerikanske forsvaret hadde bruk for standardisering av datamaskiner og nett, fordi alle maskiner hadde ulikt styringssystem, og forskerne kunne ikke internette sammen. Masse datakraft gikk i sluket. Skulle forsvaret spare penger, ville det redusere dataindustriens salgsinntekter. (Nørretranders 1997:42). I interimfasen på 1980-tallet innså dataindustrien at Nettet var lønnsomt også for dem, og sponset NSFNET, den nye ryggraden for Internett etter at militærmakta hadde overdratt ansvaret til forskningsfeltet og de akademiske institusjonene.

Den kontinuerlige distribusjonen av nettets «telefonkatalog», dvs. nedlastingene av nye nettadresser og oversikten over hvilke vertskap og vertsmaskiner som gjemte seg bak talladressene, var det suverene eksempelet på at datamaskinene ikke bare kunne programmeres, men også oppdateres via nett. Denne informasjonen som Network Measurement Center redigerte og holdt orden på for ARPANET, og som nodene lastet ned ofte og jevnlig, er kroneksempel på at data og nett er blitt ett. Nå er datamaskiner for det første oppgraderbare i uendelige versjoner, for det andre kan oppgradering skje globalt via nett. Tjenestens navn nå er ICANN.

6.10 Nye institusjoner for et nytt samfunn

I 1989 presenterer Tim Berners Lee ved Cern-instituttet i Sveits den første nettleseren med grafisk grensesnitt. Et par år senere fjernes de siste restriksjonene, og Nettet blir tilgjengelig også for kommersielle aktører. Med dette blir Internettet et komplett felt, med omtrent samme arbeidsdeling mellom offentlig, privat næring og frivillig sektor som i samfunnet utenfor Nettet. Ut av dette feltet starter utvikling av nye felt.

Etterhvert som Internett vokste ble det mer bruk for systematikk og sosiale kategorier. Det ble bruk for å utvikle DNS - Domain Name System – videre. Denne prosessen er særdeles interessant for sosiologer. Det som skjer er at Internettets særdeles lite autoritære sentralmyndigheter begynner å ordne det virtuelle samfunnet i institusjoner, gjennom navning. De første toppdomene er:

- .arpa for vertsmaskinene i det opprinnelige ARPANET
- .com for industri og handel
- .edu for undervisningsinstitusjoner i USA
- .gov for sivil, offentlig forvaltning i USA
- .mil for USAs militære institusjoner
- .org åpent for alle, men først og fremst tiltenkt NGOer på nett
- .net for nettorienterte tjenester, bl.a. dem tilbydere av Internetttilgang

Hannemyr peker på at av de åtte opprinnelige toppdomene er fire lagt tilrette for sivile institusjoner, og er allment tilgjengelige. Deretter fulgte navning av nasjonalstatene som etablerte seg på nettet, med nasjonale toppdomener etterhvert som Internett fikk innpass i stadig flere land. Modellen var den internasjonale standardorganisasjonens (ISO) bokstavkjennetegn for landene. I en ellers svært ryddig prosess fikk imidlertid Storbritannia navnekoden .uk, til tross for at ISO-standarden er GB. Det er eksemplet på alle menneskers feilbarlighet, i dette tilfellet perfeksjonisten John Postell som utarbeidet systemet, og trodde ISO-koden for Storbritannia var UK. I 2000 la ICANN, Internettets administrasjon for navn og nummer, til flere domener. Nå fikk luftfartsselskaper, spesialiserte forretningsdrivende, kooperativer og medlemseide virksomheter, informasjonstjenester, museer, individer (fornavn@etternavn) og tjenesteprofesjoner i Internettensamfunnet egne toppdomener. (Hannemyr 2006: 52-53).

Aubert ramser i grunnboka «Sosiologi» opp listen av samfunnsinstitusjoner med familien, utdanningsvesenet og yrkeslivet først og Forsvaret til sist. De 13 institusjonsformene på lista er sett av normer som grupperer seg om en funksjon. De er også «praktiske hjelpemidler til å skape oversikt, ikke et forsøk på å løse dypere, teoretiske spørsmål.» (Aubert 1975:199). Toppdomenene på Internett er samme sak. Ved å navne ting både fjerner vi oss og nærmer oss tingene på en annen måte, vi lærer å gjenkjenne dem i kategorier. Kategoriene er tomme inntil de blir fylt med innhold, altså sosial praksis. Det er her nettverking og felt kommer inn for full tyngde, og interessekampen og innsatsen for å etablere posisjoner i det nye feltet skyter fart.

Hvorfor var Norge det første landet utenfor USA som kom på Nettet? ARPA ønsket primært å samarbeide med Donald Davies i NPL, som hadde prøvet ut pakkesvitsjet nett noen år før ARPANET ble realisert. NPL var et statlig, britisk forskningslaboratorium, og britene hadde forpliktet seg til å samarbeide med EEC om

utvikling av nye IKT-standarder. Davis fikk rett og slett ikke lov til å samarbeide med ARPANET.

Norge var ennå ikke medlem av EEC, og ble det heller ikke etter folkeavstemningen. FFI hadde forlengst etablert samarbeid med både NASA og ARPA, fordi nettverkene som oppsto mellom norske forskere i eksil, og britiske og amerikanske forskningsmiljøer, aktivt og ivrig var holdt ved like. En helt avgjørende grunn til at Norge fikk sjansen var altså aktiv nettverking.

Ytterligere en underbygging av samme poeng var at Larry Roberts og Yngvar Lundh var gamle venner, og at vennskapet og posisjon begge hadde la til rette for samarbeid. Det kan vi lese som at den sosiale kapitalen som ble bygget mellom de to da vennskapet ble etablert betalte seg – ble vekslet om til økonomisk kapital – da ARPANET og FFI-samarbeidet ble en realitet.

Som følge av det kom Norge på Nettet noen måneder før britene. Det er derfor lett å svare på om det var sosial netteverking eller genial nettverksteknologi som førte til at den første Internett-noden utenfor USA ble etablert i Norge. Selv om Norge både hadde satellittforbindelse og FFI-forskerne bidro med teknologiutvikling var det nettverkingen som førte til at Norge var i posisjon. Når det gjelder Internettets framvekst og utbredelse for øvrig er det rimelig å se det som en samvirkning mellom nettverking og teknologiutvikling.

6.11 Avslutning

I denne casen ville jeg svare på hva som kjennetegnet aktiv bruk av nettverk da ARPANET satte i verk internetting via kabel, radio- og satelitttransmisjon? Kunne dette forklare ARPANETs raske vekst og utbredelse?

Jeg har prøvd å vise noen grunntrekk i hvordan Internett vokste fram, bl.a. for å vise at det gjennom Nettets framvekst har skjedd en samfunnsbygging basert på nettverksarbeid. Jeg har i tillegg ønsket å dokumentere den norske innsatsen.

Internett defineres som et nettverk av nettverk. Her har jeg forsøkt å belyse nettverkingsprosessen, og det norske bidraget, ved internettets første tiår. Teknologi, sosial nettverking og prioritering/målstyring i denne prosessen går i hverandre. Jeg kan ikke se det formålstjenlige ved å forsøke å splitte opp denne kompleksiteten. Internetting starter internasjonalt ved at ARPA inviterer FFI til å delta i samarbeidet om å utvikle parallell datakommunikasjon via kablet nett, radiobølger og satellittr transmisjon. FFI ble invitert med av tre grunner: Data- og satellittkompetansen instituttet var i besittelse av, at det allerede er etablert en ARPA-finansiert satellittforbindelse til Kjeller, og ved at Yngvar Lundh og ARPANET-direktør Larry Roberts var personlig bekjente fra før.

De tre komponentene som bidrar sterkest til Internettets raske vekst er:

1. Valget av å legge en egen dataprosessor – i våre dager kalt en ruter – utenfor datasentralene ved de forskningsinstitusjonene som trekkes med i prosjektet. Det er ikke selve datamaskinen som er det glupeste, den er en standardtype datamaskin som også kan brukes til andre formål – men idéen om at en ekstern datamaskin kan brukes til å handtere nettrafikken som legger grunlaget. Dermed får ikke deltagerinstitusjonene belastet institusjonenes kostbare og begrensede datakapasitet. De får tvert om utvidet datakapasitet som følge av deltakelsen i prosjektet.

(Hannemyr 1999, 2005)

2. Kreativiteten og entusiasmen i forskerfellesskapet International Network Working Group, som også de norske forskerne Lundh, Spilling og Belsnes deltok i. I tillegg til at nettverket fungerte stimulerende, ble det også godt hjulpet av rask respons på forslag, og rikelig tilførsel av forskningsmidler fra ARPA. Entusiasmen smittet over på deltakerne i nettene som sluttet seg til etterhvert. Særlig kom dette til uttrykk gjennom kommunikasjonssystemet Request for Comments. RFC er først og fremst empatisk og gjensidig dialog organisert på beste måte, og kunne i prinsippet vært tatt i bruk edlike stort hell i praktisk talt all miljøer. (Naughton 2000: 135-6)

3. Protokollene for internettkommunikasjon og transport, TCP/IP. Dette er utvilsomt intelligent og avansert teknologi som med noen justeringer av den opprinnelige NCP-

applikasjonen har overlevd i nesten 40 år. Heller ikke her er det bare teknologien, men også hvordan den ble lagt til rette, implementert og nettverket i gang, som drev Internettet videre. De norske forskerne Spilling og Lundh bidro betraktelig både i videreutvikling av TCP/IP og særlig i forbindelse med CPODA-protokollen for pakkesvitsjing via satellittkommunikasjon, og i tilleggsprogrammene for pakkesvitsjing via radiotransmisjon. (Lundh/Spilling 2004:132)

Den kvantitative økningen er den raske veksten i antall noder, datamaskiner, brukere, web-sider etc. som fortelles og gjenfortelles. De kvalitative endringene i utviklingen av Internett i den første perioden kan først og fremst begrunnes ut av de tre innovasjonene som blir nevnt her. Avslutningen for dette caset er knyttet til at det amerikanske forsvarsdepartementet i 1982 vedtar TCP/IP-protokollen som standard for datakommunikasjon. Nettverkingen i Internettet fortsetter, selv om finansiering til utvikling av Internett fra ARPA opphører.

7. Et forsøk på sammenfatning og svar

I denne hovedoppgaven stilte jeg spørsmål om hva som kjennetegner aktiv bruk av nett (nettverking), og sa at spørsmålet best kunne besvares ut fra konkret, tid-, sted- og situasjonsbestemt sammenheng.

I de tre casene jeg har presentert starter nettverksarbeidet ved at det oppstår en situasjon som blir oppfattet enten som en trussel eller en mulighet:

- De ansatte i B-bygg skal effektiviseres, og styrker fellesskapet som en forsvarsstrategi
- Produksjonsselskapene i Norsk TV-Produksjon AS etablerer selskap sammen for å møte mulighetene som oppstår med etablering av TV2
- Tre nyutdannede i Network Working Group blir engasjert til å lage kommunikasjonsprotokoller for internetting til ARPANET

Dette er utfordringer som kommer utenfra, og i alle tre casene har de som er involvert bruk for å nyorganisere seg på forskjellig vis. Det er svært liten grad av detaljstyring i oppdragene, og lite ferdiglagte maler for hvordan de skal løse utfordringene de får.

Metodologisk valgte jeg en tilnærming ut fra Ragins forskningsmodell, og trakk ut analyserammer som bakgrunn for å vurdere bilder fra de enkelte casene.

Analyserammene var grovt sett:

- Etablert sykehushierarki mot spontant pasientfellesskap (Album)
- Forskjell og komplementaritet i sterke og svake nettverksbånd (Granovetter)
- Forskjeller og forløp fra nettverk til felt (Broady, Bourdieu)
- Kontrasten mellom en ureglementert nettverksorganisering satt opp mot byråkrati (Weber)

Bildene av de enkelte casene har noen felles trekk. Det dreier seg om interessekamp i en eller annen form, og dermed også om fronter mellom parter som står mot hverandre. En eller annen handling utløser starten på forløpet, med konkrete situasjoner av varierende betydning som fører videre mot en avsluttende avgjørelse.

I B-bygg er startpunktet at ELO/FFI-prosessen som en utenfrapåført prosess, men med FFIs egen løsning på hvordan effektiviseringen kan iverksettes. Byggeprosjektet

har dype røtter, og jeg oppfatter nettverksaktivitetene i B-bygg som forsvarsverk i forhold til tiltak som oppleves truende. Avlutningen følger med at ny informasjons- og kommunikasjonsjef flyter inn i B-bygg. Noen ytterligere avklaring kommer ikke i den perioden jeg gjennomfører observasjoner og intervjuer.

For NTVP er startpunktet naturlig da TV2 starter sendinger, handlingen vender ca. 1995, da det blir kiving om sponsorinntekter til programproduksjon. Avgjørende slutt kommer med at deltakerbedriftene velger å legge ned NTVP i 2000.

I ARPA-nettet er starten, ut fra utsnittet jeg velger å ta, at ARPANET-ledelsen kommer til Kjeller for å samarbeide om internasjonal internetting. Vendepunktet er at Forsvarsdepartementet vedtar TCP/IP som standard for datanettverking. Avslutningen som følger er at Internettet fortsetter, trass at prosjektmidlene fra ARPA tar slutt.

De tre casene er valgt ut bl.a. fordi de representerer tre helt ulike organisasjoner, som alle tre spiller vesentlige roller i tjeneste- og kunnskapsbaserte samfunn. De fungerer svært effektivt i likestilte, nettverkspregede situasjoner, men får likevel etter en tid behov for ordnende struktur og byråkrati slik Weber beskriver det. Dermed dukker det opp grader av byråkrati, samt fastere og mer rutinebelagte arbeidsmåter.

- I B-bygg utvikler bibliotekarene en felles manual, arbeidsrotasjon og konsoliderende samvær, og liknende trekk opptrer også i informasjonsenheten.
- Da det begynner å butte for NTVP, beklager de mangelen på rutiner og systemer ut over faglig kompetanse og felles entusiasme. De faller tilbake på den opprinnelige, lokale organisasjonen uten å ville – eller våge – å organisere noe større sammen.
- ARPANET skifter ham til Internett, og etablerer nye institusjoner og styrende organer som et virtuelt FN, i full vigør også etter at prosjektmidlene fra ARPA kuttes.

Denne sammenliknbare sammenhengen i organisasjoner som ellers er sterkt ulike, ser jeg som en støtte til formodningen om at et aktivt nettverk er et endringsverktøy på vei mot et felt, altså på vei mot en stabil organisasjonsform med visse kjennetegn. Det er mine svar på forskningspørsmålene.

Kildeliste

- Arbeids- og administrasjondepartementet. 2001. *Informasjonspolitik for statsforvaltningen. Mål prinsipper og konsekvenser*. Oslo: AAD
- Kurland, Anne. 1991. "Biblioteket - hva er det?". *FFI Mikroskopet*. Kjeller: FFI.
- Abbott, Andrew. Juni 1997. "Of Time and Space. The Contemporary Relevance of the Chicago School". *Social Forces*, june 1997, pp 1149-1182.
- Abercrombie, Nicholas, Hill Stephen and Turner, Bryan S. 2000. *The Penguin Dictionary of Sociology*. 4th Edition. London/NY: Penguin Books.
- Akrich, Madeleine. 1992. "The De-scription of Technical Objects". Bijker, Wiebe and Law, John (red). 1992. *Shaping technology, building Society in socio-technical Change*. Utgitt av MIT Press, her fra UniPub kopisamling, Samfunnsinformatikk, del 1.
- Album, Dag. 1996. *Nære fremmede. Pasientkulturen på sykehus*. Oslo: Tano Forlag.
- Alvin og Heidi Toffler. 2004. *The War of Pyramids vs. Pancakes, and how it will shape the future* (Toffler Associates 2004). Sjekket sept. 2005 på:
http://www.toffler.com/featured/fd_article_pyramidspancakes.shtml
- Alvin Toffler. 1999. "Shocks, waves and power in the Digital Age", artikkel i antologien *Masters of the Wired World*. London: Pearson Education Ltd.
- Aristoteles. 1993. *Om Diktetekunsten*. Oslo: Dreyers forlag.
- Aubert Vilhelm. 1985. *Det skjulte samfunn. Med innledning av Howard S. Becker*. 3. utg. på grunnlag av førsteutgaven 20 år tidligere. Oslo: Pax.
- Aubert, Vilhelm. 1975/1964. *Sosiologi*. 6. oppl. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.
- Bell, Daniel. 1976. *The Coming of Post-Industrial Society. A venture in social forecasting*. 2. oppl. med nytt forord. USA 1973-76: Basic Books.
- Boas, Jeffrey; Horrigan, John B; Wellman, Barry; Rainie, Lee. 2006. «The Strength of Internet Ties. The internet and email aid users in maintaining their social networks and provide pathways to help when people face big decisions» PEW/Internet, the Pew Internet & American Life Project january 25 2006 .
http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Internet_ties.pdf - hentet 04-10-07
- Bourdieu, Pierre. 1995. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, Pierre. 1996. *Symbolsk makt*. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Om Televisjonen följd av Journalistikens herravälde*. Stockholm/Stehag: Brutus Østerlings Bokforlag Symposion.

-
- Bourdieu, Pierre et al. 2002: *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. Polity Press 2002 (1999)
- Bourdieu, Pierre og Loic J.D. Wacquant. 1995b. *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Samlaget.
- Brandt, Stewart (1987): *The Media Lab - inventing the future at MIT* New York, Viking Penguin
- Broadly, Donald. 1988. «Kulturens fält. Om Pierre Bourdieus sosiologi». Pp 59-88 i *Masskommunikation och kultur Nordicom Nytt Sverige* nr. 1-2 1988.
<http://www.dsv.su.se/~jpalme/society/pierre.html> - Hentet 9.okt. 2003
- Broadly, Donald. 2002. «Nätverk och fält». <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/p-broadly-nat-02.htm>
Hentet 9.okt. 2003, sjekket sept. 2005.
- BRODD rapport 8802341 *Bibliotekstjenester på Kjeller. En utredning*. Katarzyna de Brisis, Liv A. Holm og Svein Markussen: Statens Bibliotekshøgskole, Oslo 1988.
- Braa, Kristin; Hetland, Per og Liestøl, Gunnar. 1999. *Nettsamfunn*. Oslo: Tano/Aschehoug Forlag.
- Bush, Vannevar. 1945. *Science - The Endless Frontier*. Washington, D.C: United States Government Printing Office. Et sammendrag stilt til rådighet fra Terje Lund, FFI.
- Bush, Vannevar. 2005. «As We May Think». org. *The Atlantic Monthly* juli 1945,
www.theatlantic.com/doc/194507/bush/
hentet fra nett sept. 2005
- Castells, Manuel. 2001. *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Castilla Emilio J., Hwang Hokyu, Granovetter Ellen and Granovetter Mark. 2000. *Social Networks in Silicon Valley*. Chapter 11, "The Silicon Valley Edge: A Habitat for Innovation and Entrepreneurship"
<http://www.stanford.edu/group/esrg/siliconvalley/papers.htm> - Stanford University press , hentet 16.03.05.
- Cerf, Vint. 1999. «The Internet is for Everyone»,
<http://www.isoc.org/isoc/media/speeches/foreveryone.shtml>
hentet 15. okt. 2005
- Ebeltoft, Arne. 1991. *Nettverk mellom mindre bedrifter - bakgrunn og forutsetninger*. AFI rapport 9/91. Oslo 1992 : Arbeidsforskningsinstituttet.
- Ebeltoft, Arne: *Sterkere sammen. Å styrke næringsliv gjennom nettverk*. Oslo, november 1992: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Eifring, Synnøve. 2003. Bibliotekstrategi for FFI, mottatt 18. nov. 2003/vedlegg 3.

-
- Eilertsen, Tor Arne. 1987. *Fra FOTU til FFI. Grunnleggingen av Norsk forsvarsteknologisk forskning 1942 – 1946*. Hovedoppgave i historie. Bergen: UiB.
- Eriksen, Egil R. og Strømsø, Egil /1995. *Fra visjon til nyskaping - Forsvarets forskningsinstitutt 1946 – 1996*. Upublisert rådata for jubileumsskrift, datert 10.10.1995. Det finnes flere versjoner av dette grunnarbeidet, som ble gjort i forbindelse med planene for jubileumsbok til FFI ved 50-år jubileet. Jeg har valgt versjonen som inneholder mest informasjon, og har prøvd å sjekke opplysningene mot andre kilder.
- FD/FFI. 2003. Vurdering av omfang og virksomhet, rapport fra styringsgruppen 11. april 2003, Forsvarsdepartementet, hentet fra FFIs nettsider.
- FFI. 2003. *Årsrapport 2002*. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.
- FFI . 2004. *Årsrapport 2003*. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.
- Fossestøl, Knut m.fl. 2004. *Relasjonsmestrene. Om kunnskapsarbeid i det nye arbeidslivet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Frønes, Ivar og Kjølørød, Lise (red). 2003. *Det norske samfunn*. 4. utgave. Oslo: Gyldendal Norsk forlag AS.
- Glahn, Abelone. 2005. *Dit professionelle Netværk - sådan tænder du kontakterne*. København: Børsens forlag.
- Glahn, Abelone. 2005. *Frie agenter. En praktisk bok til den, der vil arbejde med eller som freelancer*. Revidert utg. København: Børsens forlag.
- Glahn, Abelone og Bak, Margrete. 2006. *Mikrovirksomheter med vokseverk*. København: Børsens forlag.
- Granovetter, Mark. 1983. "The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited." *Sociological Theory*, Volume 1 pp. 201-233.
- Granovetter, Mark. 1992. «Economic Action and Social Structure. The Problem of Embeddedness» i Granovetter og Svedberg: *The Sociology of Economic Life*. Boulder.
- Granovetter, Mark S.. 1973. «The strength of Weak Ties.» *American Journal of Sociology*. Vol. 78, No 6 pp.1360-1380.
- Habermas, Jürgen. 1997. *The Theory of Communicative Action. Reason and the Rationalization of Society vol. 1*. Polity Press (1981) 4 opplag 1997.
- Hafnor Hilde. 2004. *Aktør-nettverk teori som teoretisk rammeverk og praktisk verktøy for å analysere informasjonsstrukturer i et NbF*. FFI Rapport 2004/00223. Kjeller: FFI.
- Hagen, Øystein. 1978. *Fria Proteatern*. Mellomfagsoppgave i sosiologi, UiO vår1978.
- Hagen, Øystein. 1979. *Hårda Bandage - en modell for oppsøkende teater*. Mellomfagsoppgave i teatervitenskap, UiO vår 1979.

-
- Hagen, Øystein. 2005. "1995 - Internett blir business". *Computerworld*. 9. sept. 2005.
- Hallestvedt, Abraham og Moren, Jorolv. 1975. "Det organiserte samfunn." *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal studiefakkell
- Hannemyr, Gisle. 1999. «Begynnelsen på en historie om Internett». Braa, Kristin, Hetland, Per og Liestøl, Gunnar (red). *Netts@mfunn*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Hannemyr, Gisle. 2005. *Hva er Internett*. Oslo, Universitetsforlaget
- Hauge, Jens Chr.. 1986. «Ved FFIs 40 års jubileum på Kjeller 25.4.86.» Tale, fra FFIs arkiv.
- Holme, Nils. 1996. «Datakulturen». Leder i *FFI Mikroskopet* oktober 1996.
- Holme Nils:. 2000. «Omstillingen i Forsvaret». Leder i *FFI Mikroskopet* sept. 2000.
- Holter, Harriet og Kalleberg, Ragnar (red). 2002. *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 2. utg. 3.opplag, Oslo 2002: Universitetsforlagets Metodebibliotek.
- Hoppe Ulf, Lausund Anne Grete Blindheim, Neset Anny. 2003. *Prosjektarbeid Livsfasepolitikk*. FFI/Rapport 2003/01032/
- Johan Haukland og Olav Wicken. 2003. *Innovating policy in the post-war period*. Oslo: SINTEF/STEP-rapport 01-2003.
- Karlsen Pål. 1992. *Forskningsformidling gjennom fjernsyn. Premissgrunnlag for beslutningstakere*. Trondheim 1992: Norges Fiskeriforskning/Norges forskningsråd. http://www.ntnu.no/info/selvhjelp/kap5_2_forskningsformidling_tv.htm hentet 31-03-07.
- Kirstein, Peter T.(1998. *Early Experiment with the ARPANET and internet in the UK*. Dep. of Computer Science, UCL - juli 1998/ fått av Pål Spilling.
- Korsnes, Olav - Andersen, Heine og Brante, Thomas (red). 2001. *Sosiologisk leksikon*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kuhn, Thomas S.. 2002. *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. Oversatt av Lars Holm – Hansen fra *The Structure of Scientific Revolutions 1962/70* University of Chicago. Oslo: Spartakus.
- Kurland, Anne. 1994. «Nytt fra Biblioteket: hva er BIBSYS?» *FFI Mikroskopet* des 1994.
- Kurland, Anne. 1998. «Biblioteket før og nå». *FFI Mikroskopet* des. 1998.
- Lied, Finn. 1996. «De første femti år; tale ved FFIs 50-års jubileum 29. mars 1996», fra FFIs arkiv, FFI-biblioteket.
- Liestøl, Gunnar og Rasmussen, Terje. 2003. *Digitale medier - En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Terje Lund. 2003. «Kjellermiljøet og kunnskapsbyen Lillestrøm. Samarbeid for nyskaping og vekst». *Mikroskopet*, februar 2003. Kjeller: FFI.

-
- Lundh, Yngvar (2000): «Internett-teknikkens første utvikling», artikkel, Kjeller; Pål Spillings arkiv
- Lysgaard, Sverre. 2001. *Arbeiderkollektivet m/introduksjon av Ragnvald Kalleberg*. (1 utg. 1961). Oslo: Universitetsforlaget
- McLuhan, Marshall og Powers, Bruce R. 1987. *The global Village - Transformations in World life and media in the 21st. Century*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Mead, George Herbert. 1967. *Mind, Self & Society - from the Standpoint of a Social Behaviorist vol 1*. Chicago/London 1967(1934): The University of Chicago Press.
- Mortensen, Fredrik. 2004. *Kunnskapsbyen Lillestrøm*. Hovedoppgave ISS/UiO
- Møller Fredrik. 1985. «De første ti år». *FFI Mikroskopet* (des. 1985)
- Naisbitt, John. 1994. *Global Paradox. The bigger the World Economy, The More Powerful its smallest players*» London: NB Publishing.
- Naisbitt, John og Aburdene, Patricia. 1990. *Megatrends 2000*. London: Pan Books.
- Narum, Paul. 2002. «Nye utfordringer i militær forskning og utvikling». Foredrag i Oslo Militære Samfunn 28. oktober 2002.
- Narum, Paul. 2003. «FFI krymper ikke kraftig», korrigerer *Romerikes Blad* 11.12.2003.
- Narum, Paul. 2005. «Forskningens rolle». *Norges Forsvar*, januar 2005.
- Naughton, John. 2001. *A Brief History of the Future. The origin of the Internet*. Second impression. Orion Books.
- Nilsen, Eva Ch. og Nygård, Anne. 1992. *Kvinnenettverk. Nye kvinnefellesskap i praksis*». Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Njølstad, Olav. 1999. *Strålende forskning - IFEs jubileumshistorie 1948 – 1998*. Oslo: Institutt for energiteknikk/Tano Aschehoug.
- Njølstad, Olav og Wicken, Olav. 1997. *Kunnskap som våpen. Forsvarets forskningsinstitutt 1946- 1975*. Oslo: Tano Aschehoug
- NOU 1992:21. 1992. *Ikke bare ord... Statlig informasjon mot år 2000*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- NOU 2003:19. 2003. *Makt og demokrati. Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste Informasjonsforvaltning.
- Nærland Arnljot. 1989. «Fra FFIs første tid». *FFI Mikroskopet* (des. 1989)
- Nærum, Bjarne. 2001. «Mot et radikalt nettsamfunn?» *Røde Fane* nr. 2-2001. Nettversjon av samme, litt mer utfyllende <http://www.akp.no/rfane/2001/02/bjarne-narum.php3> - 15 - hentet/sjekket 14. sept. 2005.

-
- Næss, Arne. 1967. *Filosofiens historie: Fra oldtid til renessanse*. 4. reviderte utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Næss, Arne. 1967. *Filosofiens historie: Fra renessanse til vår tid*. 5. reviderte utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Næss, Hans Jørn. 2003. «I grenseland mellom forskning, forsvar og teknologi: Fødselshjelperen FFI». Fagbladet *Kapital* nr. 4/2003.
- Nørretranders, Tor. 1997. *Stedet som ikke er. Fremtidens nærvær, nettverk og Internet*. Danmark: Aschehoug
- Polanyi, Michel. 2000. *Det tause fundament*. Oslo: Spartacus Forlag AS.
- Putnam, Robert D.. 2000. *Bowling Alone, The Collapse and Revival of American Community*. NY, London mv.: Simon & Schuster.
- Ramsøy, Natalie Rogoff og Vaa, Mariken (red). 1975. *Det Norske Samfunn*, bd. 1 og 2. 2. utgave. (DNS1968, første utgave Gyld 1968) Oslo: Gyldendal Fakkell.
- Rasmussen Terje. 1993. "Postindustrielle paradokser". Bastiansen, Henrik og Befring, Eirik (red.). *Teknologi, kommunikasjon og medier*. Rapport nr. 8 IMK/UiO 1993, s.75-105.
- Rasmussen, Terje. 2002. *Nettmedier - journalistikk og medier på Internett*. Kristiansand: Fagbokforlaget.
- Rasmussen, Terje. 2003. *Luhmann - kommunikasjon, medier, samfunn*. Kristiansand: Fagbokforlaget.
- Rasmussen, Terje. 2003b. "On Distributed Society. The History of the Internet as a guide to a Sociological Understanding of Communicatrion and Society." 2003/rev. av 1. versjon publisert i Liestøl G, Morrison A. & Rasmussen, T: *Digital Media Revisited*, MIT Press 2003.
- Rasmussen, Terje. 2005. "Nettets makt. Systemteoretiske sonderinger og sondringer". Slaata, T. (red). 2002b. *Digital makt*. Oslo: Gyldendal. Her hentet fra www.media.uio.no/personer/terjer, hentet/sjekket uke 21, mai 2005.
- RITTS OSLO (Oslo/Akershus fk. 1999) *Regional Innovation Technology Transfer System - en bestillingsrapport om innovasjonssystemet i Oslo/Akershus*. Prosjektet er finansiert av EU-kommisjonen, Oslo Kommune, Akershus Fylkeskommune, Universitetet i Oslo, Norges Landbrukshøgskole, Forskningsparken AS, Campus Kjeller AS og Næringslivssekretariatet for Oslo og Akershus som har ledet prosjektet. Utarbeidet i samarbeid med STEP-gruppen og med støtte fra EU-kommisjonen, Oslo 1999.
- Sennett, Richard. 2002. *Det fleksible mennesket/The Corrosion of Character; The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. Norsk utgave m/forord av Tian Sørhaug.
- Sennet, Richard. 2003. *Respect in a World of Inequality*. NY/London: WW Norton & Comp.

-
- Sennet, Richard. 2002. "The new Political Economy and its culture - Democracy today takes form." Artikkel våren 2000, publisert av Virginia University på web.
- Skjervold, Jon. 2003. FFI- vurdering av omfang og virksomhet - fase 3. Forskningsformidling, FFI-Rapport /01798.
- Skogen, Erling (red). 2003. *FFIs historie, hefte 3: Datateknologi*. Kjeller: FFI
- Skogen, Erling (red). 2003. *FFIs historie, hefte 1: FFIs etablering på Kjeller og utviklingen fram til 1996*. Kjeller: FFI.
- Slagstad, Rune. 2001. *Dei nasjonale strateger*. Oslo: Pax Forlag.
- Spilling Pål. 1995. "Fra ARPANET til Internett, en utvikling sett med norske øyne". Til Hafjell-seminaret 25.3-1995 (fått av forfatteren).
- Spilling Pål (UNIK), Tor Sverre Lande (IFI), og Jens Thomassen (IFI). 2003. "Tilbakeblikk på den første internett tiden i Norge. Behov for og bruk av DNS". Artikkel til *Det norske datamiljøet*, 26/2 2003. (Fått av P. S.)
- Spilling Pål og Lundh Yngvar. 2004. "Features of Internet history. The Norwegian Contribution to the Development". *Teletronikk* 2004 nr. 3, utgitt av Telenor Research & Development.
- Spilling, Pål. 1995. «Fra ARPANET til Internett» ISOC-NO, Telenor forskning 25. mars 1995. www.isoc-no.no/isoc-no/social/arpa-no.html - sjekket 17.09.05.
- Statens informasjonstjeneste. 1999. *1999 Virksomhetsplan-kortversjon*. Oslo: Statens informasjonstjeneste.
- Statens informasjonstjeneste. 2001. *Årsmelding 2000 - Nå kan DU se Storebror - 24 timer i døgnet*. Oslo: Statens informasjonstjeneste
- Sørgård, Pål -Solheim, Ivar - Kluge, Anders - Hellmann, Rita. 1997. *IT i offentlig sektor, ny hverdag med ny teknologi*. Universitetsforlaget/Norsk regnesentral
- Tidslinje for internetthistorien. <http://www.zakon.org/robert/internet/timeline/>
- Toffler, Alvin and Heidi. 1980. *The Third Wave*. London, NY mv: Bantam Books
- Toffler, Alvin and Heidi. 1990. *Powershift, Knowledge, Wealth and Violence of The 21st Century*. London, NY mv: Bantam Books.
- Toffler, Alvin and Heidi. 1994. *War and Anti-War. Survival at the Dawn of The 21st Century*. USA, London.: Little, Brown and Company.
- Toffler, Alvin and Heidi. 1997. *Tredja Vågens samhällsbyggje/ Creating a New Civilization*. Stockholm.
- Toffler, Alvin and Heidi. 1998. «Preparing for Conflict». *The Futurist, USA* june-july, vol. 32, issue 5.

Weber, Max. 2000. *Makt og byråkrati, Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Utvalg v/Egil Fivelstad, oversatt Dag Østerberg, 3 utg. Oslo: Gyldendal.

Wicken, Olav. 1996. «FFI - forskning for forsvar og industri: FFI-modellen». *Forskningsspolitikk* nr. 4 1996. Oslo: NIFU.

Wicken, Olav. 2000. *Næringslivets FoU og politiske tiltak for å regulere denne*. Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Universitetet i Oslo februar 2000.

Widerberg, Karin. 2001. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt - en alternativ lærebok*. Oslo: Universitetsforlaget.

Østerberg, Dag. 1999. *Det moderne. Et essay om Vestens kultur 1740 – 2000*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Oppgavens lengde er 44 026 ord, eksklusive forord, noter, kildeliste og vedlegg.

Alle kilder i oppgaven er oppgitt

Vedlegg 1: SPØRRESKJEMA med kommentarer, FFI B-bygg, høst 2003

1. Gjøre mål i jobb: (Relasjon til omgivelsene i daglige rutiner)

Hva gjør du i løpet av en dag en uke, hvem sammen med, hvordan, og hvem har bruk for det du gjør?

2. Varighet og forandring i jobb: (Start og situasjon for arbeidstilknytning)

- Hva fikk deg til å begynne her? Når? Opplevelse av om FFI har endret seg. Hvordan? Verktøyer før/nå? Konkrete oppgaver/synlighet vs. ledelse og kolleger før og nå?

3. Gjøre mål utenfor jobb: (Arbeidsplassens innflytelse på andre relasjoner)

Hvor mye bundet til jobben/normalarbeidsdag, reisetid, bolig.

Interesser knyttet til gjøre mål på jobb, eller til noe helt annet? Hva?

Omgangskrets: Kolleger i fag, på jobb, i lokalmiljø, familie?

Hva er det mest uvanlige du gjør en vanlig dag og en vanlig uke?

4. Forventninger til framtida (Relasjoner og forventninger til framtid)

Hvis du ikke hadde jobbet her, hva ville du jobbet med. Hvor?

Regner du med å skifte arbeidsplass? Frykter du at du må?

Hvis så skjer - tror du de funksjonene du bidrar med vil bli skikkelig ivaretatt?

Får det stor betydning for dem om du skifter arbeidsplass? på hvilken måte?

For hva du kommer til å jobbe med? For hvor du bor? For hva du har råd til?

Løs samtaleform. Ønsket at intervjuobjektet følte seg trygg, og trakk fram hva de var opptatt av og mente kunne være relevant. Ønsket også å snakke om utrygghet som følge av forandring, dersom intervjuobjektet åpnet for det.

INTERVJUOBJEKT leste igjennom spørsmålene på forhånd, min understrekning av at selv om ikke alle spørsmål ble dyptgående besvart i løpet av samtalen ønsket jeg at vi var innom alle «stasjoner» - og at vi gikk ofte tilbake i intervjuene for å få til det. De fleste intervjuene ble tatt opp på kassett. Intervjuobjektet ble først gjort kjent med etiske regler: Informert samtykke. Krav på konfidensialitet. Kan trekke seg når som helst.

Intervjuene skrevet ut løpende, seneste 26. desember 2003. Intervjuene sammenholdt med observasjonsdata fra forskningslogg og åpne observasjoner i ukene/månedene foran. Observasjonsperiode fom. uke 37/mandag 8 sept. til og med uke 51/19. des. 2003. Ansatte i Biblioteksbygningen: 15 personer jobber i fem forskjellige tjenester i omlag 12-13 årsverk, Av disse ble 13 intervjuet, samt ytterligere to som ikke hadde tilhold til B-bygg:

- Biblioteket 1. etg: Intervjuet tre personer 16.12. 2003, 19.12.03 og 19.12.03
- Trykkeriet 2. etg. Intervjuet tre personer 5.12. 2003, to sammen
- Foto 2. etg. Intervjuet to personer 17.10.03 og 29.10.03, en ikke intervjuet pga. sykmelding
- Illustrasjon 3. etg. Intervjuet to personer 2.12.03, én 16.12.03
- Tekstsenteret 3. etg. Intervjuet to personer 21.10.2003, én 28.10.2003 og den siste på tekstsenteret 25.11 og 2.12.2003, altså intervjuet delt i to pga. at vi ble avbrutt midtveis.

To intervjuer av personer som ikke hadde kontor i B-bygg, men tilknytning ifm. teknisk støtte og prosjektstøtte ved forberedelse av FFIs stand til Forsvarsutstillingen. Intervjuene gjennomført 3.10. 2003, og 25.11.03, men ikke benyttet i oppgaven.

I ALT: 15 INTERVJUER.

Flere uformelle intervjuer og samtaler ifm. med observasjoner i tillegg, reg. i forskningslogg.

Spørsmål til deltakerselskapene i Nettverk TV-Produksjon AS

For alle spørsmålene gjelder at jeg er interessert i hele det historiske forløpet - altså hvordan dere så på ting da dere startet opp, da samarbeidet var på sitt høyeste, og da det begynte å skranke før dere la ned det formelle samarbeidet.

Jeg er også interessert i historier og episoder som karakteriserer nettverket og relasjonen mellom selskapene, til myndigheter oa. foresatte og til oppdragsgivere oa. forretningsforbindelser.

Er det særskilte ting dere vil jeg skal spørre mer om, så skriv gjerne det inn i spørreskjemaet.

Tema A: Sentral/lokal

1. Dere etablerte TV Nettverk for å hevde dere bedre *under felles paraply* enn dere - som lokale selskaper - kunne gjøre på egen hånd?

Hadde dere klare forestillinger om hvem (bransje, geografisk) oppdragsgiverne skulle være?

Begrensninger - hvem skulle de IKKE være?

2. På hvilket felt i virksomheten (idé/manus og planlegging, finansiering, produksjon, administrasjon, salg og distribusjon) fikk samarbeidet betydning? Spilte nettsamarbeidet inn på alle, eller bare noen av disse områdene?

Hva var minst og mest viktig av dem?

Var det noen som utmerket seg som spesialister på noen av de områdene som IKKE var geografisk/lokalt betinget? Fikk det i så fall noen praktisk betydning?

3. Hvordan var selskapenes relasjon til kontoret i Oslo? Endret den seg underveis fra start til avslutning? Sto Oslokontoret eller hvert av selskapene for kontakten til sentrale TV-stasjoner oa. oppdragsgivere?

Drev kontoret i Oslo med det selskapene ønsket at det skulle drive med? Eksempler på bilateralt samarbeid mellom selskapene? I eller utenfor nettverksamarbeid?

Bilaterale initiativer eller oppdrag for sentrale oppdragsgivere - i eller utenfor nettverksamarbeid?

4. Hva ville markedet ha? Visse sjangere, lokale nyheter mv? «Smak av Norge» med 40 programmer for TV2 var vel nettverkets største samproduksjon. Andre produksjoner som utmerket seg? På hvilken måte?

Tema B. Relasjonen mellom selskapene i nettverket, og til omverdenen:

1. *Ulikheten* mellom – og relasjonen til – de andre selskapene i nettverket: Ulike firmaer, ulike steder i landet, ulike spesialfelt: Hvordan spilte det inn? Fordeler og ulemper?
2. Hvordan avveide dere mellom produksjoner i nettverket og produksjoner hvert enkelt selskap selv hadde ansvar for?
3. Mistet noen av selskapene inntekter, nye oppdrag eller på annen måte noe til nettverket? Førte samarbeidet – på motsatt side - til at aktiviteten i nettverket økte og alle (eller noen av...) selskapene bedret sin posisjon vs. oppdragsgivere og marked - ut over produksjonene dere samarbeidet om?
4. Hvordan foregikk beslutningsprosessen når viktige beslutninger skulle tas? Var dere fornøyd med denne prosessen? Ble den på noe tidspunkt (opplevd som) autoritær eller byråkratisk?
5. Var dere fornøyd med hvordan omverdenen (lokale og sentrale myndigheter, marked mv) reagerte på etablering og utspill fra nettverket?

Kom PR/markedsføring for eget selskap og Nettverket noengang i konflikt?

6. Hva anså dere som viktigst: Samarbeidet *selskapene i mellom* (stock- og arkivbilder, ideutvikling, kompetansedeling), eller *felleskapet ut mot eksterne*

partner (salg til oppdragsgivere, støtte fra finansmiljøer, innkjøp fra tekniske leverandører mv)?

Endret dette seg i løpet av samarbeidet? Hva var viktigst i begynnelsen, på høyden, og når samarbeidet nærmet seg slutten?

7. Hvordan *kommuniserte* dere med hverandre i begynnelsen, på høyden og mot slutten? Kommunikasjon om hva (idé/manus og plan, finansiering, produksjon, administrasjon, salg, distribusjon)?

Hvor tids- og ressurskrevende ar kommunikasjonen? Hvilke gjensidige kontroll og kvalitetsrutiner hadde dere for at noe dere hadde snakket om ble fulgt opp?

Hvordan kom dere til å bruke datakommunikasjon og Internett etterhvert om det ble mulig, og hva hadde dere igjen for det?

Tema C: Etter at nettverksamarbeidet formelt ble avsluttet

1. Vurdrer dere samlet deltakelsen i nettverkssamarbeidet som en fordel eller ulempe for selskapets og ansatte lønnsomhets- og faglige utvikling?
2. I hvilken grad ser dere på de selskapene dere samarbeidet med i TV Nettverk som selskaper dere fortsatt har relasjoner og samarbeid med vs andre selskaper i bransjen?
3. I hvilken grad mener dere bransjen har endret seg siden TV Nettverk? Ville dere organisert samarbeidsnettverk slik i dag, om dere hadde hatt sjansen? Hva ville dere eventuelt gjort annerledes?

Er det noe viktig jeg burde ha spurt om, som ikke er med?

Dette var mange spørsmål. Jeg forventer ikke at alle svarer like utfyllende på alt. Det er helt i orden å svare med stikkord og telegramstil på samma wordfil, og sende den i retur. Materialet blir behandlet fortrolig og i tråd med god forskningsskikk. Jeg håper å få svar fra alle **innen mandag 19. mars**, og begynner oppfølging etter det.

TUSEN TAKK FOR HJELPEN!

Kommentar intervjuer med Nettverk TV-produksjon-medlemmer

2007: Henvendelse og oppfølging med spørsmål via epost. Ni intervjuer, dessuten oppfølgende telefonintervju for utdyping av enkelte spørsmål med fem av intervjuobjektene. Varighet fra 19. mars til medio april 2007. Intervjuobjektene er delvis anonymisert, ved at det for syv av intervjuene benyttes navn på selskapet. To av intervjuobjektene, som jeg har oppfattet som primært frilansere og underleverandører, er oppgitt som fotograf 1 og fotograf 2.

Vedlegg 3: Bibliotekstrategi

FFI er en kunnskapsbedrift, og dette innebærer at virksomheten må konsentrere seg rundt noen hovedpunkter.

- Å skape kunnskap
- Å fornye kunnskap
- Å formidle kunnskap

For at organisasjonen skal lykkes i dette, er det viktig med en organisasjonskultur som gjør medarbeiderne i stand til å bevege seg i det kunnskapsuniverset de bør være en del av. Det er i denne sammenhengen biblioteket skal være en viktig støttefunksjon, og bibliotekets oppgave har tre aspekter:

- Skaffe tilgang til kunnskapskildene
- Gjøre brukerne i stand til å nyttiggjøre seg kildene.
- Delta i prosessen med å formidle kunnskap.

Skaffe tilgang til kunnskapskildene

Et bibliotek som skal dekke alle relevante kunnskapskilder, må i dag være et såkalt hybridbibliotek, dvs. basere seg både på trykte og elektroniske vitenkilder. Ingen av delene vil alene kunne dekke alt som bør dekkes. Det vil si at vi må kunne tilby alle de «gamle» trykte vitenkildene og i tillegg velge ut og tilby det som er relevanyog økonomisk mulig av elektroniske kilder. Tilbudet er enormt, så i denne sammenhengen er det svært viktig både å følge godt med i markedet og å kjenne sine brukere godt nok til å velge de rette tilbudene.

Dette aspektet ved biblioteket som støttefunksjon er nok vår sterkeste side i dag, men det er et felt hvor en uavbrutt må følge med i utviklingen, ellers blir en gårdsdagens bibliotek.

Gjøre brukerne i stand til å nyttiggjøre seg kunnskapskildene

Forskernes evne til å sette seg inn i og bruke bibliotekets tjenester er vekslende, og det er noe vi må forholde oss til. Vi har lagt ut mye veiledning på vevsidene våre, men dette er informasjon som må oppsøkes, og det blir ikke alltid gjort. Vi har også brukeropplæring for nyansatte, og vi driver endel veiledning etter anmodning, men dette er et felt der mye mer burde gjøres. Svært mange forskere skaffer seg informasjon på mer tidkrevende måter fordi de ikke kjenner godt nok til de beste systemene.

Et strategisk mål for biblioteket er å bli bedre integrert i selve forskningsprosessen, slik at vi kan bistå med informasjonssøking på et tidspunkt og på en måte som passer inn i prosessen. Dette forutsetter et mye nærmere samarbeid med prosjektene enn vi har i dag, og det er her vår største utfordring ligger: Å finne måter å bli integrert i forskningsprosessen på som gjør at vår kompetanse kan bli

utnyttet enda bedre enn den blir i dag. I denne sammenhengen vil det være en fordel å tilhøre info-enheten slik at bibliotekets tjenester blir en del av info-enhetens tilbud til prosjektene.

Det er videre et mål for oss å kunne holde kurs i de forskjellige tjenestene vi har og slik utvide vår pedagogiske rolle.

Mer aktiv formidling av litteratur vil også lettere kunne bli en realitet innenfor infoenheten, for eksempel i form av både virkelige og virtuelle utstillinger rundt temaer der litteratur inngår som en naturlig del av utstillingsmaterialet. Slike utstillinger vil kunne generere et fruktbart samarbeid mellom alle i infoenheten og mellom infoenheten og forskerne.

Delta i prosessen med å formidle kunnskap

Biblioteket deltar i dag aktivt i den elektroniske publiseringen av FFI-publikasjoner, og vår kompetanse ligger bak utformingen av FFIs rapportbaser både på inne- og utenettet. Vi har også en naturlig rolle i oppbevaring og utsendelse av trykte FFI-rapporter.

Biblioteket er med i FFIs redaksjon og vi tror at særlig vår kompetanse når det gjelder å kunne organisere og systematisere store mengder informasjon er nyttig her. Det er planer om å reorganisere FFI-veven, og der ønsker vi å komme med i planleggingen for å få en vev som er godt organisert. Hvis FFI ender opp med en internettløsning utenfor Forsvarsnett, ønsker vi også å være med i organiseringen av den.

Oppsummering

Av de tre punktene vi har satt opp som viktige for bibliotekvirksomheten, føler vi at vi har ganske godt grep om to av punktene, nemlig å skaffe tilgang til vitenkildene og ivareta vår rolle i forskningsformidlingen. Målet vårt når det gjelder disse punktene må være å følge opp videre utvikling. Det er det midterste punktet, å gjøre brukerne i stand til å nyttiggjøre seg vitenkildene, som er det feltet vi har mest ugjort arbeid på, og hvor vi har et stort utviklingspotensiale. Bibliotekarrollen er i ferd med å få mer pedagogisk preg, og dette bør i større grad nedfelle seg i vårt arbeid også.

Det er viktig at FFI har et godt bibliotek, det kan være en vesentlig ressurs for å trekke til seg gode forskere.

(«Bibliotekstrategi» er, meg bekjent, ikke publisert utenfor FFI. Jeg mottok det fra forfatteren, biblioteksleder Synnøve Eifring, i papirversjon 18. november 2003. ØH)